

Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XXXVII/697/13
Sejmiku Województwa Podkarpackiego
w Rzeszowie z dnia 26 sierpnia 2013 r.

Samorząd Województwa Podkarpackiego

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA – PODKARPACIE 2020

Rzeszów, sierpień 2013

Wydawca:

Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego
al. Łukasza Ciepłińskiego 4, 35-010 Rzeszów
tel. 17 850 17 00 ■ e-mail: urzad@podkarpackie.pl

Departament Rozwoju Regionalnego
tel. 17 747 64 67 ■ e-mail: drd@podkarpackie.pl

Fotografie na okładce
Tadeusz Poźniak

ISBN 978-83-7667-152-9

Projekt graficzny, przygotowanie do druku, druk, oprawa

MITEL

M I T E L

ul. Baczyńskiego 9, 35-210 Rzeszów
tel./faks 17 250 26 52 ■ e-mail: mitel@mitel.com.pl
www.mitel.com.pl

Spis treści

Rozdział I.

Wyjściowa analiza strategiczna	7
1. Ocena dotychczasowej realizacji <i>Strategii</i>	7
2. Przesłanki aktualizacji <i>Strategii</i>	11
3. Województwo podkarpackie w krajowych dokumentach strategicznych ...	12
4. Analiza SWOT dla województwa podkarpackiego	17
5. Wnioski z diagnozy i rekomendacje dla części kierunkowej <i>Strategii</i>	22

Rozdział II.

Trendy rozwoju do 2020 r.	29
1. Scenariusze rozwoju z uwzględnieniem dynamiki zmian kluczowych uwarunkowań i potencjałów	29
2. Wizja rozwoju województwa podkarpackiego w 2020 r.	35

Rozdział III.

Układ celów strategicznych	38
----------------------------------	----

Rozdział IV.

Dziedziny działań strategicznych, priorytety tematyczne, kierunki działań ...	40
1. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka	40
1.1. Przemysł	40
1.2. Nauka, badania i szkolnictwo wyższe	43
1.3. Turystyka	46
1.4. Rolnictwo	50
1.5. Instytucje otoczenia biznesu	53
2. Kapitał ludzki i społeczny	56
2.1. Edukacja	56
2.2. Kultura i dziedzictwo kulturowe	59
2.3. Społeczeństwo obywatelskie	63
2.4. Włączenie społeczne	65
2.5. Zdrowie publiczne	68
2.6. Sport powszechny	70
3. Sieć osadnicza	72
3.1. Dostępność komunikacyjna	72
3.2. Dostępność technologii informacyjnych	78
3.3. Funkcje metropolitalne Rzeszowa	81
3.4. Funkcje obszarów wiejskich	85
3.5. Spójność przestrzenna i wzmacnianie funkcji biegunów wzrostu ...	90

4. Środowisko i energetyka	95
4.1. Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków	95
4.2. Ochrona środowiska	100
4.3. Bezpieczeństwo energetyczne i racjonalne wykorzystanie energii ..	107
Rozdział V.	
System realizacji i ramy finansowe	113
1. System realizacji	113
1.1. Podmioty zaangażowane w realizację <i>Strategii rozwoju</i> <i>województwa podkarpackiego na lata 2007–2020</i>	114
1.2. Instrumenty wdrożeniowe	118
1.3. Mechanizmy i podmioty koordynujące	120
1.4. Monitoring i ewaluacja	122
2. Ramy finansowe	124
Rozdział VI.	
Wnioski z oceny oddziaływania na środowisko	135
 Spis tabel, map i rysunków	 138
 Wykaz skrótów	 139
 Słownik pojęć	 140

Szanowni Państwo

Zaktualizowany dokument *Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2020* powstawał w warunkach zmiany podejścia do polityki rozwoju, mocno akcentującego jej wymiar terytorialny. Wymagało to w trakcie prac nad aktualizacją *Strategii* z jednej strony znacznie większego niż do tej pory zaangażowania eksperckiego, ale z drugiej strony większej partycypacji społecznej, stwarzającej możliwości znacznie aktywniejszego udziału kluczowych podmiotów w realizacji *Strategii*. Do udziału w pracach nad dokumentem zaproszeni zostali przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego, uczelni wyższych, instytucji publicznych, partnerów gospodarczych i przedsiębiorców oraz organizacji pozarządowych.

Proces dialogu społecznego obejmował również szeroką dyskusję prowadzoną podczas konsultacji społecznych *Założeń do aktualizacji strategii*, jak również podczas konsultacji samej *Strategii*.

Ważną rolę w opracowaniu *Strategii* odegrał Sejmik Województwa Podkarpackiego, gdzie poprzez aktywny udział radnych województwa podczas prac w komisjach oraz w trakcie debat na sesjach dokument uzyskał ostateczny kształt.

Efektom prowadzonych prac jest dokument strategiczny nowej generacji, który wypełnia uwarunkowania europejskie i krajowe, a jednocześnie jest mocno osadzony w realiach naszego województwa. Diagnoza stanu obecnego i dynamicznie ujmowanych trendów rozwojowych regionu pozwoliła na wskazanie kluczowych dziedzin działań strategicznych oraz priorytetów tematycznych.

Chcemy, aby w 2020 r., województwo podkarpackie było obszarem zrównoważonego i inteligentnego rozwoju gospodarczego, wykorzystującym wewnętrzne potencjały, co przełoży się na wysoką jakość życia mieszkańców. Zakładamy, że województwo zmniejszy dystans rozwojowy wobec bardziej rozwiniętych regionów kraju, a także będzie liderem rozwoju wśród województw Polski Wschodniej. Uważamy, że wymiernymi rezultatami rozwoju regionu będą relatywny wzrost udziału w tworzeniu PKB Polski oraz niższy od średniej krajowej wskaźnik bezrobocia.

Przyjęte w naszej strategii podstawowe kierunki rozwoju koncentrują się przede wszystkim na kilku najważniejszych kwestiach, mających szczególnie ważne znaczenie dla podstawowych wyzwań nowej polityki spójności, a tym samym dla przyszłości województwa podkarpackiego. Chcemy przede wszystkim wzmacniać innowacyjną i konkurencyjną gospodarkę w oparciu o dobrze wykształcony i kreatywny kapitał ludzki i społeczny.

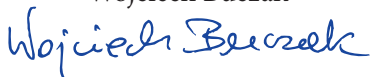
W oparciu o wyjątkowo korzystny, policentryczny układ osadniczy pragniemy stworzyć model równomiernego rozwoju województwa, który zwiększy szanse rozwojowe wszystkich obszarów oraz pozwoli zniwelować dysproporcje rozwoju poszczególnych subregionów. Służyć temu będzie zwiększanie dostępności komunikacyjnej, zarówno zewnętrznej, jak i wewnętrznej, oraz rozwój technologii informacyjnych. W oparciu o bogate dziedzictwo i walory środowiska będziemy rozwijać różne formy turystyki.

Chcemy, aby ważnym efektem realizacji *Strategii*, obok wymienionych wyżej wybranych kierunków aktywności województwa oraz propozycji przedsięwzięć rozwojowych, była także umiejętność budowania efektywnej i racjonalnej współpracy pomiędzy różnymi podmiotami zaangażowanymi w rozwój regionu. Stąd zakładamy ich szeroki udział w procesie wdrażania i monitorowania *Strategii*.

Pragniemy gorąco podziękować osobom, które aktywnie uczestniczyły w pracach nad *Strategią*, zarówno w ramach Zespołu Roboczego, jak i w zespołach zadaniowych, oraz wszystkim, którzy brali udział w dyskusji podczas spotkań konsultacyjnych. Jesteśmy przekonani, że powstały dokument jest wynikiem szerokiej i bardzo aktywnej współpracy wielu podmiotów. Wierzymy, że zainicjowana szeroka debata o przyszłości regionu, jak również osiągnięty regionalny konsensus gwarantują aktywne włączenie się w proces realizacji zapisów *Strategii* oraz osiągnięcie wskazanych celów.

Dlatego pragniemy zaprosić Państwa do wspólnej realizacji *Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2020* wierząc, iż ostateczny sukces zależeć będzie od aktywnej współpracy wszystkich regionalnych środowisk.

Wojciech Buczak

Przewodniczący Sejmiku
Województwa Podkarpackiego

Władysław Ortyl

Marszałek
Województwa Podkarpackiego

Wyjściowa analiza strategiczna

1. Ocena dotychczasowej realizacji Strategii

Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020 (Strategia) została uchwalona przez Sejmik Województwa Podkarpackiego w październiku 2006 r. W 2010 r. dokument zaktualizowano. Podstawową przesłanką aktualizacji była konieczność dostosowania zapisów *Strategii* do wymogów zmienionych, obowiązujących wówczas, przepisów prawnych i krajowych dokumentów strategicznych. Nie uległ zasadniczej zmianie układ celów strategicznych i priorytetów. Przed przystąpieniem do bieżącej aktualizacji obydwie dokumenty zostały poddane ocenie, dokonanej przez zewnętrzną podmiot – Instytut Badań Strukturalnych z siedzibą w Warszawie, pod kątem stopnia realizacji oraz oceny *aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej*. Wyniki badań i wnioski zostały przedstawione w postaci raportu ewaluacyjnego¹. Dokonany przez autorów przegląd różnorodnych działań prorozwojowych podejmowanych na Podkarpaciu od 2006 r. wykazał, że wszystkie istotne kierunki interwencji zapisane w *Strategii* były lub ciągle są realizowane. Poszczególne priorytety różniły się jednak od siebie skalą interwencji oraz stopniem jej dopasowania do szczegółowych zapisów *Strategii*. Nieuwzględnienie w ocenianym dokumencie wartości docelowych wskaźników monitorowania spowodowało, że ocena stopnia realizacji przybrała charakter jakościowy.

1. Gospodarka regionu

Obszar został uznany za najlepszy element *Strategii* – zarówno z punktu widzenia zapisów, jak ich faktycznej realizacji. Sposób sformułowania poszczególnych obszarów interwencji był co do zasady właściwy i dobrze odzwierciedlał ówczesne potrzeby rozwojowe Podkarpacia. Podjęte działania nie przyniosły co prawda zauważalnych rezultatów na poziomie wskaźników makroekonomicznych, można jednak oczekiwać, że zrealizowane już inwestycje uruchomią w nadchodzących latach korzystne efekty podażowe.

¹ IBS, *Ocena realizacji oraz aktualności celów i priorytetów rozwojowych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020 w kontekście nowych zadań i wyzwań polityki rozwoju kraju i Unii Europejskiej*, Warszawa 2012.

Realizacja interwencji w obszarze przedsiębiorczości przebiegała w sposób właściwy, pomimo że wsparcie o charakterze dotacyjnym w ramach *RPO WP 2007–2013* nie w pełni odpowiadało zapisom *Strategii* – m.in. dlatego że nie ograniczono jej wyłącznie do przedsięwzięć innowacyjnych. Pozytywnie oceniona została także interwencja w obszarze innowacyjności.

Zdecydowanie najniżej oceniono interwencję w obszarze turystyki – w ramach *RPO WP 2007–2013* skoncentrowano się przede wszystkim na cennych turystycznie obiektach dziedzictwa narodowego, pomijając przedsięwzięcia wspierające kreację i promocję konkurencyjnych produktów turystycznych. Dlatego też sektor turystyczny stanowi w dalszym ciągu niewykorzystany potencjał Podkarpacia.

2. Infrastruktura techniczna

Obszar ukierunkowany na rozwój infrastruktury technicznej został oceniony pozytywnie. W wyniku realizacji inwestycji drogowych w ramach kończącej się perspektywy finansowej UE w najbliższym czasie nastąpi skokowa poprawa dostępności transportowej województwa podkarpackiego w porównaniu z okresem poprzedzającym uchwalenie *Strategii*. Poprawę można zaobserwować zarówno w ujęciu zewnętrznym (autostrada A4, droga ekspresowa S19, magistrała kolejowa E30, znaczne podniesienie rangi lotniska regionalnego w Jasionce), jak i wewnętrznym (modernizacja układu dróg wojewódzkich oraz lokalnych). Spośród inwestycji, które, niestety, nie doszły do skutku lub zostały zrealizowane tylko w części, należy przede wszystkim wyróżnić te, które docelowo poprawiłyby lądową dostępność do Warszawy (zarówno w ruchu kolejowym, jak i drogowym).

Pozytywną ocenę uzyskały także zapisy i działania w obszarze energetyki. Za wyjątek można uznać jedynie nie w pełni osiągnięte założenia dotyczące wykorzystania źródeł odnawialnych, w szczególności biomasy.

Duży postęp odnotowano także w rozwoju infrastruktury społeczeństwa informacyjnego. W najbliższych latach – dzięki budowie sieci szerokopasmowej finansowanej z *PO RWP 2007–2013* – w dużym stopniu wyeliminowany zostanie problem dostępności Internetu, czemu dodatkowo sprzyjają poszczególne projekty realizowane przez władze lokalne.

3. Obszary wiejskie i rolnictwo

Ogólna ocena tego obszaru jest niejednoznaczna. Podstawowe kierunki interwencji, podejmowane na przestrzeni ostatnich lat, zostały ocenione pozytywnie. Z drugiej jednak strony bardzo niekorzystne położenie sektora rolniczego na Podkarpaciu wskazuje na konieczność bardziej zintensyfikowanych działań. Negatywnie zostało ocenione przyjęte w *Strategii* sektorowe podejście do rolnictwa i obszarów wiejskich, co znacznie utrudnia koordynację interwencji z przedsięwzięciami podejmowanymi w innych obszarach.

Dzięki wsparciu ze środków europejskich udało się w ciągu ostatnich lat zrealizować szereg przedsięwzięć wspierających podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez mieszkańców terenów wiejskich. Zmiany strukturalne przebiegają jednak w sposób zbyt powolny, co zmniejsza szansę na szybki wzrost konkurencyjności regionu jako całości. Najbardziej zauważalne zmiany na terenach wiejskich można

zaobserwować w dostępie do infrastruktury podstawowej: transportowej, komunalnej oraz społecznej, jednak potrzeby regionu w tym obszarze nadal pozostają znaczne. Za właściwe uznano ukierunkowanie działań związanych z podnoszeniem konkurencyjności sektora rolniczego, obejmujące m.in. scalanie gruntów i funkcjonowanie grup producenckich. Wywołane dzięki podjętym inicjatywom zmiany nie przełożyły się jednak na zauważalne w danych makroekonomicznych zmniejszenie się luki produktywności podkarpackiego rolnictwa względem reszty kraju.

4. Ochrona środowiska

Dotychczasowa realizacja działań w tym obszarze została oceniona pozytywnie. Pewne zastrzeżenia autorów budziły sformułowania poszczególnych priorytetów i kierunków działań służących realizacji celów, gdyż większość z nich, choć niewątpliwie istotna, nie została uzasadniona z punktu widzenia rozwoju regionu.

Bardzo duży postęp odnotowano w obszarze gospodarki wodno-ściekowej. Przed uchwaleniem *Strategii*, niezrównoważenie infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej wskazywało na stosunkowo duże zapóźnienie cywilizacyjne Podkarpacia. W analizowanym okresie zrealizowano także szereg inwestycji zwiększających zabezpieczenie przeciwpowodziowe Podkarpacia. Pomimo zadowalających efektów rzeczowych także w tym obszarze wymagane będą poważne nakłady i inwestycje.

Pozytywnie oceniono również dotychczasową interwencję związaną z zagospodarowaniem odpadów przemysłowych. Wyzwaniem pozostaje nadal problem odpadów komunalnych, wynikający z braku szerszej stosowanych rozwiązań wspierających selektywną zbiórkę odpadów oraz częste ich spalanie w gospodarstwach domowych (niska emisja).

5. Kapitał społeczny

W ocenie autorów raportu zapisy obszaru były realizowane, chociaż w niejednakowym zakresie. Działania w obszarze edukacji były realizowane pomyślnie na wszystkich poziomach kształcenia. Znaczącą poprawę można zaobserwować szczególnie w zakresie dostępu do edukacji przedszkolnej oraz rozwoju i modernizacji programów kształcenia w szkołach zawodowych. W zakresie rozwoju szkolnictwa na poziomie wyższym skutecznie realizowano dwa typy działań: mających na celu rozwój oferty edukacyjnej (np. studia podyplomowe) oraz ukierunkowanych na rozbudowę infrastrukturalną uczelni.

Działania związane z rynkiem pracy były realizowane głównie przy wsparciu środków z *PO KL*. Podejmowano inicjatywy z zakresu aktywnych polityk rynku pracy, głównie kursy, szkolenia i staże poprzez przyznanie jednorazowych środków na podjęcie działalności gospodarczej.

Zapisy *Strategii* w obszarze kultury w dużej części były realizowane poprzez wspieranie infrastruktury kulturalnej, tj. inwestycje w obiekty o dużym znaczeniu kulturowym, modernizację domów kultury i renowację zabytków. Ponadto województwo wspierało przedsięwzięcia zwiększające dostęp do oferty kulturalnej, takie jak: festiwale, wydawnictwa, digitalizacja zbiorów muzealnych i bibliotecznych, działania kultywujące tradycje i tożsamości w regionie oraz edukacja artystyczna i kształcenie kadr kultury.

Realizowane były także zadania związane ze wspieraniem rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, chociaż w niejednakowym stopniu i często bez udziału województwa.

Samorząd województwa wspierał działalność trzeciego sektora poprzez jego promocję i zlecanie zadań publicznych. W ramach *PO KL* wspierano aktywizację społeczności lokalnych i modernizowano administrację publiczną, m.in. poprzez budowanie partnerstw. Niewystarczające są jednak poziom współpracy administracji publicznej z trzecim sektorem i włączanie go w proces decyzyjny.

6. Współpraca międzynarodowa

Podjęmowane były założone w *Strategii* działania w obszarze współpracy międzynarodowej, przy czym skala interwencji nie była na tyle duża, aby możliwe było osiągnięcie zauważalnych efektów. Wątpliwości autorów budziło również podniesienie współpracy międzynarodowej do rangi celu strategicznego – według nich powinna być ona raczej narzędziem (czasem bardzo istotnym) w realizacji poszczególnych celów tematycznych.

7. Ochrona zdrowia

Realizowane były zapisy dotyczące opieki zdrowotnej, w tym diagnostyki i leczenia oraz modernizacji infrastruktury, w tym w znacznej części ze środków *RPO WP 2007–2013*. Nie w pełni realizowano działania dotyczące profilaktyki i promocji zdrowia oraz utworzenia ośrodka koordynującego. Działania dotyczące poprawy bezpieczeństwa i przeciwdziałania zagrożeniom były realizowane w zakresie ratownictwa medycznego, działań straży pożarnych i zabezpieczania osuwisk, ale bez wyodrębnionych działań na rzecz bezpieczeństwa drogowego.

8. Polityka społeczna

Działania realizowane w ramach niniejszego celu obejmowały diagnozę potrzeb w zakresie pomocy społecznej, projekty wspierające integrację społeczną i powrót na rynek pracy, w tym m.in. skierowane do młodzieży i osób niepełnosprawnych, wsparcie ekonomii społecznej. Prowadzono także działania wspierające rodzinę poprzez zwiększanie dostępu do edukacji przedszkolnej i wspierające kompetencje wychowawcze rodzin, w tym rodzin zastępczych; prowadzono także inwestycje w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej.

Podsumowując przedstawioną w raporcie analizę, autorzy stwierdzili, że realizacja poszczególnych kierunków interwencji – zgodnych z zapisami *Strategii* – przyczyniła się w ostatnich latach do pozytywnych zmian w sytuacji społeczno-gospodarczej Podkarpacia. Największy wpływ miały instrumenty finansowe polityki spójności UE. Ponieważ zdecydowana większość przedsięwzięć, w tym tych dofinansowanych w ramach *RPO WP 2007–2013*, jest ciągle w realizacji lub też zakończona została stosunkowo niedawno, to ostateczna ocena ich oddziaływania na obecnym etapie jest przedwczesna, niemniej jednak w wielu obszarach tematycznych pozytywne efekty można zaobserwować już teraz. Dotyczy to m.in. dużych przedsięwzięć infrastrukturalnych (infrastruktura transportowa, infrastruktura ochrony środowiska), bazy naukowo-dydaktycznej uczelni, wsparcia inwestycyjnego przedsiębiorstw oraz projektów „miękkich” w obszarze rynku pracy i polityki społecznej. Zgodnie z wynikami przedstawionych w raporcie symulacji realizowane przedsięwzięcia mają niebagatelny wpływ na sytuację makroekonomiczną

Podkarpacia, choć nie zmieniają w zasadniczy sposób pozycji regionu względem reszty kraju. Wynika to m.in. z napływu zewnętrznych środków rozwojowych o podobnej skali także do pozostałych województw.

2. Przesłanki aktualizacji Strategii

Konieczność aktualizacji *Strategii* wynika z kilku kluczowych przesłanek. Wśród najważniejszych należy wymienić zmianę koncepcji polityki rozwoju, przede wszystkim w oparciu o nowy paradygmat polityki regionalnej oraz związane z tym działania zmierzające do uporządkowania krajowych dokumentów strategicznych w ramach tzw. *Planu uporządkowania strategii*. Nowy model polityki rozwoju zakłada wieloaspektowe, zintegrowane wykorzystanie własnych potencjałów przy uwzględnieniu zróżnicowanego podejścia do różnych typów terytoriów rozumianych funkcjonalnie, co w konsekwencji powinno prowadzić do wzmacniania konkurencyjności i budowania istotnych przewag konkurencyjnych regionu. Zakłada też odejście od rozproszonej interwencji na rzecz działań bardziej selektywnych (skoncentrowanych), zwiększenie roli szczebla regionalnego w uruchamianiu procesów rozwojowych w systemie wieloszczeblowego zarządzania.

Aby zachować spójność programowania strategicznego, co wynika z ustawy o samorządzie województwa oraz z ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, należało dokonać weryfikacji obowiązującej *Strategii* – przyjętej przez Sejmik Województwa Podkarpackiego w sierpniu 2010 r. – przede wszystkim pod kątem spójności z nowymi krajowymi i unijnymi dokumentami strategicznymi, takimi jak: *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*, *Średniookresowa Strategia rozwoju kraju 2020*, a także z innymi krajowymi zintegrowanymi strategiami, w tym przede wszystkim z *Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*.

Niezależnie od wspomnianych wcześniej zmian prawnych i programowych mających kluczowe znaczenie dla kształtowania i realizacji polityki rozwoju istotną przesłanką aktualizacji *Strategii* były także zmiany zachodzące zarówno w sytuacji społeczno-gospodarczej województwa, jak też dynamicznie zmieniające się procesy globalizacyjne na rynku europejskim i światowym z wyraźnymi konsekwencjami dla gospodarki województwa podkarpackiego.

Niewątpliwie ważną przesłanką była konieczność wyznaczenia nowych celów strategicznych dla nowej perspektywy finansowej UE, obejmującej lata 2014–2020, wynikających w dużej mierze z reformowanej polityki spójności dotyczącej okresu po 2014 r., bardzo mocno ukierunkowanej na wielowymiarowy i wieloaspektowy rozwój wykorzystujący zintegrowane podejście z silnym odniesieniem terytorialnym. Wyznaczenie wspomnianych wyżej nowych celów strategicznych powinno uwzględniać silną koncentrację tematyczną i terytorialną przy bardzo mocnym zorientowaniu na rezultaty.

Należy jednak pamiętać, że podstawowym przesłaniem aktualizacji *Strategii* jest nie tylko zapewnienie spójności jej celów z kluczowymi dokumentami programowymi na poziomie kraju i UE, ale przede wszystkim przyjęcie nowej filozofii leżącej u podstaw nowego myślenia o polityce regionalnej.

3. Województwo podkarpackie w krajowych dokumentach strategicznych

Planowanie strategiczne na poziomie regionalnym powinno być ściśle powiązane z planowaniem polityki rozwoju, w tym polityki regionalnej, na poziomie kraju. Zgodnie z przepisami ustawy o samorządzie województwa, *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020* powinna uwzględniać cele rozwojowe następujących krajowych dokumentów strategicznych:

- *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności (DSRK)*,
- *Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020 (ŚSRK)*,
- *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010–2020 (KSRR)*,
- *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*,
- *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK)*.

Skuteczne i efektywne planowanie rozwoju wymaga zachowania spójności i komplementarności przedsięwzięć realizowanych na różnych szczeblach planowania (krajowym, regionalnym, lokalnym). W związku z tym istotne jest poszukiwanie wspólnych celów i kierunków działań podejmowanych w ramach polityk sektorowych i horyzontalnych z działaniami podejmowanymi w ramach polityki rozwoju regionalnego na szczeblu regionalnym. Wczesna identyfikacja wspólnych celów i wspólnych obszarów interwencji już na etapie programowania powinna pozwolić na lepsze przygotowanie do realizacji wspólnych przedsięwzięć rozwojowych w ramach kontraktu terytorialnego.

Kluczowym dokumentem strategicznym w długim horyzoncie czasu jest *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*. Jest to dokument określający główne trendy, scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki jego przestrzennego zagospodarowania z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju. Dokument ten określa także najważniejsze wyzwania związane z polityką makroekonomiczną, w tym konieczność dokonania realokacji wydatków publicznych na rzecz wydatków rozwojowych, wspierających obszary dotyczące konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki, terytorialnie zrównoważonego rozwoju, a także efektywności i sprawności funkcjonowania państwa.

Najważniejszym dokumentem strategicznym w średnim horyzoncie czasowym jest *Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020 (ŚSRK)*, która została przyjęta przez Radę Ministrów 25 września 2012 r.² Dokument wskazuje strategiczne zadania

² *Strategia rozwoju kraju 2020*, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_rozwoju/SRK_2020/Documents/SRK_2020_112012_1.pdf.

państwa, których podjęcie jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe. Jego celem jest *wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności*. Wyznaczone obszary strategiczne dotyczą: konkurencyjnej gospodarki, spójności społecznej i terytorialnej oraz sprawnego i efektywnego państwa.

Priorytetowym zadaniem warunkującym rozwój kraju jest zwiększanie konkurencyjności gospodarki. Wspierana będzie zatem specjalizacja regionów oparta na ich zasobach i możliwościach rozwojowych. Ponadto pilną potrzebą jest wypracowanie nowych przewag konkurencyjnych opartych na wiedzy, kapitale intelektualnym, kapitale społecznym i cyfryzacji.

Osiągnięcie poprawy spójności społecznej i terytorialnej możliwe będzie poprzez tworzenie warunków do rozprzestrzeniania się procesów rozwojowych w kontekście geograficznym – na różne obszary o słabszych potencjałach, wzmacniając równocześnie ich możliwości absorpcyjne w zakresie włączania w procesy rozwojowe tych, które pozostawały dotychczas tylko biernymi odbiorcami zachodzących zmian. Większa spójność społeczna i przestrzenna umożliwi oddziaływanie czynników prozrostowych na różne obszary życia społeczno-gospodarczego. W układzie terytorialnym przejawiać się to będzie z jednej strony w stymulowaniu rozwoju konkurencyjności i innowacyjności w ośrodkach o znaczeniu krajowym, jakimi są ośrodki wojewódzkie, a z drugiej strony we wzmacnianiu potencjału rozwojowego obszarów (regionalnych biegunów wzrostu) o słabszych wskaźnikach makroekonomicznych. Jako największy obszar problemowy wymagający specjalnego traktowania ŚSRK wskazuje obszar Polski Wschodniej, w tym województwo podkarpackie. Podkarpacie zostało również wskazane jako jedno z województw o najniższym wskaźniku dostępności terytorialnej.

Realizacji wyznaczonych w dokumencie celów sprzyjać będzie efektywne zarządzanie rozwojem oraz dokończenie procesu wdrażania nowego systemu dokumentów strategicznych wytyczających wizję i zadania rozwojowe kraju. Konieczne jest usprawnienie systemów zarządzania administracją poprzez szersze wykorzystanie narzędzi opartych na podejściu procesowym oraz zarządzaniu ryzykiem. W wyniku przeglądu instytucji publicznych wprowadzone zostaną zmiany w zakresie kompetencji poszczególnych podmiotów (administracji rządowej i podległych jej podmiotów, między administracją rządową a samorządową, w ramach administracji samorządowej), tak by nie dublował się zakres ich odpowiedzialności oraz wzmocniona została koordynacja niezbędna dla realizacji działań rozwojowych.

Z punktu widzenia rozwoju regionalnego najważniejsze znaczenie ma *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie (KSRR)*³, która określa cele, priorytetowe zadania i wyzwania dla rządu i samorządów w odniesieniu do rozwoju kraju, w świetle założeń polityki regionalnej. Celem strategicznym KSRR jest *efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju: wzrostu, zatrudnienia*

³ *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, przyjęta przez Radę Ministrów 13 lipca 2010 r., http://www.mrr.gov.pl/rozwój_regionalny/polityka_regionalna/ksrr_2010_2020/Strony/default.aspx.

i spójności w horyzoncie długookresowym. Rozwinięcie stanowią trzy cele szczegółowe: wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów; budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych oraz tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie. Adresowane są one do wyznaczonych terytoriów, tj. do obszarów strategicznej interwencji państwa (OSI).

W ramach działań wspomagających wzrost konkurencyjności regionów *KSRR* istotne będzie wzmocnianie funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich (dla wszystkich miast wojewódzkich, poza Warszawą, zaplanowano ten sam zestaw działań), a także tworzenie warunków do rozprzestrzeniania się procesów rozwojowych i zwiększania ich absorpcji poza ośrodkami wojewódzkimi: w miastach subregionalnych, powiatowych i na obszarach wiejskich. Dokument zwraca uwagę na potrzebę wykorzystania w procesach rozwojowych potencjału specjalizacji terytorialnej w takich dziedzinach, jak: przemysł, zaawansowane rolnictwo czy usługi, w tym turystyka.

Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych polegać będzie na interwencji na obszarach Polski charakteryzujących się niskimi wskaźnikami sytuacji społeczno-gospodarczej, najmniej korzystnym usytuowaniem geograficznym względem głównych ośrodków wzrostu i zatrudnienia oraz niekorzystnymi przewidywaniami z punktu widzenia perspektyw rozwojowych i poziomu życia mieszkańców. Obszarem strategicznej interwencji dla wzmocnienia spójności w układzie krajowym są m.in. województwa Polski Wschodniej, cechujące się najniższym poziomem rozwoju w kraju. Wsparcie będzie się koncentrować na ośrodkach wojewódzkich oraz na rozwoju sieci miast powiatowych (o znaczeniu subregionalnym i lokalnym). Dodatkowo prowadzone będą działania wspomagające połączenia między miastami Polski Wschodniej i najważniejszymi ośrodkami w kraju.

KSRR przewiduje również działania wspierające obszary wiejskie o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług. Obszarami koncentracji takich działań w województwie podkarpackim są powiaty: jasielski, dębicki, ropczycko-sędziszowski, przemyski, leski i bieszczadzki. Specjalna interwencja została zaplanowana dla miast tracących dotychczasowe funkcje społeczno-gospodarcze – w województwie podkarpackim bardzo duże natężenie problemów zdiagnozowano w Tarnobrzegu, wysokie w Przemyślu, Stalowej Woli i Dębicy, średnie w Mielcu i Krośnie, niskie w Rzeszowie.

KSRR zakłada działania przewyżczające niedogodności związane z położeniem obszarów przygranicznych, szczególnie wzdłuż zewnętrznych granic UE, oraz zwiększenie dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich na obszarach o najniższej dostępności – w województwie podkarpackim najgorszą sytuację mają powiaty leski i bieszczadzki, nieco lepszą, choć również złą, powiaty sanocki i przemyski.

Województwo podkarpackie jako jedno z pięciu województw Polski Wschodniej – charakteryzujących się najniższym poziomem rozwoju gospodarczego w Polsce – w dalszym ciągu będzie stanowiło przedmiot szczególnego zainteresowania polityki regionalnej w ramach aktualizowanej obecnie *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*. Działania, które w założeniu powinny umożliwić nadrobienie zapóźnień oraz zdynamizowanie rozwoju tego obszaru, a w konsekwencji zwiększyć spójność społeczną, gospodarczą i przestrzenną całego kraju, realizowane

będą w trzech zasadniczych obszarach strategicznych: innowacyjność, zasoby pracy i jakość kapitału ludzkiego, infrastruktura transportowa i elektroenergetyczna.

Podniesienie poziomu innowacyjności gospodarek województw Polski Wschodniej wymagać będzie szeregu działań nakierowanych na wzmocnienie kluczowych elementów systemu innowacji, w tym: skoncentrowania wsparcia dla budowy trwałych przewag konkurencyjnych w oparciu o zakorzenione makroregionalne specjalizacje oraz wzmocnienie potencjału sektora nauki i badań Polski Wschodniej przy jednoczesnym wzmocnianiu powiązań i intensyfikacji współpracy między kluczowymi uczestnikami systemu innowacji.

Celem działań podejmowanych w obszarze zasoby pracy i jakość kapitału ludzkiego będzie doprowadzenie do aktywizacji niewykorzystanych zasobów pracy oraz podniesienie jakości kapitału ludzkiego na potrzeby gospodarki opartej na wiedzy. Najważniejszymi działaniami powinny być przeciwdziałanie wykluczeniu na rynku pracy oraz wzmocnienie potencjału nowoczesnych kadr dla gospodarki opartej na wiedzy.

Kolejny z punktu widzenia wzmocnienia pozycji konkurencyjnej Polski Wschodniej w kraju i za granicą kluczowy cel to rozwój infrastruktury transportowej i elektroenergetycznej. Zwiększenie spójności wewnętrznej i wzmocnienie powiązań zewnątrzregionalnych makroregionu, w tym województwa podkarpackiego, jest warunkiem koniecznym do budowania powiązań funkcjonalnych i zwiększania atrakcyjności inwestycyjnej makroregionu oraz do podnoszenia jakości życia poprzez lepszy dostęp do usług publicznych i rynków pracy. Realizacja powyższego celu wymagać będzie podjęcia działań nakierowanych na wzmocnienie kluczowych elementów dostępności przestrzennej, w tym na przełamywanie barier związanych z peryferyjnym położeniem oraz na wzmocnienie spójności wewnętrznej Polski Wschodniej. Z kolei wzmocnienie bezpieczeństwa elektroenergetycznego Polski Wschodniej możliwe będzie poprzez rozbudowę i poprawę stanu technicznego infrastruktury elektroenergetycznej w makroregionie (wytwórczej, przesyłowej i dystrybucyjnej, w tym sieci wysokiego, średniego i niskiego napięcia).

Ze względu na potrzebę zachowania spójności planowania społeczno-gospodarczego z planowaniem przestrzennym w pracach nad strategią regionalną konieczne jest uwzględnienie zapisów *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030)*⁴. Celem polityki przestrzennego zagospodarowania kraju określonym w KPZK jest: *efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie. Będzie on realizowany m.in. poprzez podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.*

⁴ *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_przestrzenna/kpz/k/stromy/koncepcja_przestrzennego_zagospodarowania_kraju.aspx.

W ramach wspierania sieci największych miast KPZK zakłada przede wszystkim rozwój powiązań Rzeszowa z Krakowem i Lublinem. W KPZK dokonano zaszeregowania miast do poszczególnych kategorii wg pełnionych funkcji. Rzeszów, będąc stolicą regionu, został zaliczony do ośrodków wojewódzkich o znaczeniu krajowym (nie znalazł się natomiast wśród 10 miast wojewódzkich uznanych za ośrodki metropolitalne). Żadne z miast województwa nie znalazło się w grupie ośrodków regionalnych, czyli mających duży potencjał i wpływ na rozwój kraju, a niepełniących funkcji ośrodków wojewódzkich. Za ośrodki subregionalne uznano Przemyśl, Krosno, Tarnobrzeg, Mielec i Stalową Wolę.

KPZK zakłada również *poprawę spójności wewnętrznej kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów*. Ze względu na bariery rozwojowe (w tym położenie wzdłuż zewnętrznej granicy UE) działania wspomagające spójność kraju powinny koncentrować się na obszarze Polski Wschodniej, a więc m.in. województwa podkarpackiego. Ważnym obszarem działań jest również regionalna integracja funkcjonalna, służąca rozprzestrzenianiu się procesów rozwojowych poza obszar głównych miast, oraz wspomaganie spójności w specyficznych obszarach problemowych, w tym o najniższym poziomie dostępu do dóbr i usług (w województwie podkarpackim wskazano powiaty: niżański, kolbuszowski, dębicki, jasielski, strzyżowski, brzozowski, sanocki, bieszczadzki, przemyski, lubaczowski); na obszarach zdegradowanych i w miastach – w celu przywrócenia ich funkcji administracyjnych, społecznych i gospodarczych; na obszarach przygranicznych – w celu przezwycięzania ich peryferyjności (sytuacja obszarów przygranicznych zlokalizowanych na zewnętrznej granicy UE, w tym na obszarze województwa podkarpackiego, jest trudniejsza i wymaga odmiennego podejścia).

Zgodnie z zapisami KPZK poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych powinna zostać osiągnięta poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej. Wizja 2030 r. zakłada znaczny wzrost dostępności województwa podkarpackiego dzięki funkcjonowaniu: autostrady A4 (wschód–zachód) i drogi ekspresowej S19 (północ–południe). Lotnisko Rzeszów-Jasionka pozostanie w uzupełniającej sieci transportowej TEN-T. Wspierane będą również działania służące poprawie dostępności ośrodków subregionalnych oraz obszarów wiejskich, a także obszarów o najniższym poziomie dostępności czasowej – KPZK wymienia tu m.in. obszar Bieszczad. Wspierane będą również inwestycje lokalne, w tym podniesienie rangi drogi Krosno–Sanok. W zakresie transportu kolejowego magistrała E30 na całej długości zyska prędkość 120–200 km/h.

Kolejne cele KPZK to: kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski (Bieszczady zostały uznane za obszar o największej atrakcyjności wizualnej i braku negatywnego oddziaływania człowieka); zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne (znaczna część województwa znajduje się w obszarze zagrożonym podtopieniami, miastami szczególnie zagrożonymi powodzią są: Rzeszów, Tarnobrzeg i Jasło) i na zagrożenie utraty bezpieczeństwa energetycznego (rozbudowa i modernizacja przebiegających przez województwo podkarpackie sieci przesyłu gazu ziemnego oraz elektroenergetycznej sieci przesyłowej).

4. Analiza SWOT dla województwa podkarpackiego

Analiza SWOT dla dziedziny działań strategicznych 1: Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ wysoko kwalifikowane kadry; ▪ potencjał istniejących uczelni technicznych zapewniających wykształconą kadre; ▪ dywersyfikacja struktury gałęziowej podkarpackiego przemysłu; ▪ przewaga konkurencyjna regionu w obszarach przemysł lotniczy oraz IT wynikająca z zaangażowania się koncernów międzynarodowych; ▪ wysoki w skali kraju udział finansowania własnych ośrodków badawczo-rozwojowych przez sektor prywatny; ▪ wysoka aktywność Politechniki Rzeszowskiej w sferze innowacyjnych badań związanych z przemysłem lotniczym; ▪ funkcjonowanie specjalnych stref ekonomicznych, parków przemysłowych i technologicznych oraz inkubatorów technologicznych i przedsiębiorczości; ▪ stosunkowo duża liczba IOB na terenach uprzemysłowionych województwa, charakteryzujących się różnorodnym zakresem usług; ▪ korzystne warunki do prowadzenia działalności rolniczej; ▪ duży potencjał rolnictwa ekologicznego oraz rozwój innych systemów specjalistycznej produkcji rolniczej, np. winiarstwo, pszczelarstwo, zielarstwo; ▪ atrakcyjne krajobrazowo tereny górskie o wysokim stopniu lesistości oraz miejsca z licznymi formami ochrony przyrody; ▪ Bieszczady jedną z najlepiej rozpoznawalnych marek turystycznych w kraju; ▪ baza uzdrowiskowa i wypoczynkowa przystosowana do obsługi ruchu turystycznego w okresie całorocznym o różnym standardzie; ▪ położenie przygraniczne na obszarze Euroregionu Karpackiego 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niski poziom przedsiębiorczości mierzony liczbą firm w stosunku do liczby mieszkańców; ▪ zbyt niski poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a nauką, przejawiający się małą liczbą wspólnych projektów o charakterze innowacyjnym; ▪ nie w pełni dostosowana struktura szkolnictwa, w tym szkolnictwa wyższego, do struktury gospodarki województwa; ▪ niska aktywność w sferze badawczo-rozwojowej uczelnianych ośrodków naukowo-badawczych; ▪ nieliczne kadry o znaczącym dorobku naukowym zarówno w skali kraju, jak również w relacjach współpracy międzynarodowej; ▪ brak powiązań sieciowych pomiędzy IOB działającymi na terenie województwa; ▪ niedostateczny poziom finansowania przedsięwzięć IOB; ▪ niedostatecznie rozwinięta współpraca IOB z uczelniami wyższymi; ▪ brak inkubatorów przedsiębiorczości oferujących powierzchnię produkcyjno-usługową; ▪ niski poziom innowacyjności sektora rolno-spożywczego; ▪ zły stan infrastruktury melioracyjnej w gospodarstwach rolnych; ▪ dominacja sezonowości w przyjazdowym ruchu turystycznym do regionu; ▪ brak oferty pobytowej dla turystów krajowych i zagranicznych o wysokich wymaganiach co do jakości i gamy oferowanych usług; ▪ dekapitalizacja bazy uzdrowiskowej
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ wzrost zainteresowania lokowaniem inwestycji w istniejących strefach ekonomicznych i parkach technologicznych i przemysłowych; ▪ silne międzynarodowe powiązania kooperacyjne (zewnętrzny transfer postępu technologicznego); ▪ potencjał B+R podkarpackich uczelni oraz Regionalnych Centrów Transferu Nowoczesnych Technologii Wytwarzania; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ peryferyjne położenie województwa oraz słabe skomunikowanie z resztą kraju; ▪ pogłębiający się dystans ekonomiczny i społeczny regionu w odniesieniu do średniej UE i kraju; ▪ narastanie dysproporcji pomiędzy poziomem rozwoju województwa a szybciej rozwijającymi się regionami kraju;

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ budowa regionalnej sieci inkubatorów przedsiębiorczości, w szczególności w miastach obszaru krośnieńsko-przemyskiego; ▪ dalsze utrzymywanie się wysokiego w skali kraju udziału wydatków sektora prywatnego na badania rozwojowe; ▪ liczna kadra z tytułem doktora nauk, stanowiąca dobry potencjał dalszego rozwoju naukowo-dydaktycznego uczelni; ▪ wsparcie instytucjonalne IOB; ▪ stworzenie szerokiej platformy współpracy pomiędzy IOB, uczelniami i innymi instytucjami służącej komercjalizacji badań; ▪ wzrost produkcji żywności wysokiej jakości: ekologicznej, tradycyjnej i regionalnej; ▪ budowa wysoko standardowych, wielofunkcyjnych kompleksów rekreacyjno-wypoczynkowych i uzdrowiskowych; ▪ rozwój oferty pakietowych i zintegrowanych produktów turystycznych 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pogłębianie się negatywnych tendencji w zakresie budowania międzyuczelnianej sieci współpracy, osłabiających konkurencyjną pozycję regionalnego ośrodka akademickiego; ▪ brak samodzielności decyzyjnej oddziałów firm zagranicznych w zamawianiu badań naukowych; ▪ pogorszenie możliwości wsparcia finansowego kierowanego do IOB; ▪ niekorzystne regulacje prawne w zakresie funkcjonowania IOB pogarszające ich atrakcyjność dla przedsiębiorców; ▪ rosnące koszty jednostkowe w produkcji rolniczej i przetwórstwie rolno-spożywczym; ▪ depopulacja obszarów wiejskich; ▪ wysoka wrażliwość sektora turystycznego na zmiany w koniunkturze gospodarczej; ▪ ryzyko niskiego poziomu wsparcia rozwoju turystyki w województwie środkami zewnętrznymi, w tym Unii Europejskiej

Analiza SWOT dla dziedziny działań strategicznych 2: Kapitał ludzki i społeczny

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ relatywnie korzystna struktura demograficzna na tle kraju oparta na dodatnim przyroście naturalnym; ▪ szybko poprawiające się wyposażenie szkół podstawowych i gimnazjów w komputery oraz nowoczesna infrastruktura edukacyjna (w tym w ramach sieci regionalnych centrów transferu nowoczesnych technologii oraz szkół wyższych); ▪ historyczna wielokulturowość województwa oraz duży zasób obiektów o znacznej wartości historycznej i artystycznej oraz o cennych walorach krajobrazowych, w tym obiektów wpisanych i pretendujących do wpisu na listę UNESCO, pomników historii, oraz wyjątkowy w skali europejskiej zasób sakralnej architektury drewnianej i budownictwa drewnianego; ▪ duża liczba instytucji kultury; ▪ relatywnie wysoki poziom aktywności społecznej, w tym duża liczba organizacji pozarządowych (w tym OSP) oraz wyższa od przeciętnej frekwencja wyborcza; ▪ relatywnie długie przeciętne trwanie życia; ▪ najniższy w Polsce poziom przestępczości oraz wysoki wskaźnik wykrywalności przestępstw; ▪ występowanie naturalnych tworzyw leczniczych i opartego na nich lecznictwa uzdrowiskowego; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zróżnicowanie ekonomiczne oraz ze względu na dostęp do usług publicznych (edukacja, ochrona zdrowia, kultura) pomiędzy miastem a obszarami wiejskimi; ▪ oferta edukacyjna niedostosowana do potrzeb nowoczesnej gospodarki regionu; ▪ mała liczba żłobków i przedszkoli oraz mała liczba dzieci objętych edukacją przedszkolną na obszarach wiejskich; ▪ niski udział mieszkańców w kształceniu ustawicznym; ▪ mała liczba wyróżniających się na tle kraju i na arenie międzynarodowej instytucji kultury i przedsięwzięć kulturalnych; ▪ niski poziom kapitału społecznego wyrażający się niskimi wskaźnikami zaufania społecznego oraz niedostatecznym poziomem dialogu obywatelskiego; ▪ słaba zdolność organizacji pozarządowych do generowania własnych środków finansowych oraz mały udział NGO zatrudniających pracowników; ▪ wysoka stopa bezrobocia, szczególnie wśród ludzi młodych; ▪ niższe niż w pozostałych regionach średnie wynagrodzenie; ▪ jedna z najwyższych w kraju liczba osób zagrożonych ubóstwem oraz wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym;

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ wykształcone struktury oraz dobre praktyki współpracy transgranicznej społeczności lokalnych w ramach Euroregionu Karpackiego na bazie współpracy przygranicznej UE 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brak dostatecznej bazy do aktywizacji społecznej mieszkańców województwa; ▪ brak programu ochrony i pomocy dla rodzin wielodzietnych; ▪ ograniczona dostępność do specjalistycznych usług medycznych; ▪ niewystarczająca liczba wysoko kwalifikowanego personelu medycznego – brak wystarczającej bazy do kształcenia na kierunku lekarskim
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ współpraca zagraniczna, w tym transgraniczna, w zakresie edukacji, kultury, ochrony zdrowia; ▪ możliwość korzystania ze środków europejskich i innych źródeł finansowania zewnętrznego; ▪ rozwój technologii informacyjnych, w tym cyfryzacja szkół i placówek oświatowych, digitalizacja zbiorów bibliotecznych i muzealnych, rozwój nowoczesnych systemów komunikowania się ze społeczeństwem; ▪ wzrost znaczenia kompetencji kluczowych (językowych, informatycznych, matematycznych, kulturalnych i społecznych oraz przedsiębiorczości) w procesie edukacji; ▪ zmiany wzorców uczestnictwa w życiu społecznym sprzyjające partycypacji i współdziałaniu, w szczególności wśród młodych osób; ▪ promocja postaw filantropijnych i wolontariatu; ▪ podtrzymanie dotychczasowych pozytywnych standardów funkcjonowania rodziny i promocja rodziny; ▪ opracowanie i wdrożenie programu wspomagającego rodziny wielodzietne; ▪ nowe formy aktywizacji społecznej i zawodowej; ▪ wzrastająca świadomość społeczeństwa w zakresie profilaktyki zdrowia oraz zdrowego trybu życia; ▪ możliwość kształcenia lekarzy w województwie podkarpackim 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niekorzystne trendy demograficzne i ekonomiczne, w tym starzenie się społeczeństwa; ▪ ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych; ▪ peryferyjność województwa; ▪ brak skutecznego systemu przygotowywania i aktywizowania młodzieży szkół ponadgimnazjalnych do planowania i realizacji własnej ścieżki edukacyjnej; ▪ pogłębiający się zanik tradycyjnych krajobrazów kulturowych, różnorodności kulturowej, w tym etnograficznej i architektonicznej; ▪ dalsze ubożenie społeczeństwa i obniżanie się stopy życiowej mieszkańców regionu; ▪ brak skutecznych narzędzi wsparcia dla młodych rodzin z dziećmi; ▪ brak programów ochronnych i promocji dla rodzin wielodzietnych; ▪ wzrost zachorowań na choroby cywilizacyjne oraz liczby osób uzależnionych; ▪ niewykorzystanie potencjału filantropii i wolontariatu

Analiza SWOT dla dziedziny działań strategicznych 3: Sieć osadnicza

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ dobrze wykształcona i równomiernie rozmieszczona struktura hierarchiczna miast z niewielką przewagą największego ośrodka; ▪ Rzeszów – silny na tle całego regionu ośrodek pełniący szeroki zakres funkcji metropolitalnych; ▪ utrwalone i specyficzne funkcje wyróżniające poszczególne ośrodki subregionalne; ▪ bogata sieć małych miast stanowiących lokalne ośrodki rozwoju i koncentracji usług dla otaczających je terenów; ▪ korzystne warunki do rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ brak wystarczającej współpracy miast powiązanych układami funkcjonalnymi; ▪ zjawisko niekontrolowanej, chaotycznej suburbanizacji wokół ośrodków miejskich, blokujące naturalny rozwój struktur miejskich, stwarzające utrudnienia komunikacyjne, powodujące nieład przestrzenny; ▪ brak sprawnego układu komunikacyjnego Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego oraz ośrodków subregionalnych z ich obszarami funkcjonalnymi; ▪ wymagające rewitalizacji obszary miast;

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ bogactwo i zróżnicowanie środowiska przyrodniczego, kulturowego, historycznego na terenach wiejskich sprzyjające rozwojowi usług turystycznych oraz pozwalające na wysoką jakość życia; ▪ międzynarodowe szlaki transportowe przebiegające przez województwo, międzynarodowy port lotniczy na terenie województwa; ▪ dobrze rozmieszczona sieć drogowa i kolejowa województwa łącząca główne bieguny wzrostu oraz Rzeszów; ▪ duży potencjał firm w obszarze nowoczesnych technologii powodujący wysoki popyt na specjalistów i usługi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ degradacja ośrodków miejskich i osłabienie warunków ich rozwoju na skutek pogarszania się sytuacji społeczno-ekonomicznej; ▪ niewystarczający dostęp do podstawowej infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej na terenach wiejskich; ▪ brak bezpośredniego połączenia drogowego i kolejowego ze stolicą kraju; ▪ niezadawalający stan techniczny dróg i linii kolejowych, w tym na obszarach funkcjonalnych biegunów wzrostu; ▪ brak zintegrowanej polityki transportowej i niewystarczający dostęp do usług transportu publicznego; ▪ brak w województwie centrum logistyczno-dystrybucyjnego o odpowiedniej skali oraz niedostateczny poziom wykorzystania międzynarodowego lotniska w transporcie towarowym; ▪ niski poziom wykorzystania transportu kolejowego w komunikacji zbiorowej; ▪ duża powierzchnia województwa o ograniczonej dostępności do infrastruktury szerokopasmowej sieci internetowej spowodowana m.in. ukształtowaniem terenu i rozproszeniem zabudowy; ▪ mała ilość usług publicznych świadczonych drogą elektroniczną
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ wzmocnienie funkcji metropolitalnych Rzeszowa oraz usieciwienie tych funkcji w powiązaniu z ośrodkami subregionalnymi; ▪ wzmocnienie powiązań funkcjonalnych Rzeszowa z Warszawą, Krakowem, Lublinem, Białymstokiem, Kielcami, Lwowem i Koszycami; ▪ specjalizacja ośrodków subregionalnych w nowoczesnych dziedzinach przemysłu i usług; ▪ rozwój powiązań gospodarczych i partnerstw gospodarczo-społecznych miast subregionalnych z ośrodkami Ukrainy i Słowacji; ▪ połączenie stolicy województwa bezpośrednio ze stolicą kraju oraz głównymi ośrodkami krajowymi poprzez: budowę dróg ekspresowych (S74 oraz szlaku transportowego S19 – Via Carpatia), elektryfikację linii kolejowej Rzeszów–Ocice oraz budowę mostu drogowego na Wiśle w Połańcu; ▪ poprawa stanu technicznego istniejącej infrastruktury kolejowej oraz uruchomienie sprawnych połączeń pomiędzy miastami subregionalnymi i Rzeszowem; ▪ rozwój połączeń komunikacji zbiorowej; ▪ realizacja projektu Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej; ▪ polityka rozwoju obszarów wiejskich sprzyjających rozwojowi małych gospodarstw rodzinnych; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rosnąca atrakcyjność innych ośrodków krajowych i potencjalna marginalizacja Rzeszowa, m.in. w wyniku wyprowadzania do innych ośrodków miejskich instytucji i organizacji gospodarczych o znaczeniu ponadregionalnym lub krajowym; ▪ degradacja ośrodków subregionalnych i osłabienie warunków ich rozwoju na skutek pogarszania się sytuacji społeczno-ekonomicznej; ▪ brak odpowiednich instrumentów wspierania roli ośrodków subregionalnych; ▪ niekorzystne tendencje demograficzne i migracyjne – niski przyrost naturalny, odpływ ludzi aktywnych (młodych, wykształconych) ze wsi do miast oraz poza granice województwa i państwa; ▪ spowolnienie i ograniczenie inwestycji infrastrukturalnych, warunkujących dostępność transportową województwa; ▪ opóźnienie w realizacji kluczowych dla kraju projektów informatycznych skutkujące brakiem możliwości uruchomienia usług na poziomie regionalnym; ▪ wzrost dysproporcji pomiędzy miastem a wsią w zakresie dostępności do podstawowych usług publicznych;

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ korzystne warunki do tworzenia nowych produktów wsi dających miejsca pracy (wszelkiego rodzaju usługi regionalne oparte na wykorzystaniu regionalnego dziedzictwa kulturowego wsi); ▪ trendy związane z poszukiwaniem wysokiej jakości żywności 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niedostateczne tempo rozwoju infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej na obszarach wiejskich

Analiza SWOT dla dziedziny działań strategicznych 4: Środowisko i energetyka

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ istniejący i funkcjonujący od lat system podmiotów ratowniczych i interwencyjnych (doświadczona kadra) powołanych w związku z występowaniem klęsk żywiołowych i innych zagrożeń celem zabezpieczenia ratowniczego województwa; ▪ zaangażowanie społeczeństwa i samorządów lokalnych w zakresie utrzymania i wspierania wolontariatu oraz organizacji pozarządowych (w szczególności OSP) działających na rzecz bezpieczeństwa lokalnych społeczności; ▪ duża różnorodność biologiczna na terenie województwa podkarpackiego; ▪ niski poziom stężeń zanieczyszczeń, zwłaszcza w zakresie SO₂, CO oraz metali ciężkich, na większości obszaru regionu, a także niewielka emisja zanieczyszczeń przemysłowych z terenu województwa; ▪ stosunkowo dobry stan środowiska naturalnego w naszym województwie w porównaniu z innymi regionami krajowymi i europejskimi; ▪ funkcjonujący transgraniczny międzynarodowy rezerwat biosfery Karpaty Wschodnie; ▪ możliwość zwiększenia niezależności energetycznej województwa podkarpackiego w oparciu o własne zasoby gazu ziemnego oraz istniejący potencjał do wytwarzania energii z alternatywnych, w tym odnawialnych, źródeł energii (energetyka wodna, wiatrowa, wykorzystująca biomasę, przetwarzanie odpadów, biogazownie, energię słoneczną i geotermalną); ▪ potencjał badawczo-rozwojowy podkarpackich uczelni wyższych stwarza możliwość tworzenia zaawansowanych rozwiązań technologicznych w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom, ochrony środowiska i energetyki 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ warunki geograficzno-hydrologiczne regionu: stosunkowo duży procent powierzchni województwa narażony na występowanie powodzi oraz osuwisk; ▪ zbyt mały obszar województwa objęty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, co uniemożliwia właściwe zarządzanie przestrzenią, jej funkcjonalnością, jakością środowiska w sposób zapewniający racjonalną gospodarkę i bezpieczeństwo ludności; ▪ niski poziom retencji wód powierzchniowych, brak dużych i małych zbiorników retencyjnych oraz polderów, zły stan zabudowy regulacyjnej rzek; ▪ niewystarczający rozwój infrastruktury kanalizacyjnej, zwłaszcza na obszarach o rozproszonej zabudowie, wpływa negatywnie na czystość wód powierzchniowych i podziemnych; ▪ niewielkie zasoby wód podziemnych; ▪ niski poziom zbiorowego zaopatrzenia w wodę, zwłaszcza na terenach wiejskich; ▪ brak wystarczającej ilości instalacji o odpowiednim poziomie technologicznym do zagospodarowania odpadów biodegradowalnych, niektórych surowców wtórnych, energetycznego wykorzystania odpadów w kogeneracji; ▪ postrzeganie przez dużą część mieszkańców województwa podkarpackiego zagadnień ochrony środowiska jako mało istotnych – niewiązanie kwestii środowiskowych z występującymi zagrożeniami naturalnymi oraz zdrowotnymi; ▪ przestarzała infrastruktura generująca duże straty przesyłowe oraz niezapewniająca możliwości wprowadzania mocy wytwórczych z OZE i ze źródeł pracujących w kogeneracji: energetyczna, zwłaszcza linie energetyczne na obszarach wiejskich, ciepłociągi oraz ciepłownie w miastach; ▪ bardzo rozproszona zabudowa, zwłaszcza w południowej części województwa, która spowodowała: powstanie długich ciągów energetycznych linii przesyłowych powodujących duże straty przesyłowe oraz niestabilność zasilania, brak skanalizowania większości z tych terenów z uwagi na bardzo wysoki koszt budowy infrastruktury kanalizacyjnej;

Mocne strony	Słabe strony
	<ul style="list-style-type: none"> niski stopień wykorzystania odnawialnych źródeł energii we wszystkich sektorach (publicznym, gospodarce, komunalnym i transporcie)
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> wprowadzenie właściwych uregulowań prawnych na szczeblu krajowym i europejskim oraz zmiana obowiązujących przepisów w zakresie planowania przestrzennego oraz szeroko rozumianych zagadnień środowiskowych, zwłaszcza ochrony środowiska i energetyki, w tym OZE – doprecyzowanie ich i ujednolicenie; rozwój badań oraz pojawienie się nowych zaawansowanych technologicznie rozwiązań w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom, ochrony środowiska i energetyki; zmniejszające się ceny kosztownych rozwiązań technologicznych w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom, ochrony środowiska i energetyki; modernizacja i rozwój sieci energetycznych i ciepłowniczych umożliwiających podłączenie nowych odbiorców; zmiana świadomości obywateli w postrzeganiu zagadnień środowiskowych jako integralnej części każdej dziedziny życia i kreowanie rozwiązań gospodarczych i społecznych zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju; zmiana w postrzeganiu energetyki nie tylko jako ważnej gałęzi gospodarki, ale również jako dziedziny ściśle związanej i zależnej od środowiska naturalnego; wzmocnienie współpracy w ramach Euroregionu Karpackiego w zakresie programowania działań i wspólnego przygotowania dokumentów o charakterze strategicznym; powiązanie polityki wdrażania Konwencji Karpackiej ze <i>Strategią Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2013–2020</i> oraz <i>Strategią Karpacki Horyzont 2020</i> 	<ul style="list-style-type: none"> brak uregulowań prawnych na szczeblu krajowym traktujących o obowiązku sporządzania MPZP; intensywnie postępująca antropogenizacja środowiska naturalnego – szczególnie dotyczy to postępującej zabudowy na terenach zalewowych i osuwiskowych; problemy z zaopatrzeniem w wodę, zwłaszcza na terenach wiejskich; niewystarczająca współpraca województw oraz regionów państw sąsiednich z województwem podkarpackim w zakresie ochrony przed zagrożeniami, ochrony środowiska, a także niewystarczająca spójność ich działań; niestabilność i zła jakość prawa; zbyt małe wsparcie finansowe ze źródeł zewnętrznych dla przedsięwzięć z dziedziny ochrony środowiska i energetyki, w tym OZE; całkowite uzależnienie od obcych rozwiązań technologicznych w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom, ochrony środowiska i energetyki zwiększy ich kosztowność; niewystarczające działania inwestycyjne związane z przebudową przestarzałej sieci energetycznej; niewystarczający stan świadomości społecznej

5. Wnioski z diagnozy i rekomendacje dla części kierunkowej *Strategii*

Przedstawiona poniżej informacja jest syntetycznym ujęciem podstawowych obszarów aktywności województwa podkarpackiego na tle Unii Europejskiej i kraju. Jest wynikiem szczegółowych analiz informacji statystycznych zawartych w opracowaniach GUS i US w Rzeszowie, a także ekspertyz i badań wykonanych przez instytucje i podmioty zewnętrzne na potrzeby aktualizacji niniejszej *Strategii*.

Województwo podkarpackie na tle innych regionów UE charakteryzuje się:

- niską wartością regionalnego PKB oraz niskimi dochodami do dyspozycji na jednego mieszkańca (jedno z ostatnich miejsc w Unii, nie licząc regionów bułgarskich i rumuńskich);
- korzystną strukturą ludności – w 2009 r. liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym wynosiła 42 (29. miejsce, w 2005 r. 46. miejsce wśród regionów UE);
- wysoką stopą bezrobocia – jedna z wyższych wśród regionów UE (197. miejsce, w okresie 2005–2009 spadek z 16,6% do 10%, w latach 2010–2011 ponowny wzrost);
- niskim udziałem pracowników naukowo-badawczych w zatrudnieniu ogółem (0,12%), niskimi nakładami na badania i rozwój jako udział w PKB (0,36%) oraz niską liczbą zgłaszanych patentów;
- bogatym dziedzictwem kulturowym wieloetnicznego pogranicza oraz unikatowymi walorami przyrodniczymi i leczniczymi (uzdrowiska);
- bardzo słabymi wskaźnikami z zakresu turystyki, tj. liczby udzielonych noclegów czy stopnia wykorzystania miejsc noclegowych;
- dobrym powiązaniem transportowym z układem krajowym i międzynarodowym (potencjał rozwoju województwa), tj. III Paneuropejski Korytarz Transportowy, planowany do włączenia do sieci TEN-T szlak Via Carpatia, lotnisko Rzeszów-Jasionka;
- dużą różnorodnością biologiczną i krajobrazową – sieć „Natura 2000” obejmuje ponad 28% terenu województwa (62 obszary ochronne).

Województwo podkarpackie na tle Polski charakteryzuje się:

- jednym z najniższych w kraju PKB *per capita* (15.–16. miejsce) – w 2009 r. było to 24 134 zł przy średniej dla kraju na poziomie 35 210 zł;
- niższym wzrostem gospodarczym w latach 2000–2009 – średnio 3,5% (Polska – ponad 3,9%);
- wysoką atrakcyjnością inwestycyjną podregionu rzeszowskiego i tarnobrzeskiego dla działalności przemysłowej;
- zdywersyfikowaną strukturą gałęziową przemysłu (przemysły: lotniczy, elektromaszynowy, chemiczny i spożywczy wytwarzają łącznie prawie 70% produkcji przemysłowej województwa);
- innowacyjnym przemysłem, m.in. lotniczym (Dolina Lotnicza) oraz informatycznym (odsetek innowacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych wynosi 20,7% – 1. miejsce w kraju);
- dużym udziałem prywatnego finansowania prac B+R (1. miejsce w kraju), dużym udziałem nakładów na B+R w relacji do PKB (0,25% – 3. miejsce w kraju), silną koncentracją badań na naukach technicznych, lecz niską liczbą pracowników naukowych (przedostatnie miejsce w Polsce);
- dużym znaczeniem parków naukowo-technologicznych (PPNT) oraz SSE (SSE Euro-Park Mielec i Tarnobrzaska SSE Euro-Park Wisłosan) w przyciąganiu kapitału zagranicznego;
- dużym rozdrobnieniem agrarnym rolnictwa, nadmiarem zasobów siły roboczej, niską towarowością produkcji rolnej, lecz dobrze rozwijającym się przetwórstwem rolno-spożywczym;

- wyższym niż w kraju udziałem ludności kształcącej się na wszystkich poziomach edukacji (26% wobec średniej dla Polski 23%), lecz niższym niż przeciętnie w Polsce udziałem studentów w grupie wiekowej 20–24 lata;
- wysokim zaangażowaniem społecznym mieszkańców (zaangażowanie w działalność organizacji pozarządowych w 2008 r. – 6,8% mieszkańców, w Polsce tylko 5,4%).

Wnioski i rekomendacje dla dziedziny działań strategicznych 1: Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
Niski poziom PKB <i>per capita</i> w województwie na tle Polski i UE przy występującej dywergencji wobec Podkarpacia w porównaniu z innymi regionami	Konieczność zmiany struktury gospodarczej regionu, czego przejawem jest ograniczenie udziału pracujących w rolnictwie do udziału tego rodzaju działalności w wytwarzaniu wartości dodanej brutto, dzięki czemu nastąpi wzrost wydajności pracy w rolnictwie. Konieczne jest zatem stworzenie możliwości przejścia znacznej liczby osób z zajęć rolniczych do zajęć nierolniczych (co nie musi pociągać za sobą konieczność zmiany dotychczasowego miejsca zamieszkania)
Pogłębiająca się dywergencja wewnątrzregionalna mierzona wartością PKB <i>per capita</i> między podregionami rzeszowskim i tarnobrzesckim (północna część województwa) a przemyskim i krośnieńskim (południowa część województwa)	Konieczność zidentyfikowania i rozwoju inteligentnych specjalizacji, zwłaszcza wschodniej części województwa, oraz poprawy dostępności tej części regionu z jego stolicą
Zbyt wysoki relatywny udział zatrudnienia w usługach nierynkowych finansowanych ze środków publicznych	Konieczność racjonalizacji zatrudnienia w usługach nierynkowych przy jednoczesnym stymulowaniu rozwoju sektora usług rynkowych
Relatywnie duży udział pracujących w sektorze B+R, bardzo duży udział (przeszło dwukrotnie wyższy niż przeciętnie w kraju) wydatków na ten sektor pochodzących z przedsiębiorstw (co jest następstwem posiadania przez wiodące firmy przemysłowe województwa własnych ośrodków badawczo-rozwojowych) przy jednoczesnym znikomym zaangażowaniu finansowym ze strony władz publicznych oraz uczelni (co też jest wyróżnikiem województwa na tle kraju)	Konieczność zaktywizowania najważniejszych uczelni regionu (Politechniki Rzeszowskiej i Uniwersytetu Rzeszowskiego) w zakresie badań stosowanych, we współpracy głównie z przemysłem, oraz badań podstawowych w ramach międzynarodowych konsorcjów badawczych (programy badawcze UE), co umożliwi poprawiający się stan infrastruktury laboratoryjnej, ale konieczne jest jednocześnie wyraźne wzmocnienie obecnie niedostatecznego potencjału kadrowego tych uczelni. Niezbędne jest także stworzenie regionalnego systemu wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności
Konkurencyjna i innowacyjna struktura branżowa przemysłu (przemysł lotniczy, informatyczny, chemiczny), czego wyrazem jest wysoka, ale ograniczona przestrzennie do podregionu rzeszowskiego i tarnobrzesckiego atrakcyjność dla działalności przemysłowej oraz ograniczona do podregionu rzeszowskiego atrakcyjność dla działalności zaawansowanej technologicznie	Konieczne jest utrzymanie i rozwój nowoczesnej struktury przemysłu województwa poprzez wzmacnianie regionalnego zaplecza naukowo-badawczego, kształcenie odpowiednio wysokiej jakości i adekwatnych do potrzeb kadr, likwidowanie barier infrastrukturalnych w celu zwiększenia krajowej i międzynarodowej dostępności regionu (lotnisko cargo, autostrada i drogi ekspresowe, nowoczesna infrastruktura kolejowa) oraz podjęcia działań na rzecz wzmacniania atrakcyjności lokalizacyjnej dla przemysłu we wschodniej części województwa

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
Pomimo istnienia w województwie dwóch SSE stosunkowo mała atrakcyjność regionu dla kapitału zagranicznego	Konieczność zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej regionu dla kapitału zagranicznego i rodzimego w oparciu o wysokiej jakości kapitał ludzki, społeczny i dostępność komunikacyjną
Przeciętny udział województwa w eksporcie i imporcie, przy czym partnerami handlowymi regionu są państwa UE (głównie Niemcy), Ukraina, USA i Kanada	Konieczność poprawy międzynarodowej konkurencyjności towarów wytwarzanych w województwie, a także wzmocnienia międzynarodowego zaplecza kooperacyjnego w regionie, zwłaszcza w zakresie produkcji lotniczej i informatycznej, oraz otwarcie się na nowe rynki (BRIC)
Najniższy poziom przedsiębiorczości mierzony liczbą MŚP na 1000 mieszkańców przy jednoczesnej bardzo niskiej skłonności do inwestowania w tego typu firmach	Konieczność wprowadzania przez władze centralne, jak też samorząd regionalny i samorządy lokalne, ułatwień związanych z powstawaniem i funkcjonowaniem MŚP, stworzenia regionalnego systemu wspierania innowacyjności, a także likwidacji szarej strefy w dziedzinie przedsiębiorczości, czemu służy bliskość granicy z Ukrainą, zaktywizowanie oraz nowe formy oddziaływania instytucji otoczenia biznesu
Powstawanie klastrów branżowych oraz wysoki poziom współpracy przedsiębiorstw w zakresie innowacyjności	Konieczne jest wspieranie tego typu sieciowania podmiotów gospodarczych w województwie
Słabość, biurokratyzowanie i brak spójności działań instytucji otoczenia biznesu	Konieczność przebudowy i uporządkowania instytucji otoczenia biznesu w ramach regionalnego systemu wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności, który składałby się z instytucji publicznych (samorządy, uczelnie itp.) i niepublicznych funkcjonujących na zasadzie <i>multi-level governance</i> i oferowałyby usługi doradcze, badawczo-wdrożeniowe, marketingowo-dystrybucyjne oraz finansowe (pożyczkowe, poręczeniowe, gwarancyjne oraz <i>venture</i> i <i>seed capital</i>)
Bardzo rozdrobniona struktura gospodarstw rolnych i niska towarowość rolnictwa	Konieczność zmniejszenia liczby gospodarstw, powiększenia ich powierzchni, komasacji gruntów i specjalizacji, poszukiwanie nowych produktów oraz nowych rynków zbytu (rolnictwo ekologiczne, nowe uprawy przemysłowe, np. dla przemysłu zielarskiego, energetyczne itp.), rozwój lokalnego przetwórstwa płodów rolnych
Potencjalne duże walory środowiskowe i kulturowe dla rozwoju turystyki, rozpoznawalność turystyczna województwa przy jednoczesnej niewystarczającej infrastrukturze turystycznej, zwłaszcza przy uwzględnieniu różnych segmentów rynku turystycznego, brak produktów turystycznych dostosowanych do wymogów stawianych przez współczesnych turystów krajowych i zagranicznych	Konieczność tworzenia kompleksowych produktów turystycznych w różnych segmentach rynku turystycznego uwzględniających konieczność konkurencyjności w tym względzie z innymi regionami oraz rozwój oferty usług czasu wolnego
Niska międzynarodowa i krajowa oraz wewnątrzregionalna dostępność komunikacyjna województwa	Konieczność rozbudowy infrastruktury lotniczej, drogowej i kolejowej, zwłaszcza w zakresie powiązań Rzeszowa z Krakowem i Warszawą, wschodniej z zachodnią częścią województwa oraz stolicą regionu, a także wewnątrz obszaru funkcjonalnego Rzeszowa

Wnioski i rekomendacje dla dziedziny działań strategicznych 2: Kapitał ludzki i społeczny

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
Dość korzystna sytuacja demograficzna województwa, zwłaszcza na tle makroregionu Polski Wschodniej, oparta na dodatnim przyroście naturalnym, czemu jednak towarzyszy odpływ migracyjny. Obserwowany jest przejściowy przyrost ludności w wieku produkcyjnym, jednak przy spadku ludności przedprodukcyjnej. W perspektywie kilkunastu najbliższych lat nastąpi spadek ogólnej liczby ludności województwa oraz zaawansowanie procesów starzenia się ludności. Dominacja ludności wiejskiej	Wspieranie przez podmioty publiczne różnych szczebli polityki prorodzinnej (np. rozwój sieci żłobków, ułatwienia w podejmowaniu przez matki pracy w niepełnym wymiarze czasu pracy itp.) oraz prowadzenie zliberalizowanej selektywnie polityki migracyjnej wobec ludności zza wschodniej granicy Polski; promocja rodzin wielodzietnych i program wsparcia takich rodzin, wspieranie rozwoju takich rodzin
Relatywnie słabo rozwinięta baza sportowo-rekreacyjna szkół, brak odpowiedniego doposażenia w pomoce dydaktyczne oraz ograniczona oferta zajęć sportowych dla osób niepełnosprawnych	Wzmocnienie oferty sportowo-rekreacyjnej szkół i doposażenie ich w pomoce dydaktyczne dające możliwość wyrównania poziomu kształcenia. Konieczność propagowania i rozwijania sportu wśród osób niepełnosprawnych
Porównywalna z przeciętną w kraju jakością kształcenia na poziomie szkół podstawowych, wyższa od przeciętnej w gimnazjach i relatywnie niższa (wg danych OKE w Krakowie) w szkołach średnich	Konieczne większe zaangażowanie nie tylko finansowe samorządów w jakość kształcenia, racjonalizacja sieci szkół (likwidowane szkoły powinny być siedzibami innych instytucji publicznych), dobór nauczycieli o odpowiednich kwalifikacjach (zwłaszcza w zakresie języków obcych), wspieranie nowatorskich programów kształcenia i rozwój zajęć pozalekcyjnych, poprawa wyposażenia szkół w komputery z dostępem do Internetu
Słabość systemów kształcenia ustawicznego	Tworzenie atrakcyjnej oferty edukacyjnej przez instytucje publiczne i niepubliczne oraz stosowanie zachęt do kształcenia przez pracodawców na rzecz swoich pracowników
Relatywna słabość systemu szkolnictwa wyższego w województwie (o czym świadczą ogólnopolskie rankingi uczelni), co wynika z braku kompleksowej i odpowiedniej jakości oferty edukacyjnej dostosowanej do potrzeb nowoczesnej gospodarki regionu, z wyjątkiem Politechniki Rzeszowskiej – jedynej cywilnej uczelni w Polsce kształcącej kadry dla przemysłu lotniczego na poziomie magisterskim	Konieczne jest wzmocnienie kadrowe uczelni, zwłaszcza Uniwersytetu Rzeszowskiego i Politechniki Rzeszowskiej, podjęcie w większym zakresie współpracy z firmami w dziedzinie profili kształcenia studentów, umiędzynarodowienie studiów (ale nie tak jak dotychczas wyłącznie poprzez studentów z Ukrainy). Niezbędne są także działania integracyjne w ramach komplementarnego regionalnego systemu szkolnictwa wyższego, co pozwoli na uniknięcie dublowania się kierunków studiów oraz bazy dydaktyczno-badawczej, a przyczyni się do powstawania efektów synergetycznych
Historyczna wielokulturowość województwa przejawia się w znaczącym potencjale dziedzictwa kulturowego	Dziedzictwo kulturowe stanowi potencjał dla rozwoju turystyki, wymaga jednak nowego podejścia do jego wykorzystania poprzez przygotowanie odpowiednich produktów turystycznych
Relatywnie duża liczba instytucji kultury, ale jednocześnie brak instytucji o ustabilizowanej renomie krajowej czy międzynarodowej	Konieczność budowania marek instytucji i imprez kulturalnych w wymiarze krajowym i międzynarodowym

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
Cechami charakterystycznymi rynku pracy województwa są: aktywność zawodowa zbliżona do średniej krajowej, nieco wyższe bezrobocie, relatywnie duża mobilność dzienna pracowników wynikająca historycznie z modelu rozwojowego opartego na industrializacji bez urbanizacji, a współcześnie ze zjawiska suburbanizacji, oraz najniższe przeciętne miesięczne wynagrodzenia za pracę w kraju	Konieczność tworzenia nowych, atrakcyjnych miejsc pracy w ramach inteligentnych specjalizacji regionu oraz przebudowy struktury zatrudnienia na rzecz ograniczenia zatrudnienia rolniczego i rozwoju pozarolniczych miejsc pracy dla ludności wiejskiej; wdrażanie programów związanych z dofinansowaniem rozpoczynania działalności gospodarczej z kryteriami strategicznymi dla osób do 25. roku życia i 50+
Wysoki poziom zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym	Konieczność likwidacji „starej strefy” jako środka przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, rozwój nowoczesnych form aktywizacji zawodowej oraz polityki społecznej
Relatywnie wysoki poziom kapitału społecznego wyrażający się dużą liczbą organizacji pozarządowych oraz wyższą od przeciętnej frekwencją wyborczą	Podejmowanie działań wzmacniających kapitał społeczny regionu przy uwzględnieniu zarówno aspektu historyczno-kulturowego, jak i organizacyjno-rozwojowego; promocja filantropii i wolontariatu w życiu społecznym
W zakresie zdrowia publicznego charakterystyczne dla województwa jest relatywnie długie przeciętne trwanie życia, duże znaczenie lecznictwa uzdrowiskowego przy jednocześnie niskiej jakości jego bazy, niewystarczająca liczba wysoko kwalifikowanego personelu medycznego (brak w regionie uczelni kształcącej na kierunkach medycznych), zbyt mała liczba żłobków oraz słaby dostęp do opieki paliatywnej	Konieczna jest poprawa jakości usług uzdrowiskowych, niezbędne jest uruchomienie kierunków medycznych na Uniwersytecie Rzeszowskim, zwiększenie sieci żłobków (gminy) oraz rozwój instytucji zapewniających opiekę paliatywną
Najniższy w Polsce poziom przestępczości, któremu towarzyszy duży wskaźnik wykrywalności przestępstw. Możliwość zagrożeń transgranicznych. Występowanie zagrożeń dla życia i zdrowia mieszkańców wywołanych przez zjawiska naturalne oraz aktywność człowieka	Dalsze obniżanie poziomu przestępczości poprzez rozbudowę krajowych i unijnych systemów bezpieczeństwa, a także rozwój infrastruktury monitoringu i likwidacji skutków zagrożeń

Wnioski i rekomendacje dla dziedziny działań strategicznych 3: Sieć osadnicza

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
Województwo ze względu na swoje położenie pełni ważne funkcje komunikacyjne w skali krajowej i europejskiej	Konieczne jest wykorzystanie położenia komunikacyjnego do podniesienia zewnętrznej dostępności komunikacyjnej województwa poprzez rozbudowę najważniejszych szlaków drogowych (A4, S19, S74) i kolejowych (Przemyśl–Rzeszów–Kraków, Rzeszów–Warszawa), a także lotniska w Jasionce oraz poprawy dostępności wewnętrznej poprzez taką rozbudowę dróg i linii kolejowych, by zapewnić mieszkańcom całego województwa dostęp do najważniejszych elementów infrastruktury komunikacyjnej regionu
Zagrożenie wykluczeniem cyfrowym, zwłaszcza na obszarach wiejskich	Konieczność rozbudowy w całym województwie szerokopasmowych sieci internetowych, w tym szczególnie likwidacja tzw. obszarów białych i szarych

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
Cechą charakterystyczną województwa jest dość równomierny przestrzennie układ miejski tworzony przez Rzeszów i ośrodki subregionalne, przy czym przewaga Rzeszowa w zakresie potencjału demograficznego nie jest zbyt duża, gdyż mieszka w nim niecałe 10% ludności województwa, a w największych ośrodkach subregionalnych – około 50% ludności w stosunku do potencjału demograficznego Rzeszowa	Policentryczny charakter systemu miejskiego województwa winien być zachowany przy równoczesnym wsparciu działań na rzecz zwiększenia potencjału demograficznego Rzeszowa
Rzeszów, ze względu na swoją wielkość i rosnącą dostępność komunikacyjną w skali krajowej i w przestrzeni europejskiej, jest predestynowany do rozwoju funkcji metropolitalnych	Rozwój funkcji metropolitalnych powinien opierać się na wysokiej jakości produkcji przemysłowej i usługach o znaczeniu nie tylko regionalnym, ale przede wszystkim krajowym i międzynarodowym (europejskim). Wzmacnianie funkcji metropolitalnych Rzeszowa powinno się odbywać także poprzez silne związki z ośrodkami subregionalnymi oraz obszarem funkcjonalnym miasta, stymulowane dzięki poprawie dostępności komunikacyjnej
Rozwój województwa odbywa się poprzez istniejące i kształtujące się bieguny oraz strefy wzrostu, tworzone przez Rzeszów, a także przez ośrodki subregionalne i powiatowe	Konieczne jest wspieranie podstaw rozwojowych biegunów wzrostu oraz stymulowanie stref obejmujących bieguny także z województw małopolskiego i świętokrzyskiego
Dominacja tradycyjnie rozumianej funkcji rolniczej na obszarach wiejskich	Konieczne jest dokonanie podziału obszarów wiejskich na te, w ramach których celowe jest unowocześnienie funkcji rolniczej, oraz te, w których należałoby rozwijać funkcje pozarolnicze; jednocześnie niezbędne jest koordynowanie wielofunkcyjnego rozwoju podmiejskich stref suburbanizacyjnych

Wnioski i rekomendacje dla dziedziny działań strategicznych 4: Środowisko i energetyka

Wnioski z diagnozy	Rekomendacje
Wysokiej jakości walory środowiska przyrodniczego, znaczny odsetek obszarów województwa objętych ochroną	Wykorzystanie walorów środowiska do rozwoju nowoczesnych gałęzi przemysłu, rolnictwa i usług zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju
Znaczący (głównie w południowej części województwa) udział obszarów narażonych na erozję gleb, a także występujące zagrożenie powodziowe i osuwiskowe	Konieczne jest prowadzenie komasacji gruntów oraz zakrzewianie i zalesianie gruntów najbardziej zagrożonych erozją, wykorzystywanie instrumentów infrastrukturalnych i planistycznych (związanych z planowaniem przestrzennym) w celu minimalizacji zagrożeń powodziowych i osuwiskowych
Dość niewielki własny potencjał konwencjonalnej energetyki opartej na węglu	Konieczne działania na rzecz racjonalizacji zużycia energii, m.in. poprzez modernizację linii przesyłowych
Dość duże możliwości wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych	Konieczność dywersyfikacji własnego potencjału energetycznego województwa poprzez zwiększenie udziału energetyki odnawialnej, zwłaszcza dzięki rozwojowi energetyki wodnej, produkcji biogazu, wykorzystaniu energii geotermalnej, solarnej i wiatrowej
Niski poziom retencji wód powierzchniowych i gruntowych, brak zbiorników retencyjnych oraz polderów i zły stan zabudowy regulacyjnej cieków wodnych	Ochrona poziomu wód gruntowych jako bardzo ważny czynnik warunkujący poziom życia

Trendy rozwoju do 2020 r.

1. Scenariusze rozwoju z uwzględnieniem dynamiki zmian kluczowych uwarunkowań i potencjałów

Rozwój województwa podkarpackiego w perspektywie do 2020 r. będzie determinowany przez szereg czynników zewnętrznych i wewnętrznych. W oparciu o przeprowadzoną selekcję uwarunkowań o dominującym oddziaływaniu na przyszły stan województwa oraz prospektywną symulację ich wystąpienia sformułowane zostały trzy odmienne scenariusze rozwoju regionu. Zarysowane i skonfrontowane obrazy sytuacji województwa, obejmujące spełnienie każdego ze scenariuszy, pozwoliły na wskazanie najbardziej pożądanego modelu rozwoju regionu. Rokuje on stabilnym, trwałym i zrównoważonym wzrostem społeczno-gospodarczym województwa. Wybrany model posłużył za podstawę do zarysowania wizji stanu regionu w 2020 r.

Przyszły rozwój województwa uzależniony jest od szeregu czynników egzogenych i endogennych, w tym działań podejmowanych przez samorząd województwa.

Do czynników egzogenych (zewnętrznych), które wpływają i będą w najbliższych latach oddziaływały na rozwój regionu, należą m.in.:

- koniunktura gospodarcza na świecie;
- sytuacja w krajach Unii Europejskiej objętych unią walutową (strefą euro);
- wielkość i alokacja w regionie funduszy Unii Europejskiej oraz innych środków zewnętrznych;
- koniunktura gospodarcza w kraju;
- realizowana polityka gospodarcza rządu;
- polityka podatkowa rządu;
- napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Polski;
- zachowanie inwestorów zewnętrznych wobec regionu;
- poziom zewnętrznej dostępności komunikacyjnej.

Do czynników endogennych (wewnętrznych), powiązanych z regionem i jego funkcjonowaniem, które będą wpływały na przyszłą sytuację regionu, zalicza się m.in.:

- umiejętność wykorzystania potencjałów rozwojowych regionu;
- działania podejmowane przez samorząd województwa w sferze rozwoju gospodarczego;
- efektywność zmian w systemie edukacyjnym (dostosowanie do potrzeb rynku pracy);
- poziom wewnętrznej dostępności komunikacyjnej;
- jakość działania instytucji otoczenia biznesu.

Programowanie rozwoju regionalnego w oparciu o prognozowanie wpływu tak wielu czynników determinujących przyszły stan województwa nie znajduje racjonalnego uzasadnienia. W tej sytuacji w oparciu o wykorzystanie metody delfickiej ustalono, iż rozwój województwa w najbliższych latach będzie w najwyższym stopniu uzależniony od:

- skali inwestycji (stanu zaangażowania inwestorów wewnętrznych i zewnętrznych);
- wielkości i struktury zewnętrznych środków rozwojowych;
- poziomu dostępności transportowej i teleinformatycznej (tak z zewnątrz, jak i wewnątrz regionu).

Wymienione wyżej czynniki w relatywnie najwyższym stopniu warunkują przyszły rozwój regionu, w tym uruchomienie procesu włączenia społecznego, kluczem którego są nowe miejsca pracy.

W oczywisty sposób skala inwestycji jest uzależniona od koniunktury gospodarczej na świecie, w tym także od szybkości przezwyciężenia kryzysu gospodarczego na świecie, a w szczególności w krajach strefy euro. Należy brać pod uwagę, iż narastające procesy globalizacyjne, skutkujące koncentracją zasobów, powodować będą zwiększenie konkurencji zewnętrznej dla regionu, zwłaszcza w zakresie przyciągania inwestycji zagranicznych, oraz oddziaływać będą na dynamikę zmian gospodarki regionu. W tym kontekście należy również dostrzegać uwarunkowania związane z wdrażaniem polityki klimatycznej, które stanowią duże wyzwanie dla gospodarki regionu.

Okres 2014–2020 pokrywa się z kolejną perspektywą finansową Unii Europejskiej, dlatego niezwykle istotne dla regionu jest racjonalne wykorzystanie środków finansowych możliwych do pozyskania w ramach unijnej polityki rozwoju. Przewiduje się, iż będzie to ostatni okres korzystania przez Polskę z tak znaczących środków wewnętrznych, dlatego zbudowanie przy ich wykorzystaniu trwałych podstaw rozwoju gospodarczego i społecznego będzie miało kluczowe znaczenie. Wykorzystanie tych środków będzie miało zasadnicze znaczenie dla rozwoju regionu, ale utrudnieniem w ich pozyskaniu może być sytuacja finansowa podmiotów, zwłaszcza jednostek samorządu terytorialnego.

Dostępność regionu zarówno w dziedzinie transportu, jak i w sferze teleinformatycznej jest czynnikiem, który warunkuje rozwój gospodarki i wymiany dóbr i usług, sprzyja wymianie wiedzy i doświadczeń oraz umożliwia włączenie się w procesy rozwojowe. W tym kontekście należy wykorzystać przygraniczne położenie regionu oraz szanse, jakie stwarza krzyżowanie się na obszarze województwa głównych szlaków komunikacyjnych.

W oparciu o możliwą skalę oddziaływania wskazanych wyżej czynników na rozwój regionu zarysowane zostały trzy scenariusze rozwojowe. Obejmują one: (1) scenariusz szans, (2) scenariusz pośredni, (3) scenariusz zagrożeń.

Projekcja poszczególnych scenariuszy jest determinowana przez wystąpienie następujących zdarzeń:

- wzrasta lub nie ulega zmianie kapitałowe zaangażowanie w regionie inwestorów wewnętrznych i zewnętrznych;
- dostępny lub niedostępny staje się wysoki wolumen zewnętrznych środków rozwojowych;

- rozwinięta zostaje albo nie ulega zmianie dostępność transportowa i teleinformatyczna regionu (tak wewnętrzna, jak i zewnętrzna).

Tabela 1. Powiązania pomiędzy poszczególnymi scenariuszami rozwojowymi a warunkującymi je czynnikami (uwarunkowaniami)

Scenariusze	Uwarunkowania		
	Zaangażowanie inwestorów wewnętrznych i zewnętrznych	Poziom i struktura dostępnych zewnętrznych środków rozwojowych	Poziom dostępności transportowej i teleinformatycznej (zewnętrznej i wewnętrznej)
Scenariusz szans	+	+	+
Scenariusz pośredni	-	+	+
Scenariusz zagrożeń	-	-	-

W oparciu o hipotetyczne zmiany uwarunkowań – stanowiących osnowę przyszłych możliwych do spełnienia się scenariuszy rozwoju regionu – sporządzono projekcje sytuacji województwa po ich wystąpieniu.

Projekcja realizacji scenariusza szans

- Województwo podkarpackie zmniejsza dystans rozwojowy wobec bardziej rozwiniętych regionów kraju, a także staje się liderem rozwoju wśród województw Polski Wschodniej.
- Wzrasta liczba mieszkańców województwa podkarpackiego i posiada ono dobrą na tle kraju strukturę demograficzną.
- Wzrasta relatywny udział województwa podkarpackiego w tworzeniu PKB Polski, a wskaźnik bezrobocia jest niższy niż średni w Polsce.
- Dzięki efektywnemu wykorzystaniu potencjałów endogenicznych oraz inwestycjom zewnętrznym w regionie dynamicznie rozwijają się kluczowe branże, tj. przemysł: elektromaszynowy (w tym lotniczy), informatyczny, farmaceutyczny, chemiczny, przetwórstwa rolno-spożywczego, oraz usługi turystyczne i logistyczne.
- Zdecydowana poprawa zewnętrznej, jak i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej, skuteczna promocja tradycji przemysłowych oraz działalność klastrów gospodarczych znacznie podnoszą atrakcyjność inwestycyjną terenu.
- Dynamicznie rozwija się obszar funkcjonalny Rzeszowa, a współpracujące samorządy wspierają budowę konkurencyjności gospodarczej, naukowej i kulturalnej miasta i jego otoczenia, co wzmacnia wizerunek obszaru jako ponadregionalnego centrum wzrostu i innowacji.
- Bieguny wzrostu, w tym miasta o randze ośrodków subregionalnych wraz z ich obszarami funkcjonalnymi, zyskują na znaczeniu, tworząc kluczowe ośrodki wzrostu województwa i przyczyniając się do poprawy społeczno-gospodarczej spójności regionu.
- Rzeszowski ośrodek akademicki, obejmujący największe uczelnie regionu, znacznie podnosi jakość badań naukowych, rozwija powiązania z gospodarką regionu oraz międzynarodową i krajową współpracę naukową, a także przyciąga kadrę naukową i studentów spoza województwa.

- Szkolnictwo zawodowe, średnie i wyższe profiluje kształcenie pod kątem potrzeb rynku pracy, rozwijając praktyczne formy kształcenia oraz system staży i praktyk zawodowych.
- Dzięki transferowi technologii oraz absorpcji wyników badań naukowych podnosi się innowacyjność i konkurencyjność rynkowa sektora małych i średnich przedsiębiorstw.
- Dzięki zmianom w strukturze agrarnej, specjalizacji w produkcji, rozwojowi integracji w obszarze produkcji i zbytu, a także przetwórstwa rolno-spożywczego rolnictwo zwiększa swój udział w wytworzeniu PKB regionu.
- Wzrost zamożności rolników prowadzi do powstania chłonnego rynku na terenach wiejskich, to zaś umożliwia (wspierany logistycznie, szkoleniowo i finansowo) proces tworzenia MŚP na obszarach wiejskich, wzmacniając wielofunkcyjny rozwój tych obszarów.
- Pozytywne zmiany w strukturze gospodarczej regionu oraz w systemie edukacyjnym doprowadzają do wyraźnego zmniejszenia się poziomu bezrobocia oraz do zahamowania negatywnych procesów migracyjnych i spadku liczby mieszkańców województwa.
- Wzrasta poziom satysfakcji mieszkańców województwa z wyboru miejsca zamieszkania i poziom poparcia dla realizowanych kierunków rozwoju.
- Z uwagi na funkcjonujący model rodziny i system opieki wzrasta poczucie bezpieczeństwa mieszkańców województwa podkarpackiego, co przekłada się na utrzymanie pierwszego miejsca w kraju pod względem najniższego poziomu przestępczości.
- Zmianie ulega poziom identyfikowania się ze sprawami województwa poprzez wzrost postaw filantropijnych i zwiększenie się liczby osób, które w formie wolontariatu angażują się w lokalne sprawy.
- Dzięki rozwojowi instytucji kultury wzbogacone zostaje życie kulturalne (w tym dostęp do kultury wysokiej), przy zachowaniu dziedzictwa kulturowego regionu, stanowiącego o tożsamości jego mieszkańców.
- Poprawia się dostęp do specjalistycznej opieki medycznej oraz do usług uzdrowiskowych, co doprowadza do dalszego wydłużenia się przeciętnej długości życia w regionie.
- Dbłość o stan środowiska naturalnego oraz inwestycje w infrastrukturę turystyczno-uzdrowiskową powiązane ze skuteczną akcją promocyjną regionu i poprawą dostępności komunikacyjnej doprowadzają do wzrostu znaczenia usług turystycznych w strukturze gospodarczej regionu.
- Powstanie nowych miejsc pracy, podniesienie jakości życia mieszkańców, wzrost prestiżu podkarpackich uczelni oraz dobry stan środowiska naturalnego powodują, że województwo podkarpackie staje się miejscem atrakcyjnym dla ludzi młodych, w którym mogą realizować swoje aspiracje edukacyjne, zawodowe i życiowe.

Projekcja realizacji scenariusza pośredniego

- Województwo podkarpackie nie zmniejsza dystansu rozwojowego i nie buduje przewag konkurencyjnych wobec wiodących regionów kraju.
- Na bazie zasobów endogennych oraz dotychczasowych inwestycji zewnętrznych w regionie dynamicznie rozwija się tylko część pożądaných branż kluczowych.

- Zdecydowanie poprawia się zewnętrzna i wewnętrzna dostępność komunikacyjna, co wyraźnie zwiększa atrakcyjność inwestycyjną regionu.
- Ze względu na uwarunkowania zewnętrzne nie udaje się przyciągnąć nowych inwestorów do województwa, co w konsekwencji powoduje słabe wzmocnienie endogenicznych potencjałów rozwojowych regionu.
- Dzięki transferowi technologii oraz absorpcji wyników badań naukowych podnosi się innowacyjność i konkurencyjność rynkowa sektora małych i średnich przedsiębiorstw.
- Obszar funkcjonalny Rzeszowa dynamicznie się rozwija. Samorządy leżące na tym obszarze intensywnie ze sobą współpracują, budując przewagę konkurencyjną miasta i jego otoczenia. W efekcie obszar ten staje się ponadregionalnym centrum wzrostu i innowacji oddziałującym pozytywnie na rozwój pozostałych części województwa i podniesienie konkurencyjności regionu w skali kraju.
- Miasta i ich obszary funkcjonalne, określane jako bieguny wzrostu, rozwijają się nierównomiernie, co powoduje, że na gospodarczym znaczeniu zyskują te położone w północno-zachodniej części województwa, natomiast południową i wschodnią część regionu obejmuje proces zastoju gospodarczego.
- Szkolnictwo zawodowe, średnie i wyższe dzięki współpracy służb zatrudnienia, władz lokalnych i pracodawców przygotowuje dobrze wykształcone kadry regionalnej gospodarki, jednakże ze względu na brak inwestycji w regionie efektywność działań systemu edukacyjnego nie przekłada się na spadek bezrobocia wśród absolwentów.
- Uczelnie regionalne (głównie duże, zlokalizowane w Rzeszowie) rozwijają system badań powiązanych z potrzebami podmiotów gospodarczych oraz stopniowo wzmacniają swoją pozycję w stosunku do uczelni w innych regionach Polski.
- Brak znaczących bodźców rozwojowych płynących od innowacyjnych inwestorów zewnętrznych skutecznie ogranicza wspieranie rozwoju pożądaných sektorów gospodarki.
- Dzięki zmianom w strukturze agrarnej, specjalizacji w produkcji, rozwojowi integracji w obszarze produkcji i zbytu, a także przetwórstwa rolno-spożywczego rolnictwo zwiększa swój udział w tworzeniu PKB regionu.
- Wzrost zamożności rolników prowadzi do powstania chłonnego rynku na terenach wiejskich, to zaś umożliwia (wspierany logistycznie, szkoleniowo i finansowo) proces tworzenia MŚP na obszarach wiejskich (wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich).
- Mieszkańcy obszarów wiejskich dzięki poprawie dostępności komunikacyjnej (transportowej i cyfrowej) zyskują możliwość podjęcia pracy głównie w północnej i zachodniej części regionu.
- Pozytywne zmiany w strukturze gospodarczej regionu oraz w systemie edukacyjnym prowadzą do zmniejszenia się poziomu bezrobocia.
- Dzięki rozwojowi instytucji kultury wzbogacone zostaje życie kulturalne (w tym dostęp do kultury wysokiej) oraz zachowane dziedzictwo kulturowe regionu, co stanowi o tożsamości jego mieszkańców.
- Poprawia się dostęp do specjalistycznej opieki medycznej oraz do usług uzdrowiskowych, co doprowadza do dalszego wydłużenia się przeciętnej długości życia w regionie.

- Dbałość o stan środowiska naturalnego, inwestycje w infrastrukturę turystyczno-uzdrowiskową i poprawa dostępności komunikacyjnej doprowadzają do wzrostu znaczenia usług turystycznych w strukturze gospodarczej regionu.
- Brak znaczących inwestycji zewnętrznych oraz utrzymujące się niekorzystne różnice w zamożności mieszkańców powodują utrzymanie się negatywnych procesów migracyjnych, w tym szczególnie ludzi młodych, w wyniku czego liczba ludności województwa ulega zmniejszeniu.

Projekcja realizacji scenariusza zagrożeń

- Województwo podkarpackie nie zmniejsza dystansu wobec bardziej rozwiniętych części kraju (np. województwa małopolskiego), nie poprawia też swojej pozycji konkurencyjnej względem regionów peryferyjnych (np. innych województw Polski Wschodniej). Maleje udział województwa podkarpackiego w tworzeniu PKB Polski.
- Brak inwestycji zewnętrznych nie pozwala na wykorzystanie gospodarczych atutów regionu. Pożądane branże kluczowe rozwijają się jedynie w oparciu o ograniczone zasoby wewnętrzne, co prowadzi do utrwalenia się obrazu województwa jako obszaru inwestycyjnie nieatrakcyjnego (obszaru wielostronnie peryferyjnego).
- Infrastruktura komunikacyjna nie jest modernizowana ani powiększana, a dotychczasowe szlaki komunikacyjne ulegają degradacji, co skutkuje pogłębieniem się niekorzystnego zróżnicowania przestrzennego w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Pogarszająca się dostępność komunikacyjna województwa obniża jego atrakcyjność inwestycyjną.
- Następuje regres w rozwoju obszaru funkcjonalnego Rzeszowa. Jego wpływ na rozwój pozostałych części województwa (funkcje metropolitalne) ulega wyraźnemu osłabieniu. W efekcie obszar ten nie staje się regionalnym centrum wzrostu i innowacji.
- Miasta stanowiące bieguny wzrostu (poza Mielcem) tracą na znaczeniu gospodarczym, przyczyniając się do zwiększenia społeczno-gospodarczej polaryzacji regionu.
- Pozycja głównych uczelni regionu ulega dalszej marginalizacji; nie są one w stanie skutecznie konkurować jakością i użytecznością badań z innymi krajowymi ośrodkami akademickimi oraz przyciągać kadrę naukową i studentów spoza województwa.
- Spada popyt na nowe kompetencje i umiejętności w regionie, a tym samym zmniejsza się zapotrzebowanie na usługi świadczone przez system edukacyjny.
- Brak instrumentów adekwatnej polityki wobec wsi prowadzi do dalszego spadku produktywności rolnictwa, a w konsekwencji do ubożenia ludności wiejskiej.
- Negatywne zmiany w strukturze gospodarczej regionu oraz w systemie edukacyjnym skutkują wyraźnym zwiększeniem poziomu bezrobocia.
- Spadek jakości świadczeń leczniczych w służbie zdrowia powoduje skrócenie przeciętnej długości życia, tym samym ograniczając popyt na usługi oferowane przez sektor uzdrowiskowy.
- Niewystarczające inwestycje w infrastrukturę turystyczno-uzdrowiskową – powiązane z brakiem skutecznej promocji regionu oraz z pogorszeniem dostępności komunikacyjnej – prowadzą do spadku znaczenia usług turystycznych w gospodarce regionu.
- ubożenie ludności powoduje nasilenie negatywnych procesów migracyjnych (przede wszystkim dobrze wykształconych młodych ludzi), spadek liczby mieszkańców wo-

jewództwa, a także wzrost poziomu patologii społecznych oraz regres tożsamości regionalnej.

- Następuje wzrost nieufności wobec instytucji państwowych i samorządowych, obserwuje się zwiększenie apatii społecznej.

Na podstawie analizy sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej województwa przyjęto, że realny i możliwy jest rozwój regionu w oparciu o scenariusz szans.

2. Wizja rozwoju województwa podkarpackiego w 2020 r.

Określenie wizji rozwoju regionu jest odpowiedzią na pytanie: jakim chce go widzieć w perspektywie 2020 r. samorząd województwa? Wizja jest opisem przyszłego wizerunku społeczno-gospodarczego, wzorcem, do którego województwo ma dążyć, i zadaniem, które samorząd województwa chce zrealizować za pomocą *Strategii*. Innymi słowy: wizja województwa podkarpackiego to opis aspiracji rozwoju regionu do 2020 r. stanowiący uzasadnienie doboru i tło oceny zasadności przyjętych celów strategicznych.

Wizja rozwoju regionu zbudowana została na bazie sformułowanych scenariuszy zmian o charakterze prospektywnym zmierzających do osiągnięcia wariantowych stanów rozwoju regionu. W efekcie przeprowadzonych analiz wybrano ten spośród nich, który rokuje osiągnięcie najpełniejszego efektu rozwojowego.

W 2020 r. województwo podkarpackie będzie obszarem zrównoważonego i inteligentnego rozwoju gospodarczego wykorzystującym wewnętrzne potencjały oraz transgraniczne położenie, zapewniającym wysoką jakość życia mieszkańców.

Województwo podkarpackie w 2020 r. zmniejszy dystans rozwojowy wobec bardziej rozwiniętych regionów Unii Europejskiej, kraju, a także będzie liderem rozwoju wśród województw Polski Wschodniej. Wymiernymi rezultatami rozwoju regionu będą relatywny wzrost udziału w tworzeniu PKB Polski oraz niższy od średniej krajowej wskaźnik bezrobocia.

W 2020 r. Podkarpacie powinno być obszarem efektywnie wykorzystanych gospodarczych atutów regionu i jego wewnętrznych potencjałów oraz transgranicznego położenia, w którym (dzięki wprowadzeniu innowacyjnych rozwiązań technologicznych, produktowych i organizacyjnych oraz dzięki inwestycjom zewnętrznym) dynamicznie rozwijają się kluczowe branże, tj. przemysł elektromaszynowy (w tym zwłaszcza lotniczy), informatyczny, chemiczny, farmaceutyczny, przetwórstwo rolno-spożywcze, a także usługi turystyczne, uzdrowiskowe i logistyczne. Proces ten zostanie oparty na znacznie poprawionej zewnętrznej dostępności komunikacyjnej (sieć dróg krajowych i wojewódzkich powiązana funkcjonalnie z autostradą A4 i drogą ekspresową S19; magistrała kolejowa E30 oraz linia nr 71, lotnisko Rzeszów), a także na zmianach w kluczowych połączeniach wewnątrz regionu.

Podniesiona zostanie konkurencyjność gospodarcza Rzeszowa wraz z jego obszarem funkcjonalnym, a także konkurencyjność ośrodków stanowiących rzeczywiste i potencjalne bieguny wzrostu. Wzmocnieniu ulega potencjał intelektualny Rzeszowa, m.in. poprzez realne wsparcie wyższych uczelni Rzeszowa (państwowych i prywatnych). Aktywnie działa Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny, a w jego ramach klastry lotniczy i informatyczny. Powstają centra biurowo-kongresowo-handlowo-wystawiennicze przyciągające międzynarodowe instytucje. W efekcie obszar ten będzie regionalnym centrum wzrostu i innowacji oddziałującym pozytywnie na rozwój pozostałych terytoriów i podniesienie konkurencyjności regionu w skali krajowej i międzynarodowej. Korzystny układ przestrzenny Rzeszowa wraz z otaczającymi go miastami średniej wielkości (rozwinęty układ policentryczny) sprzyja dyfuzji efektów rozwoju na obszarze całego województwa. Poprawiająca się dostępność komunikacyjna, przygraniczne położenie oraz tradycje przemysłowe Rzeszowa i regionalnych biegunów wzrostu przełożą się na dynamiczny rozwój społeczno-gospodarczy regionu.

Dzięki transferowi technologii oraz absorpcji wyników badań naukowych zwiększy się konkurencyjność sektora przedsiębiorstw. Stymulatorami rozwoju podmiotów gospodarczych będą m.in. aktywnie działające instytucje otoczenia biznesu. Proces ten obejmie także rolnictwo, w którym nastąpią zmiany w strukturze agrarnej, rozwinie się specjalizacja w produkcji oraz przetwórstwo rolno-spożywcze. Wzrost atrakcyjności turystycznej regionu oraz konkurencyjność produktu turystycznego wesprą wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Realnymi motorami wzrostu gospodarczego regionu staną się działające i nowo powstałe klastry gospodarcze, grupy producenckie oraz struktury o charakterze międzysektorowym. Działalność przedsiębiorstw z sektorów wysokiej szansy (w tym grupy przedsiębiorstw przemysłu lotniczego), możliwość skorzystania z zachęt dla inwestorów, liczące się zaplecze naukowo-badawcze, obecność wykwalifikowanych pracowników przy relatywnie niskich kosztach pracy, a także atrakcyjne uwarunkowania kulturowe i rekreacyjne – to czynniki, które doprowadzą do zbudowania przewagi komparatywnej regionu na rynku inwestycyjnym. Efektem tego będą nowe lokalizacje inwestycji w regionie. Zakładanym i pożądanym rezultatem działań rozwojowych będą nowe miejsca pracy, co przyczyni się do zahamowania negatywnych procesów migracyjnych i wesprze włączenie społeczne.

Szkolnictwo wyższe wzmocni swój potencjał kadrowy, a poprzez nowoczesne zaplecze laboratoryjne i współpracę z podmiotami gospodarczymi rozwinie na szerszą skalę badania stosowane i rozwojowe. Nastąpią zmiany w kierunkach kształcenia oraz rozwinięte zostaną praktyczne i interaktywne formy edukacji. Poprawiona zostanie jakość kształcenia i przydatność absolwentów dla pracodawców, poczynając od szkolnictwa wyższego, a na kształceniu zawodowym kończąc. Publiczna oferta edukacyjna zabezpieczy możliwość kształcenia się przez całe życie, w tym z wykorzystaniem Internetu. Zapewniony zostanie powszechny dostęp do Internetu jako nośnika przekazów edukacyjnych, kulturowych, a przede wszystkim jako narzędzia działalności gospodarczej, co przyczyni się do zmniejszenia wykluczenia społecznego. Proces ten zostanie wsparty poprzez dalszy rozwój społeczeństwa obywatelskiego i solidarności środowiskowej.

Wzbogacone zostanie życie kulturalne w regionie oraz dostęp do kultury wysokiej. Pomimo postępującej uniwersalizacji kultury europejskiej zachowane zostanie dziedzictwo kulturowe regionu stanowiące o tożsamości jego mieszkańców.

Poprawiony zostanie dostęp do specjalistycznej opieki medycznej oraz rozwinięte lecznictwo uzdrowiskowe, co wpłynie na dalsze wydłużenie się przeciętnej długości życia w regionie. Dzięki rozwiniętemu monitoringowi zagrożeń, rozbudowie koniecznej infrastruktury oraz poprawie stanu gotowości specjalistycznych służb znacznie zmniejszy się w regionie skala zagrożeń związanych z nagłym działaniem sił natury oraz ludzi. Poprawi się stan środowiska naturalnego, w tym cennych zasobów przyrodniczych, wody, powietrza (zmniejszony poziom emisji CO₂), obniżony zostanie poziom hałasu oraz poprawiona gospodarka odpadami. Na szeroką skalę będą rozwijane odnawialne źródła energii.

Pozytywne zmiany, które zajdą w województwie zarówno w sferze gospodarczej, jak i społecznej, spowodują poprawę warunków i jakości życia mieszkańców, sprawią, że stanie się ono miejscem bardziej atrakcyjnym i przyjaznym szczególnie dla ludzi młodych, którzy właśnie na tym obszarze będą mieli możliwość realizacji swoich aspiracji zawodowych i życiowych.

Rozdział III

Układ celów strategicznych

Cele *Strategii* to określenie punktu docelowego, jaki zamierza się osiągnąć w określonym horyzoncie czasowym. Cel główny precyzuje ogólną wizję rozwoju województwa.

Cel główny *Strategii*

Efektywne wykorzystanie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju społeczno-gospodarczego drogą do poprawy jakości życia mieszkańców.

Cele strategiczne pokazują, poprzez jakie obszary działań zamierza się osiągnąć cel główny. Cele strategiczne określono dla dziedzin działań strategicznych wskazanych w *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020 (SRW)*. Przyjęto, iż cele te powinny być jasno sprecyzowane, możliwe do osiągnięcia, wskazujące zakładany czas do realizacji, mierzalne, a także uwzględniające zidentyfikowane szanse rozwojowe oraz zagrożenia.

Tabela 2. Układ celów, dziedzin działań strategicznych oraz priorytetów tematycznych

Dziedzina działań	Cele	Priorytety tematyczne
Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka	Cel 1 Rozwijanie przewag regionu w oparciu o kreatywne specjalizacje jako przejaw budowania konkurencyjności krajowej i międzynarodowej	Priorytet 1.1. Przemysł Cel: Przemysł nowoczesnych technologii wzmacniający konkurencyjność regionalnej gospodarki Priorytet 1.2. Nauka, badania i szkolnictwo wyższe Cel: Rozwój konkurencyjnego szkolnictwa wyższego i sfery badawczo-rozwojowej jako kluczowych czynników stymulujących rozwój regionu Priorytet 1.3. Turystyka Cel: Budowa konkurencyjnej, atrakcyjnej oferty rynkowej opartej na znacznym potencjale turystycznym regionu Priorytet 1.4. Rolnictwo Cel: Poprawa konkurencyjności sektora rolno-spożywczego Priorytet 1.5. Instytucje otoczenia biznesu Cel: Rozwój przedsiębiorczości poprzez ofertę instytucji otoczenia biznesu

Dziedzina działań	Cele	Priorytety tematyczne
Kapitał ludzki i społeczny	<p>Cel 2</p> <p>Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego jako czynników innowacyjności regionu oraz poprawy poziomu życia mieszkańców</p>	<p>Priorytet 2.1. Edukacja Cel: Dostosowanie systemu edukacji do aktualnych potrzeb i wyzwań przyszłości</p> <p>Priorytet 2.2. Kultura i dziedzictwo kulturowe Cel: Rozwinięty i efektywnie wykorzystany potencjał kulturowy regionu</p> <p>Priorytet 2.3. Społeczeństwo obywatelskie Cel: Wzmocnienie podmiotowości obywateli, rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie ich wpływu na życie publiczne</p> <p>Priorytet 2.4. Włączenie społeczne Cel: Wzrost poziomu adaptacyjności zawodowej i integracji społecznej w regionie</p> <p>Priorytet 2.5. Zdrowie publiczne Cel: Zwiększenie bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa poprzez poprawę dostępności i jakości funkcjonowania systemu ochrony zdrowia</p> <p>Priorytet 2.6. Sport powszechny Cel: Zwiększenie aktywności ruchowej oraz rozwoju psychofizycznego społeczeństwa</p>
Sieć osadnicza	<p>Cel 3</p> <p>Podniesienie dostępności oraz poprawa spójności funkcjonalno-przestrzennej jako element budowania potencjału rozwojowego regionu</p>	<p>Priorytet 3.1. Dostępność komunikacyjna Cel: Poprawa zewnętrznej i wewnętrznej dostępności przestrzennej województwa ze szczególnym uwzględnieniem Rzeszowa jako ponadregionalnego ośrodka wzrostu</p> <p>Priorytet 3.2. Dostępność technologii informacyjnych Cel: Rozbudowa wysokiej jakości sieci telekomunikacyjnej oraz zwiększenie wykorzystania technologii informacyjnych na terenie całego województwa</p> <p>Priorytet 3.3. Funkcje metropolitalne Rzeszowa Cel: Wzmacnianie pozycji Rzeszowa w przestrzeni krajowej i europejskiej dynamizujące procesy rozwojowe w obrębie województwa</p> <p>Priorytet 3.4. Funkcje obszarów wiejskich Cel: Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku</p> <p>Priorytet 3.5. Spójność przestrzenna i wzmacnianie funkcji biegunów wzrostu Cel: Wzmacnianie podstaw rozwojowych oraz dywersyfikacja funkcji biegunów wzrostu, w tym ośrodków subregionalnych, w wymiarze regionalnym, krajowym i międzynarodowym</p>
Środowisko i energetyka	<p>Cel 4</p> <p>Racjonalne i efektywne wykorzystanie zasobów z poszanowaniem środowiska naturalnego sposobem na zapewnienie bezpieczeństwa i dobrych warunków życia mieszkańców oraz rozwoju gospodarczego województwa</p>	<p>Priorytet 4.1. Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków Cel: Zabezpieczenie mieszkańców województwa podkarpackiego przed negatywnymi skutkami zagrożeń wywołanych czynnikami naturalnymi oraz wynikających z działalności człowieka</p> <p>Priorytet 4.2. Ochrona środowiska Cel: Osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu środowiska oraz zachowanie bioróżnorodności poprzez zrównoważony rozwój województwa</p> <p>Priorytet 4.3. Bezpieczeństwo energetyczne i racjonalne wykorzystanie energii Cel: Zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego i efektywności energetycznej województwa podkarpackiego poprzez racjonalne wykorzystanie paliw i energii z uwzględnieniem lokalnych zasobów, w tym odnawialnych źródeł energii</p>

Rozdział IV

Dziedziny działań strategicznych, priorytety tematyczne, kierunki działań

1. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka

1.1. Przemysł

Cel: *Przemysł nowoczesnych technologii wzmacniający konkurencyjność regionalnej gospodarki.*

Kierunki działań:

1.1.1. Wzmacnianie istniejących i rozwijanie nowych innowacyjnych sektorów przemysłu

Rozwój i tworzenie nowych innowacyjnych sektorów przemysłu warunkują wzrost konkurencyjności gospodarki regionu oraz podniesienie jego atrakcyjności inwestycyjnej. Wsparcie winno być kierowane na obszary charakteryzujące się koncentracją przedsiębiorstw z sektorów wysokiej szansy.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- poprawa innowacyjności i konkurencyjności przedsiębiorstw z sektorów wysokiej szansy województwa podkarpackiego mierzona wzrostem eksportu produktów tych branż;
- zwiększenie dostępu do nowych technologii i *know-how*;
- wzrost udziału przemysłu w strukturze PKB województwa;
- wykreowanie mechanizmów wspierających społeczną odpowiedzialność biznesu;
- rozwój międzynarodowych oraz krajowych powiązań kooperacyjnych przedsiębiorstw z regionu.

1.1.2. Tworzenie infrastruktury dla innowacyjnego przemysłu

W celu zwiększenia innowacyjności gospodarki województwa niezbędne jest zdecydowane podniesienie nakładów na tworzenie infrastruktury służącej rozwojowi innowacyjności w sferze przedsiębiorstw, wspieranie powiązań między sektorem nauki i gospodarki, jak również zintensyfikowanie nakładów na działalność B+R, a w szczególności na projekty służące aktywizacji najważniejszych uczelni regionu w zakresie badań stosowanych, realizowanych we współpracy z przemysłem.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- rozwój infrastruktury służącej podniesieniu innowacyjności przedsiębiorstw;
- wzrost aktywności najważniejszych uczelni regionu w zakresie badań stosowanych we współpracy z przemysłem;
- wzrost efektywności badań prowadzonych przez uczelnie we współpracy z przemysłem;
- wzrost liczby innowacyjnych projektów badawczych;
- podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu;
- podniesienie poziomu i dopasowanie profili kształcenia kadr regionu do potrzeb przemysłów innowacyjnych;
- wzmocnienie mechanizmów wspierających wzrost zatrudnienia w przedsiębiorstwach regionu.

1.1.3. Wspieranie rozwoju klastrów i inicjatyw klastrowych

Rosnące znaczenie i skuteczność klastrów jako efektywnej formy organizowania się przedsiębiorców oraz wymierne korzyści, jakie tworzy system klastrów dla funkcjonujących w ich strukturze podmiotów gospodarczych, powodują, że stają się one realnymi motorami wzrostu gospodarczego regionu. Wsparcie instytucjonalne i finansowe winno być kierowane do już działających klastrów, skupiających w głównej mierze przedsiębiorców z sektorów kluczowych dla rozwoju województwa.

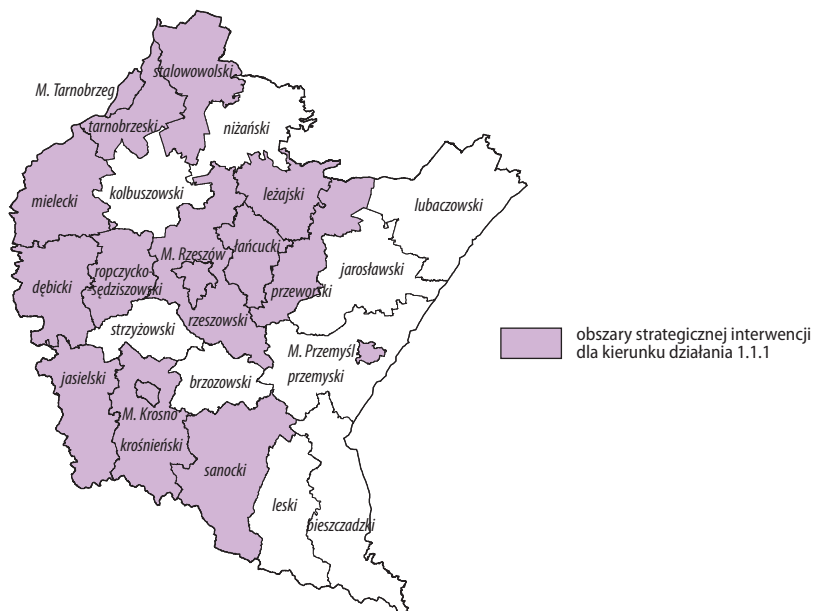
Zakładane efekty realizowanych działań:

- wzrost współpracy branżowej przedsiębiorstw;
- wzmocnienie i wzrost liczby klastrów/inicjatyw klastrowych funkcjonujących na terenie województwa;
- wzrost współpracy pomiędzy klastrami i inicjatywami klastrowymi a sferą nauki;
- internacjonalizacja klastrów i inicjatyw klastrowych;
- rozwój ekonomiczny przedsiębiorstw zrzeszonych w klastrach/inicjatywach klastrowych;
- wzrost jakości kapitału ludzkiego w przedsiębiorstwach-członkach klastrów/inicjatyw klastrowych.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 1.1.1. *Wzmacnianie istniejących i rozwijanie nowych innowacyjnych sektorów przemysłu* – z preferencją obszarów koncentracji przedsiębiorstw z sektorów wysokiej szansy (mapa 1).
- OSI dla kierunku działania 1.1.2. *Tworzenie infrastruktury dla innowacyjnego przemysłu* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 1.1.3. *Wspieranie rozwoju klastrów i inicjatyw klastrowych* – obszar całego województwa.

Mapa 1. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 1.1.1

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 1.1.: Przemysł

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Udział przemysłu (sekcje B, C, D, E) w tworzeniu WDB województwa	27,00% (2010 r.)	30,3%	GUS
2	Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca (Polska = 100)	56,34% (2011 r.)	60%	GUS
3	Udział pracujących w sektorze przemysłowym	30,4% (2011 r.)	33,7%	GUS (wsk. SRK 2007–2015)
4	Przedsiębiorstwa przemysłowe, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej w %	7,6% (2011 r.)	10%	GUS
5	Udział przedsiębiorstw przemysłowych, które poniosły nakłady na działalność innowacyjną	16,65% (2011 r.)	20%	GUS
6	Liczba klastrów działających w województwie podkarpackim	19 (2012 r.)	co najmniej podwojenie liczby klastrów	źródła własne, PARP
7	Liczba członków klastrów działających w województwie podkarpackim	567 (2012 r.)	co najmniej potrójenie liczby członków klastrów	źródła własne, PARP

1.2. Nauka, badania i szkolnictwo wyższe

Cel: Rozwój konkurencyjnego szkolnictwa wyższego i sfery badawczo-rozwojowej jako kluczowych czynników stymulujących rozwój regionu.

Kierunki działań:

1.2.1. Rozwój badań stosowanych i rozwojowych obejmujących specjalizacje regionalne jako kluczowy czynnik wzmocnienia przewag konkurencyjnych województwa

Skuteczne wykorzystanie wiedzy, w tym przede wszystkim wyników badań naukowych, szczególnie w kontekście rozwoju gospodarczego regionu, jest jednym z podstawowych elementów budowania przewag konkurencyjnych. Zasadniczy kierunek działań w tym zakresie powinien koncentrować się przede wszystkim na wzmocnieniu własnych specjalizacji regionalnych określonych w Regionalnej Strategii Innowacji. Efektywna realizacja działania wymaga zatem skutecznego wsparcia zewnętrznego, zarówno instytucjonalnego, jak i finansowego, w ramach partnerskiej współpracy sektora akademickiego i gospodarczego, przy aktywnym udziale administracji lokalnej i regionalnej. Spójne i komplementarne działania w tym zakresie stworzą realną szansę na wzmocnienie, a także efektywne wykorzystanie już istniejącego potencjału badawczego w regionie.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- uwzględnianie w sposób kompleksowy i elastyczny w programach badawczych szkół wyższych badań empirycznych i dostosowanie ich do zmieniających się potrzeb gospodarki;
- wypracowanie mechanizmów i platformy współpracy pomiędzy nauką i gospodarką przy wsparciu samorządu województwa jako podmiotu odpowiedzialnego za kreowanie rozwoju regionu;
- budowanie zespołów badawczych, w tym międzynarodowych.

1.2.2. Wzmocnienie jakości kształcenia w ramach istniejących i nowych kierunków studiów

O jakości procesu dydaktycznego, a także efektywności badań naukowych w sensie wzmocnienia przewag konkurencyjnych regionu przesądza przede wszystkim stan kadr zatrudnionych w uczelniach województwa. Jednym z kluczowych czynników stanowiących istotną barierę w rozwoju jakości kształcenia jest zbyt mała liczba samodzielnych pracowników naukowych. Niezbędne jest zatem uruchomienie regionalnego systemu wsparcia pracy badawczej młodych pracowników z tytułem doktora nauk. Obejmuje on również pracę uczelnianych i międzyuczelnianych zespołów badawczych, a także uczestnictwo w krajowych i międzynarodowych sieciach badań i współpracy naukowej. Zakładane efekty realizowanych działań:

- zwiększenie liczby samodzielnych pracowników naukowych, zwłaszcza w obszarze nauk wspierających potencjały rozwojowe regionu;

- włączenie w międzynarodowe sieci współpracy naukowej i dydaktycznej wiodących uczelni regionu w dziedzinach służących wzmocnieniu specjalizacji i konkurencyjności gospodarki regionu;
- utworzenie międzyuczelnianej sieci współpracy służącej efektywnemu wykorzystaniu istniejącej infrastruktury i kadry oraz poprawie atrakcyjności oferty studiów w województwie;
- uruchomienie nowych kierunków studiów (w tym studiów medycznych) wspierających specjalizację rozwojową regionu;
- rozwój oferty studiów dla cudzoziemców w języku angielskim.

1.2.3. Rozwijanie systemu kształcenia na poziomie wyższym wzmocniającego specjalizację regionalne

Rozwój regionu wymaga kadr z wyższym wykształceniem, wzmocniających przewagę konkurencyjną jego gospodarki. Konieczne są jednak zmiany w aktualnym profilu kształcenia. Do instrumentów, które posłużą modyfikowaniu oferty kierunków studiów dostępnych dla kandydatów z terenu województwa podkarpackiego, należą: regionalny system kierunków zamawianych, wsparcie prowadzenia interdyscyplinarnych i wysokospecjalistycznych kierunków studiów oraz studiów podyplomowych, w tym zamawianych przez przedsiębiorców i inwestorów. Podjęte zostaną także we współpracy z uczelnianymi biurami karier pogłębione badania losów absolwentów uczelni wyższych regionu.

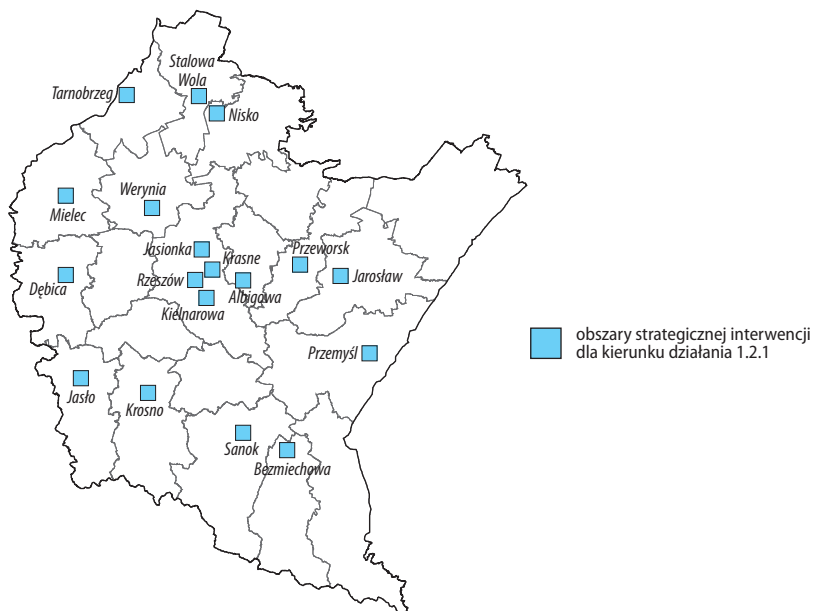
Zakładane efekty realizowanych działań:

- dostosowanie oferty kształcenia szkół wyższych do potrzeb gospodarki regionu, w tym poprzez zamawiane kierunki studiów służące wzmocnieniu jej konkurencyjności;
- podniesienie jakości studiów zawodowych poprzez poprawę zaplecza do kształcenia praktycznego m.in. poprzez wykorzystywanie w dydaktyce doświadczeń praktyków funkcjonujących w kluczowych dla regionu sektorach;
- zbudowanie regionalnego systemu praktyk i staży w przedsiębiorstwach innowacyjnych oraz promocji wybitnie uzdolnionych studentów.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

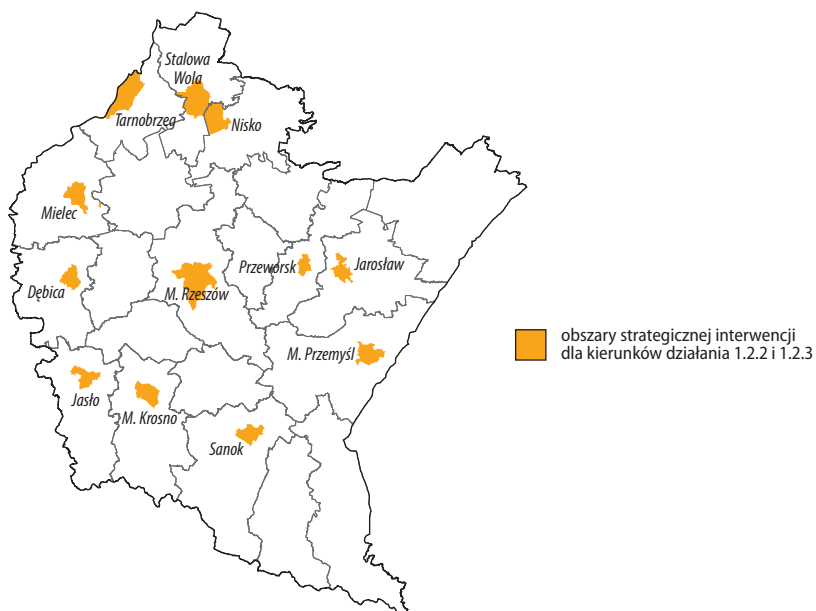
- OSI dla kierunku działania 1.2.1. *Rozwój badań stosowanych i rozwojowych obejmujących specjalizacje regionalne jako kluczowy czynnik wzmocnienia przewag konkurencyjnych województwa* – obszar lokalizacji jednostek z dorobkiem naukowym oraz zapleczem badawczym w wybranych dziedzinach nauki – rzeszowski ośrodek akademicki i jego zamiejscowe jednostki badawcze, a także ośrodki posiadające szkoły wyższe (mapa 2).
- OSI dla kierunku działania 1.2.2. *Wzmocnienie jakości kształcenia w ramach istniejących i nowych kierunków studiów* – Rzeszów oraz ośrodki subregionalne i lokalne posiadające szkoły wyższe (mapa 3).
- OSI dla kierunku działania 1.2.3. *Rozwijanie systemu kształcenia na poziomie wyższym wzmocniającego specjalizację regionalne* – Rzeszów oraz ośrodki subregionalne i lokalne posiadające szkoły wyższe (mapa 3).

Mapa 2. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 1.2.1

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Mapa 3. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania 1.2.2 i 1.2.3

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 1.2.: Nauka, badania i szkolnictwo wyższe

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Wydatki <i>per capita</i> na działalność badawczo-rozwojową (B+R)	254,8 zł (2011 r.)	350 zł	GUS
2	Udział samodzielnych pracowników naukowych w ogólnej liczbie nauczycieli akademickich w podstawowym miejscu pracy	25% (2012 r.)	28%	4 uczelnie: UR, PR, WSiLiZ, WSPiA
3	Liczba zespołów badawczych, w tym międzynarodowych	431 (w tym międzynarodowych 73) (2012 r.)	480 (w tym 100 międzynarodowych)	4 uczelnie: UR, PR, WSiLiZ, WSPiA
4	Liczba zgłoszonych wniosków patentowych oraz liczba uzyskanych patentów	zgłoszonych: 120 (2011 r.) uzyskanych: 53 (2011 r.)	wzrost o 20%	GUS
5	Liczba zleceń badawczych dla uczelni	365 (2012 r.)	500	4 uczelnie: UR, PR, WSiLiZ, WSPiA
6	Wartość zleceń badawczych dla uczelni	54,9 mln zł (2012 r.)	100 mln zł	4 uczelnie: UR, PR, WSiLiZ, WSPiA
7	Liczba jednostek, które uzyskały status Krajowych Naukowych Ośrodków Wiodących (KNOW)	0 (2012 r.)	3	MNiSW
8	Liczba zatrudnionych w sektorze B+R (ogółem w EPC)	2851,3 (2011 r.)	3500	GUS
9	Liczba studentów studiujących na kierunkach zamawianych	7098 (2012 r.)	10 000	źródła własne
10	Liczba i wartość zakończonych projektów badawczo-rozwojowych zrealizowanych poprzez system grantowy	45 projektów na sumę 25,2 mln zł (2012 r.)	70 projektów na sumę 44 mln zł	źródła własne

1.3. Turystyka

Cel: Budowa konkurencyjnej, atrakcyjnej oferty rynkowej opartej na znacznym potencjale turystycznym regionu.

Kierunki działań:

1.3.1. Rozwój atrakcji turystycznych oraz infrastruktury turystycznej

Na terenie województwa występują obszary, miejsca i obiekty, które z racji skali ruchu turystycznego mają status ogólnopolskich oraz ponadregionalnych atrakcji turystycznych. Konieczne jest dalsze wzmacnianie siły ich oddziaływania na ruch

turystyczny, a także tworzenie nowych atrakcji. Na potrzeby odwiedzających województwo rozwijana będzie infrastruktura turystyczna służąca wiodącym formom turystyki przyjazdowej do regionu. Kluczowe znaczenie przypisuje się zmianom o charakterze jakościowym, co wpłynie na wyższą satysfakcję z pobytu oraz poprawę turystycznego wizerunku województwa.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- poprawa dostępności i ekspozycji turystycznej terenów, miejsc, obiektów oraz zbiorów mających charakter ogólnopolskich oraz ponadregionalnych atrakcji turystycznych lub reprezentujących unikatowe dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe regionu (w tym poprzez wykorzystanie ICT);
- rozwój nowych atrakcji turystycznych służących wiodącym formom turystyki przyjazdowej do województwa;
- rozwój i poprawa stanu infrastruktury dla turystyki wypoczynkowej, uzdrowiskowej (w tym leczniczej), krajoznawczej, aktywnej, przygranicznej, biznesowej i religijno-pielgrzymkowej, w tym zwłaszcza dla turystów zmotoryzowanych, z zachowaniem wartości przyrodniczych i krajobrazowych;
- budowa i rozwój wielofunkcyjnych, wysokostandardowych kompleksów rekreacyjno-wypoczynkowych i leczniczych przy uwzględnieniu wartości przyrodniczych i krajobrazowych;
- wykorzystanie wód geotermalnych w infrastrukturze rekreacyjnej i leczniczej województwa.

1.3.2. Podniesienie konkurencyjności produktów turystycznych w wiodących formach turystyki przyjazdowej do województwa

Największe szanse na rynku mają produkty najlepsze w danym segmencie rynkowym lub unikatowe. Dlatego kluczowe znaczenie mają działania, które posłużą poprawie konkurencyjności obecnych na rynku ofert turystycznych, a także przygotowaniu i komercjalizacji nowych produktów turystycznych w zakresie turystyki wypoczynkowej, uzdrowiskowej, krajoznawczej, aktywnej, biznesowej oraz przygranicznej. Odnosi się to zwłaszcza do produktów o charakterze zintegrowanym i pakietów turystycznych. Poprawiona zostanie jakość oraz kompleksowość obsługi turystów, w czym szczególną rolę mają do odegrania kadry turystyczne. Wsparciem dla podejmowanych działań rozwojowych będą wyniki regularnie przeprowadzanych badań ruchu turystycznego.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- wyższa konkurencyjność produktów turystycznych regionu jako efekt rozwoju doradztwa prowadzonego przez instytucje otoczenia biznesu turystycznego oraz dostępności instrumentów wsparcia finansowego;
- wprowadzone na rynek nowe, innowacyjne produkty turystyczne oparte na wynikach badań ruchu turystycznego w województwie i trendach rozwoju turystyki międzynarodowej;
- poprawa jakości obsługi ruchu turystycznego poprzez dostrzeżenie i szkolenie kadr sektora turystycznego (zwłaszcza tzw. pierwszego kontaktu) oraz transfer dobrych praktyk z krajów i regionów o rozwiniętym rynku turystycznym.

1.3.3. **Rozwój promocji turystycznej oraz partnerstwa służącego turystyce przyjazdowej do województwa**

Jednym z kluczowych warunków rozwoju gospodarki turystycznej województwa jest efektywna promocja atrakcji i oferty turystycznej na wybranych rynkach w kraju i za granicą. Oparta ona zostanie na wynikach badań marketingowych oraz na przyjętej strategii promocyjnej. Wzmocniona zostanie także działalność Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej (PROT).

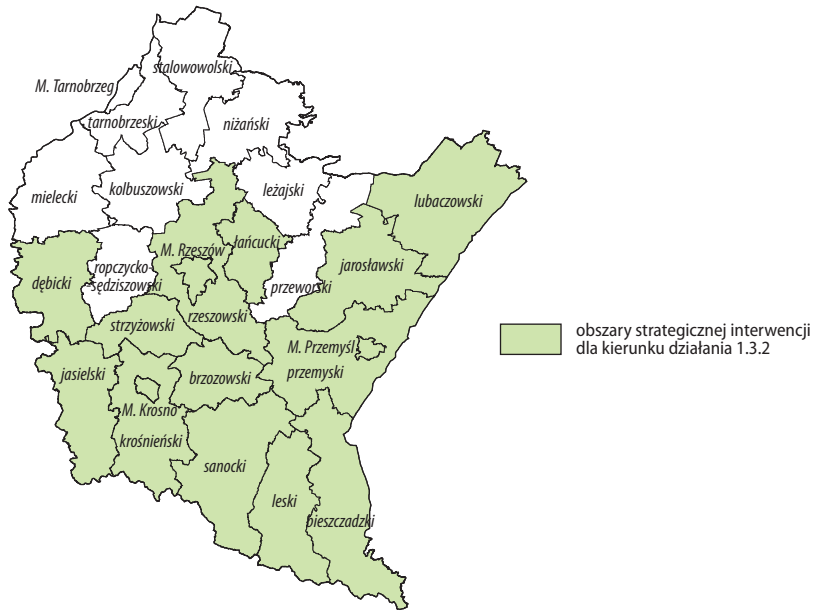
Wobec wzrostu konkurencji rynkowej pomiędzy destynacjami turystycznymi konieczny jest rozwój współpracy i współdziałania pomiędzy podmiotami, których działalność wpływa bezpośrednio lub pośrednio na przyjazdy do województwa. Proces ten obejmie podmioty gospodarki turystycznej, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe i inne podmioty w województwie, a także spoza regionu. Zakładane efekty realizowanych działań:

- rozwój krajowej i zagranicznej promocji turystycznej województwa opartej na wynikach badań ruchu turystycznego oraz na przyjętej strategii promocji turystycznej regionu;
- wzmocnienie roli Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej w promocji turystycznej województwa;
- rozwój istniejących i tworzenie nowych klastrów oraz innych form organizacyjnych w ramach współpracy i współdziałania podmiotów sektora turystycznego i okołoturystycznego;
- rozwój współpracy z touroperatorami spoza województwa podkarpackiego oraz z innymi podmiotami oddziałującymi na turystykę przyjazdową do regionu;
- zintensyfikowanie współpracy z województwami sąsiednimi oraz z przygranicznymi regionami Słowacji i Ukrainy na rzecz wzrostu ruchu turystycznego.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 1.3.1. *Rozwój atrakcji turystycznej oraz infrastruktury turystycznej* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 1.3.2. *Podniesienie konkurencyjności produktów turystycznych w wiodących formach turystyki przyjazdowej do województwa* – w szczególności obszar o rozwiniętej funkcji turystycznej (wyznaczony w oparciu o wskaźnik sumaryczny obejmujący: noclegi udzielone w obiektach zbiorowego zakwaterowania, zwiedzających atrakcje turystyczne, gęstość bazy noclegowej, liczebność gospodarstw agroturystycznych oraz ruch w ramach turystyki przygranicznej), a także powiaty, przez teren których przebiegają jednocześnie najważniejsze szlaki tematyczne będące bazą dla tworzenia markowych produktów turystycznych (Szlak Architektury Drewnianej, szlak enoturystyczny, szlak zabytków militarynych) oraz miejsca lokalizacji obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO (mapa 4).
- OSI dla kierunku działania 1.3.3. *Rozwój promocji turystycznej oraz partnerstwa służącego turystyce przyjazdowej do województwa* – obszar całego województwa.

Mapa 4. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 1.3.2

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 1.3.: Turystyka

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Liczba zbudowanych wielofunkcyjnych, wysokostandardowych kompleksów rekreacyjno-wypoczynkowych i leczniczych z bazą noclegową o standardzie trzech gwiazdek i wyżej	0 (2012 r.)	6	źródła własne
2	Roczna liczba noclegów ogółem udzielonych w turystycznych obiektach noclegowych posiadających 10 miejsc i więcej (obiekty zbiorowego zakwaterowania)	2284,5 tys. (2012 r.)	2700 tys.	GUS
3	Roczna liczba noclegów ogółem udzielonych turystom zagranicznym w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania (w turystycznych obiektach noclegowych)	147,7 tys. (2012 r.)	230 tys.	GUS
4	Roczna łączna frekwencja odwiedzających w 10 wybranych dużych atrakcjach turystycznych regionu*	1065 tys. (2012 r.)	Wzrost o 10%	źródła własne
5	Ilość miejsc noclegowych w województwie (obiekty zbiorowego zakwaterowania, kwatery agroturystyczne, pokoje gościnne)	34,2 tys. (2011 r.)	38 tys.	GUS

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
6	Liczba podmiotów zrzeszonych w klastrach turystycznych, Podkarpackiej Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz lokalnych organizacjach turystycznych	231 (2012 r.)	500	źródła własne

* Wybrane atrakcje o frekwencji powyżej 30 tys. odwiedzających: Bieszczadzki Park Narodowy, Skansen Archeologiczny w Trzcinicy, Muzeum Przemysłu Naftowego i Gazowniczego w Bóbrce, Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Bieszczadzka Kolejka Leśna, Arboretum w Boleszycach, Muzeum Ziemi Przemyskiej w Przemyślu, Muzeum Zamek w Łańcucie, Podziemna Trasa Turystyczna w Rzeszowie. Ponadto nowa atrakcja – Centrum Dziedzictwa Szklą w Krośnie.

1.4. Rolnictwo

Cel: *Poprawa konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.*

Kierunki działań:

1.4.1. Poprawa efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych poprzez ich modernizację, zmianę struktur rolnych, rozwój biogospodarki oraz współpracy z ośrodkami naukowo-badawczymi

Charakterystyczne dla rolnictwa podkarpackiego jest jego duże rozdrobnienie obszarowe, wynikające z uwarunkowań historycznych i kulturowych. Rozdrobnienie agrarne oraz niekorzystna struktura obszarowa gospodarstw w województwie wpływa na ich niską siłę ekonomiczną. Na niską wydajność i konkurencyjność rolnictwa negatywnie wpływa również niski stopień jego mechanizacji i wykorzystania maszyn. Konsekwencją ww. utrudnień w produkcji rolnej w województwie jest wzrost ilości ugorów i odłogów. Produkcja rolnicza w zdecydowanej większości gospodarstw ma charakter wielokierunkowy bez określonego kierunku specjalizacji, z wyjątkiem pewnych mikroregionów specjalizujących się w niektórych kierunkach upraw, np. w ogrodnictwie. Zakładane efekty realizowanych działań:

- wzrost koncentracji i specjalizacji gospodarstw rolniczych w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju rolnictwa wolnego od GMO;
- wsparcie przemian strukturalnych w rolnictwie;
- zapewnienie profesjonalnego doradztwa;
- rozwój współpracy pomiędzy jednostkami naukowo-badawczymi a sektorem rolno-spożywczym;
- wsparcie procesów modernizacji gospodarstw rolniczych z wykorzystaniem innowacyjnych rozwiązań technicznych, technologicznych, biologicznych i organizacyjnych z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju rolnictwa;

- wykorzystanie zdolności produkcyjnych gospodarstw rolniczych do produkcji energii odnawialnej;
- wsparcie zrównoważonego rozwoju terenów objętych gospodarką rolną i rybacką;
- wsparcie działań w zakresie szkoleń oraz profesjonalnego doradztwa rolników, producentów rolnych obejmujące nowoczesne technologie produkcji;
- rozwój badań, opracowanie i wdrożenie nowych technologii w biogospodarce, w tym w produkcji rolniczej i przetwórstwie rolno-spożywczym;
- ochrona gruntów szczególnie przydatnych rolniczo przy planowaniu lokalizacji inwestycji celu publicznego;
- wsparcie działań w zakresie utrzymania urządzeń melioracji szczegółowych.

1.4.2. Zwiększenie zorganizowanej obecności rolników i przetwórców na rynku produktów rolnych

Rolnictwo województwa podkarpackiego oprócz dużego rozdrobnienia produkcji charakteryzuje się również rozdrobnieniem obrotu produktami rolnymi. W wyniku urynkowania gospodarki zlikwidowane zostały utrwalone wcześniej kanały dystrybucji, a rynek rolny stał się mocno rozproszony i mało przejrzysty dla małych i słabych ekonomicznie producentów rolnych. Zróżnicowanie stopnia zorganizowania i skali działania poszczególnych ogniw łańcucha rolno-żywnościowego (niskie w rolnictwie, wysokie w ogniwie dystrybucji) skutkuje niekorzystną pozycją negocjacyjną producentów rolnych i przetwórców, wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa handlowe (pobieranie nieuprawnionych opłat, wymuszanie niskich cen dostaw itp.).

Realizacja tego kierunku zmierza do kontynuacji wspierania różnych form organizowania się producentów rolnych, pozwalających na osiągnięcie korzyści zarówno w sferze produkcji, jak i handlu. Dotyczy to szczególnie budowy profesjonalnego rynku hurtowego oraz promowania spółdzielczości, grup producentów i wszelkich działań zmierzających do aktywizacji i współpracy producentów rolnych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- rozwój integracji pionowej i poziomej w rolnictwie;
- umacnianie i rozwijanie grup producenckich i innych form zorganizowanego gospodarowania w sektorze rolno-spożywczym;
- wzmocnienie uczestnictwa produktów wytworzonych w województwie podkarpackim poprzez organizację i udział w targach i wystawach krajowych, zagranicznych oraz innych inicjatywach promujących produkty rolno-spożywcze;
- zwiększenie sprzedaży bezpośredniej przez gospodarstwa rolnicze;
- rozwój istniejącej i tworzenie nowej infrastruktury rynków hurtowych oraz rynków lokalnych;
- rozwój istniejących i tworzenie nowych klastrów w branży rolno-spożywczej;
- rozwój małych i średnich podmiotów w zakresie przetwórstwa rolno-spożywczego ukierunkowanego na wytwarzanie produktów żywnościowych o wysokiej jakości oraz o specyficznych walorach smakowych.

1.4.3. Rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego, w tym opartego na ekologicznej produkcji rolnej, oraz certyfikowanych produktów wysokiej jakości

Zwiększenie produktywności sektora rolno-spożywczego zmierza do kontynuacji modernizacji jego przetwórstwa. Należy wspierać wdrażanie i promocję innowacyjnych rozwiązań poprzez wsparcie finansowe projektów o charakterze innowacyjnym, wsparcie współpracy sektora badań i rozwoju z sektorem produkcyjnym i przetwórstwa, promocję i upowszechnianie wiedzy w zakresie innowacyjnych rozwiązań.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- promocja produktów tradycyjnych, regionalnych i ekologicznych z terenu województwa podkarpackiego na arenie międzynarodowej i krajowej;
- podnoszenie świadomości poprzez edukację dzieci i młodzieży oraz konsumentów w zakresie produkcji żywności i zasad zdrowego odżywiania;
- wzmocnienie działalności gospodarczej w pozarolniczych ogniwach agrobiznesu, w tym agroturystyki i enoturystyki.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 1.4.1. *Poprawa efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych poprzez ich modernizację, zmianę struktur rolnych, rozwój biogospodarki oraz współpracy z ośrodkami naukowo-badawczymi* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 1.4.2. *Zwiększenie zorganizowanej obecności rolników i przetwórców na rynku produktów rolnych* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 1.4.3. *Rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego, w tym opartego na ekologicznej produkcji rolnej, oraz współpracy z ośrodkami naukowo-badawczymi* – obszar całego województwa.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 1.4.: Rolnictwo

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Przeciętna powierzchnia gospodarstwa indywidualnego o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych	4,56 ha (2012 r.)	5 ha	ARiMR
2	Produkcja rolnicza z 1 ha użytków rolnych	2927 zł (2010 r.)	4000 zł	GUS
3	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych działających w sektorze rolno-spożywczym (sekcja C, działy 10–12)	868 (2010 r.)	1000	GUS
4	Liczba grup producenckich (grupy producentów rolnych oraz grupy producentów owoców i warzyw)	39 (2012 r.)	100	Departament Rolnictwa, Geodezji i Gospodarki Mieniem UMWP

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
5	Ekologiczne gospodarstwa rolne – udział powierzchni użytków rolnych ekologicznych w użytkach rolnych ogółem	3,82% (2011 r.)	5%	GUS

1.5. Instytucje otoczenia biznesu

Cel: Rozwój przedsiębiorczości poprzez ofertę instytucji otoczenia biznesu.

Kierunki działań:

1.5.1. Wzmacnianie potencjału oraz rozwój IOB i sieci ich współpracy

Rozwój i wzmocnienie IOB oraz ich sieci na terenie województwa podkarpackiego uznać należy za warunek niezbędny do budowania nowoczesnej i konkurencyjnej gospodarki regionu. Służyć temu winny także działania polegające na wzmacnianiu potencjału, koordynacji spójnych działań oraz podnoszeniu stopnia innowacyjności usług świadczonych przez IOB.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- wzrost aktywności IOB;
- nawiązanie wymiernej współpracy pomiędzy IOB, rozwój sieci ich współpracy oraz koordynacja prowadzonych działań, w tym w relacjach międzynarodowych;
- polepszenie efektywności, podniesienie jakości świadczonych usług jako odpowiedź na konkretne zapotrzebowanie ze strony przedsiębiorców;
- rozszerzenie oferty świadczonych usług w wyniku współdziałania IOB.

1.5.2. Wzmocnienie możliwości instytucjonalnych IOB w zakresie finansowego wsparcia przedsiębiorczości

Województwo podkarpackie należy do regionów o najniższym poziomie rozwoju gospodarczego, czego upatrywać należy m.in. w ograniczonym dostępie już działających przedsiębiorców oraz osób zamierzających rozpocząć działalność gospodarczą do zewnętrznych źródeł finansowania, jak również w niedostatecznej ilości odpowiednich produktów finansowych. Rozwój instrumentów inżynierii finansowej (dotacji i zwrotnych) oferowanych przez IOB wpłynie pozytywnie na poziom i jakość przedsiębiorczości w regionie.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zwiększenie różnorodności oferty wsparcia finansowego firm z sektora MMŚP (np. poprzez wzmacnianie funduszy *seed capital* i sieci aniołów biznesu);
- rozwój oferty funduszy poręczeniowych i pożyczkowych oraz dostosowywanie instrumentów finansowych do potrzeb podmiotów gospodarczych.

1.5.3. Kreowanie i wspieranie przez IOB przedsięwzięć proinnowacyjnych

Wzmacnianie podkarpackich przedsiębiorstw, wzrost ich konkurencyjności i innowacyjności oraz wsparcie procesu przenikania sfery badawczej do sfery biznesu jest jednym z priorytetowych kierunków wsparcia MMŚP przez IOB. Wspieranie przedsięwzięć proinnowacyjnych ma przynieść zacieśnienie współpracy pomiędzy sektorem MMŚP a jednostkami badawczymi i uczelniami wyższymi w celu wypracowywania i wdrażania innowacyjnych rozwiązań oraz efektywnego wykorzystywania regionalnego potencjału badawczego.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- rozwój innowacyjnych przedsiębiorstw w sektorze MMŚP, promocja przedsiębiorczości;
- zwiększenie liczby przedsięwzięć innowacyjnych realizowanych przez podkarpackich przedsiębiorców we współpracy ze sferą nauki poprawiających ich pozycję konkurencyjną;
- wzrost nakładów podmiotów gospodarczych z sektora MMŚP na działalność B+R;
- utworzenie platformy informacyjnej o dostępnym zapleczu, specjalistycznej aparaturze naukowo-badawczej dostępnej do prowadzenia określonych badań lub ofercie wykonywanych badań przez ośrodki naukowo-badawcze.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 1.5.1. *Wzmacnianie potencjału oraz rozwój IOB i sieci ich współpracy* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 1.5.2. *Wzmocnienie możliwości instytucjonalnych IOB w zakresie finansowego wsparcia przedsiębiorczości* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 1.5.3. *Kreowanie i wspieranie przez IOB przedsięwzięć proinnowacyjnych* – obszar całego województwa.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 1.5.: Instytucje otoczenia biznesu

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Wartość udzielonych poręczeń przez fundusze poręczeń kredytowych	49,9 mln zł (2011 r.)	wzrost o 15%	Krajowe Stowarzyszenie Poręczeń Kredytowych, źródła własne
2	Liczba udzielonych poręczeń przez fundusze poręczeń kredytowych	232 (2011 r.)	wzrost o 15%	Krajowe Stowarzyszenie Poręczeń Kredytowych, źródła własne

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
3	Wartość udzielonych pożyczek przez fundusze pożyczkowe	9,99 mln zł (2010 r.)	wzrost o 15%	Polski Związek Funduszy Pożyczkowych, źródła własne
4	Liczba udzielonych pożyczek przez fundusze pożyczkowe	118 (2010 r.)	wzrost o 15%	Polski Związek Funduszy Pożyczkowych, źródła własne
5	Liczba wykonanych usług doradczych o charakterze ogólnym świadczona przez podmioty zaliczone do KSU	1830 (2011 r.)	wzrost o 10%	PARP, źródła własne
6	Liczba wykonanych usług szkoleniowych świadczona przez podmioty zaliczone do KSU	688 (2011 r.)	wzrost o 10%	PARP, źródła własne
7	Liczba wykonanych usług doradczych o charakterze proinnowacyjnym KSU świadczona przez podmioty Krajowej Sieci Innowacji KSU	126 (2011 r.)	wzrost o 20%	PARP, źródła własne
8	Liczba wykonanych usług doradczych w zakresie finansowania zwrotnego (pożyczki, poręczenia) świadczona przez podmioty Krajowej Sieci Innowacji KSU	0 (2011 r.)	100	PARP, źródła własne
9	Liczba inwestorów w parkach przemysłowych i technologicznych	55* (31.12.2012 r.)	co najmniej podwojenie liczby inwestorów	źródła własne
10	Wartość inwestycji w parkach przemysłowych i technologicznych	ok. 1 mld zł* (31.12.2012 r.)	co najmniej podwojenie wartości nakładów	źródła własne
11	Liczba firm pozostających na rynku przez minimum 2 lata po opuszczeniu Inkubatora Przedsiębiorczości, Preinkubatora i Akademickiego Inkubatora Przedsiębiorczości lub Inkubatora Technologicznego do liczby firm inkubowanych ogółem	0 (2012 r.)	osiągnięcie poziomu min. 90%	źródła własne

* Wartości wskaźników 9 i 10 zostały podane na podstawie danych otrzymanych z Podkarpackiego Parku Naukowo-Technologicznego Aeropolis, Mieleckiego Parku Przemysłowego i Parku Przemysłowego Stare Miasto w Leżajsku.

2. Kapitał ludzki i społeczny

2.1. Edukacja

Cel: *Dostosowanie systemu edukacji do aktualnych potrzeb i wyzwań przyszłości.*

Kierunki działań:

2.1.1. Poprawa jakości i dostępności usług edukacyjnych

Przyszłość młodzieży, która kończy edukację i rozpoczyna drogę na rynku pracy, zależy od poprawy jakości i dostępności usług edukacyjnych. Należy indywidualizować proces nauczania, dopasować go do zróżnicowanych potrzeb i predyspozycji uczniów poprzez upowszechnianie zróżnicowanych programów i ścieżek edukacyjnych oraz wprowadzenie systemowych rozwiązań służących odkrywaniu i rozwijaniu talentów. Szczególne znaczenie nabiera zapewnienie dostępności do wczesnej edukacji, niezbędnej dla właściwego rozwoju umiejętności i kompetencji, szczególnie tych kluczowych, odpowiadających na potrzeby i wyzwania współczesnego świata. W tym kontekście niezwykle ważne jest, aby szkoła zwiększyła wykorzystanie technik informacyjno-komunikacyjnych.

Na poprawę jakości kształcenia bez wątpienia wpływ mają również nauczyciele, konieczne jest więc podejmowanie działań zmierzających do podnoszenia ich kwalifikacji i stosowania nowoczesnych metod nauczania.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- poprawa dostępności i jakości usług edukacyjnych na wszystkich poziomach nauczania ze szczególnym uwzględnieniem edukacji przedszkolnej (zwłaszcza na terenach wiejskich) i zawodowej oraz w formach pozaszkolnych;
- modernizacja i rozwój infrastruktury dydaktycznej i wyposażenia szkół i placówek oświatowych na wszystkich poziomach edukacyjnych;
- rozwijanie i odkrywanie talentów m.in. poprzez wczesną diagnozę predyspozycji oraz system stypendialny;
- poprawa jakości kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli oraz tworzenie bodźców dla pozostawania w zawodzie najlepszych nauczycieli;
- rozszerzenie oferty edukacyjnej (również w formach pozaszkolnych) dla dzieci i młodzieży szkolnej przy szczególnym uwzględnieniu kształcenia kompetencji kluczowych (w tym: językowych, informatycznych, matematycznych, naukowo-technicznych, przedsiębiorczości, umiejętności uczenia się, kompetencji kulturalnych i społecznych: kooperatywności, komunikatywności i kreatywności) oraz zwiększenie opieki nad uczniami o szczególnych potrzebach edukacyjnych;
- cyfryzacja szkół i zwiększenie wykorzystania technik informacyjno-komunikacyjnych (TIK) w procesach edukacji;
- rozwój nowych form wsparcia szkół w zakresie organizacji doskonalenia nauczycieli oraz rozwój doradztwa metodycznego na każdym etapie nauczania i w zakresie wszystkich przedmiotów.

2.1.2. Tworzenie atrakcyjnej oferty edukacyjnej dostosowanej do zmieniającego się regionalnego rynku pracy, postępu technologicznego oraz potrzeb branż kluczowych gospodarki regionu

Obecnie konieczne staje się mocniejsze powiązanie instytucji edukacyjnych z sektorem gospodarki oraz dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb regionalnego rynku pracy. W związku z tym istnieje potrzeba wdrażania i rozpowszechniania idei praktyk zawodowych, w tym prowadzonych w zakładach pracy, oraz angażowania w proces edukacji nauczycieli-praktyków z sektora przedsiębiorstw. Pracodawcy powinni współpracować z systemem edukacji również w zakresie określania umiejętności i kompetencji przyszłych pracowników. Niezbędny jest również rozwój doradztwa zawodowego na wszystkich etapach edukacji, pozwalającego planować karierę zawodową. Zakładane efekty realizowanych działań:

- rozwój poradnictwa edukacyjnego i zawodowego, rozpoznawanie predyspozycji zawodowych dzieci i młodzieży oraz budowa ścieżek edukacyjnych (opartych na współpracy pomiędzy placówkami oświaty) służących wspieraniu rozwoju kariery młodych ludzi na wszystkich poziomach edukacji;
- rozwój oferty kształcenia zawodowego zgodnie z potrzebami rynku pracy, w tym uruchomienie proinnowacyjnych profili kształcenia oraz stworzenie sieci szkół ponadgimnazjalnych wyprofilowanych pod kątem zidentyfikowanych kluczowych branż regionu;
- dostosowanie bazy dydaktycznej do potrzeb praktycznej nauki zawodu;
- wsparcie nauczycieli praktycznej nauki zawodu, w szczególności w zakresie opracowywania planów i programów nauczania z udziałem pracodawców oraz organizowanie staży zawodowych dla nauczycieli przedmiotów teoretycznych i praktycznej nauki zawodu;
- opracowanie i realizacja atrakcyjnych programów praktyk i staży zawodowych kształtujących wśród uczniów postawy kreatywne i przedsiębiorcze oraz praktyczne umiejętności zawodowe;
- systemowe wsparcie pracodawców w zakresie finansowania praktycznej nauki zawodu;
- zwiększenie dostępu do informacji w zakresie perspektyw na rynku pracy.

2.1.3. Kształtowanie i promocja postaw związanych z uczeniem się przez całe życie

Dynamiczne zmiany gospodarcze, w tym na rynku pracy, a także zmiany demograficzne powodują potrzebę stałego pogłębiania wiedzy, podnoszenia kwalifikacji i doskonalenia umiejętności. Konieczne staje się zwiększenie dostępu do różnorodnych form edukacji pozaformalnej. Nowe metody nauczania muszą kłaść nacisk na użyteczność przekazywanej wiedzy. Kształtowanie postaw i upowszechnianie uczenia się dorosłych w ciągu całego życia będzie polegało na promowaniu tej formy edukacji oraz poprawie dostępności i atrakcyjności oferty edukacyjnej. Rozwój nowych form kształcenia będzie nabierał znaczenia również dzięki nowym możliwościom związanym z cyfryzacją i rozwojem zaawansowanych technologii teleinformatycznych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- utworzenie centrów edukacji interaktywnej rozwijających szczególnie wśród dzieci i młodzieży zainteresowanie nauką oraz wspomagających samodzielne poznawanie świata i uczenie się;
- rozwój oferty edukacyjnej dającej możliwość podnoszenia oraz zmiany kwalifikacji zawodowych na wszystkich etapach życia dostosowanej do potrzeb zmieniającego się regionalnego rynku pracy;
- poprawa jakości oraz dostępności usług świadczonych przez ośrodki kształcenia praktycznego, ustawicznego i praktycznego doskonalenia zawodowego;
- wspieranie rozwiązań umożliwiających prowadzenie i korzystanie z kształcenia przez całe życie, w tym kształcenia na odległość.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 2.1.1. *Poprawa jakości i dostępności usług edukacyjnych* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.1.2. *Tworzenie atrakcyjnej oferty edukacyjnej dostosowanej do zmieniającego się regionalnego rynku pracy, postępu technologicznego oraz potrzeb branż kluczowych gospodarki regionu* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.1.3. *Kształtowanie i promocja postaw związanych z uczeniem się przez całe życie* – obszar całego województwa.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 2.1.: Edukacja

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym	ogółem 61,7% miasto 84,3% wieś 47,1% (2011 r.)	ogółem 78% miasto 95% wieś 60,1%	GUS
2	Średnie wyniki egzaminów gimnazjalnych i maturalnych w stosunku do średniej krajowej (Polska = 100): ▪ egzaminy gimnazjalne w stosunku do średniej krajowej ▪ egzamin maturalny w stosunku do średniej krajowej	w części humanistycznej 1,07 w części matematyczno- -przyrodniczej 1,03 (2011 r.) 1,00 (2011 r.)	utrzymanie obecnego poziomu powyżej średniej krajowej	CKE, GUS
3	Liczba uczniów przypadających na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów: ▪ szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży, bez specjalnych ▪ gimnazja dla dzieci i młodzieży, bez specjalnych	ogółem 7,95 (2011 r.) ogółem 9,20 (2011 r.)	ogółem 6 ogółem 8	GUS

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
4	Udział absolwentów szkół zawodowych w ogólnej liczbie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych (zawodowych, techników i liceów ogólnokształcących) (4730 os.); Udział absolwentów techników w ogólnej liczbie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych (zawodowych, techników i liceów ogólnokształcących) (9442 os.); Udział absolwentów liceów ogólnokształcących w ogólnej liczbie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych (zawodowych, techników i liceów ogólnokształcących) (13 869 os.)	szkoły zawodowe dla młodzieży, bez specjalnych 17% (rok szkolny 2010/2011) technika dla młodzieży, bez specjalnych 34% (rok szkolny 2010/2011) licea ogólnokształcące dla młodzieży, bez specjalnych 49% (rok szkolny 2010/2011)	szkoły zawodowe, dla młodzieży, bez specjalnych: 20% technika dla młodzieży, bez specjalnych: 40% licea ogólnokształcące dla młodzieży, bez specjalnych: 40%	GUS – BDL
5	Odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym w wieku 25–64 lat w ogólnej liczbie ludności w tym wieku	3,0% (2011 r.)	9%	GUS

2.2. Kultura i dziedzictwo kulturowe

Cel: *Rozwinięty i efektywnie wykorzystany potencjał kulturowy regionu.*

Kierunki działań:

2.2.1. Tworzenie warunków do zapewnienia możliwie równego i powszechnego dostępu do oferty kulturalnej, w tym do kultury wysokiej

Życie kulturalne regionu skupione jest przede wszystkim w głównych ośrodkach miejskich, a więc w stolicy województwa i w pozostałych miastach na prawach powiatu. Na terenie województwa podkarpackiego nie brakuje również obszarów, które ze względu na swoje peryferyjne położenie oraz niekorzystne warunki ekonomiczne mają utrudniony dostęp do oferty kulturalnej, a uczestnictwo ich mieszkańców w życiu kulturalnym i w przedsięwzięciach kultury wysokiej ma charakter incydentalny.

Zapewnienie wszystkim mieszkańcom możliwie równych szans korzystania z dóbr kultury staje się działaniem nie tylko pożądanym, ale przede wszystkim koniecznym w celu stopniowego eliminowania marginalizacji niektórych rejonów województwa w tym zakresie.

Oddziaływanie głównych ośrodków miejskich, będących jednocześnie centrami życia kulturalnego w regionie, na obszary oddalone od centrum będzie możliwe, o ile zyskają one silne wzmocnienie kadrowe, finansowe i infrastrukturalne.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- powstanie infrastruktury kulturalnej odpowiadającej oczekiwaniom współczesnego twórcy i odbiorcy kultury oraz wykorzystującej atuty regionu w zakresie dziedzictwa kulturowego;
- tworzenie innowacyjnej infrastruktury kulturalnej, np. eksploratorów, muzeów interaktywnych, sieci kin cyfrowych itp.
- zwiększenie dostępności zasobów kultury oraz wydarzeń kulturalnych poprzez digitalizację oraz budowę platform multimedialnych;
- restrukturyzacja instytucji kultury pod kątem optymalizacji działania (podział kompetencji i odpowiedzialności);
- optymalizacja finansowania kultury z uwzględnieniem kryteriów demograficznych i geograficznych oraz zdiagnozowanych potrzeb i warunków kulturowych;
- wzmocnienie współpracy instytucji kultury ze środowiskami twórczymi, artystycznymi i naukowymi w regionie;
- popularyzacja przedsięwzięć obejmujących swoim zasięgiem obszar całego województwa, takich jak wędrujący teatr, wędrująca wystawa czy koncerty filharmoników w terenie, oraz organizowanie wydarzeń kulturalnych w przestrzeni publicznej.

2.2.2. Wzmacnianie wizerunku regionu, w tym Rzeszowa, jako centrum kultury opartego m.in. na wydarzeniach kulturalnych o znaczeniu międzynarodowym oraz budowanie marek m.in. instytucji i imprez kulturalnych

Kreowanie pozytywnego i atrakcyjnego wizerunku naszego województwa (tak w kraju, jak i poza jego granicami) poprzez kulturę będzie możliwe tylko wówczas, gdy uda się wyłonić produkty czy też grupy produktów z regionalnej kultury i tak wprowadzić je do przestrzeni publicznej, aby stały się kulturowymi i kulturalnymi identyfikatorami województwa.

Siłą napędową rozwoju kultury w regionie z całą pewnością mogą stać się główne ośrodki życia kulturalnego, skupione wokół największych miast w regionie oraz miejsc realizacji znanych przedsięwzięć kulturalnych. To właśnie tutaj należy rozpocząć tworzenie produktów i marek kulturalnych zarówno instytucji, jak też wydarzeń. Wykreowanie marki kulturalnej powinno oprzeć się na bazie zauważalnej poza regionem aktywności instytucji, rangi wydarzeń czy upowszechnieniu wiedzy o cennych obiektach zabytkowych.

Bez wątplenia kulturalna przyszłość województwa powinna czerpać z geopolitycznego położenia w sąsiedztwie Ukrainy i Słowacji. Współdziałanie międzynarodowe w tym zakresie powinno zmierzać do inicjowania lub kontynuacji przedsięwzięć, które mogłyby wynieść je do poziomu zauważalnych na arenie międzynarodowej projektów kulturalnych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- wzrost kompetencji kulturowych i artystycznych poprzez edukację kulturalną zarówno na poziomie przygotowania kadr do realizacji zadań z dziedziny kultury, jak też świadomych odbiorców działalności kulturalnej;

- zwiększenie uczestnictwa podkarpackich instytucji kultury w programach kulturalnych o zasięgu międzynarodowym dających szansę na promocję regionu i prezentację jego atrybutów;
- wzrost liczby wydarzeń kulturalnych i projektów kulturalnych o zasięgu krajowym i międzynarodowym, m.in. dzięki wsparciu merytorycznemu i finansowemu w zakresie wkładów własnych dla projektów oraz promocję dokonań młodych artystów;
- stworzenie wszechstronnych baz danych przejawów życia kulturalnego i ich upowszechnienie;
- wzmocnienie współpracy z instytucjami kultury położonymi w województwach ościennych oraz współpracy transgranicznej i międzynarodowej w zakresie realizacji zadań z dziedziny kultury;
- wyniesienie do rangi marki wydarzeń kulturalnych oraz instytucji kultury w oparciu o prestiżowy repertuar, wysoki poziom i promocję.

2.2.3. Ochrona, promocja i zarządzanie dziedzictwem kulturowym regionu

Dziedzictwo kulturowe powinno być z jednej strony przedmiotem ochrony i opieki, z drugiej zaś potencjałem, który winien zostać wykorzystany dla rozwoju województwa i budowania kapitału społecznego. Konieczne jest podejmowanie przedsięwzięć ukierunkowanych zarówno na kompleksową ochronę i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego (m.in. poprzez zwiększenie funduszy na prace remontowo-konserwatorskie), jak również na jego odpowiednią promocję i wdrażanie nowoczesnego (efektywnego i racjonalnego) modelu zarządzania. Za istotne należy również uznać działania o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim skierowane do mieszkańców regionu. Przybliżenie walorów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu, a także podniesienie świadomości ich wartości służyć będzie nie tylko ich zachowaniu i lepszej ochronie, ale także może przyczynić się do wzrostu tożsamości regionalnej i lokalnej mieszkańców.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- kształtowanie krajobrazu kulturowego rozumiane jako zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie poprawy ładu przestrzennego i estetyki otoczenia; ochrona i kształtowanie zabudowy historycznych miast i miasteczek oraz układów ruralistycznych; zapobieganie degradacji i ochrona zasobów dziedzictwa przyrodniczego regionu;
- poprawa stanu zachowania i ochrona obiektów oraz miejsc cennych kulturowo, m.in. poprzez wykorzystanie narzędzi prawa miejscowego, a także przeciwdziałanie procesowi ich dewastacji i degradacji;
- utrzymanie wielokulturowego bogactwa, tożsamości lokalnej i regionalnej m.in. poprzez działania o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim, w tym wspieranie folkloru i sztuki ludowej oraz ochronę wartości niematerialnych;
- stworzenie systemu i procedur w celu funkcjonalnego zarządzania kulturą, dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym z uwzględnieniem rozwoju partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego, poprawy funkcjonowania instytucji kultury i ochrony zabytków;

- badanie i dokumentowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz jego upowszechnianie i promocja dla zastosowań użytecznych;
- utworzenie w województwie podkarpackim wyspecjalizowanej instytucji kultury zajmującej się historią i dziedzictwem Kresów;
- wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzynarodowej w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego;
- promocja najcenniejszych elementów dziedzictwa kulturowego z wykorzystaniem dostępnych w tym zakresie instrumentów typu kampanie informacyjne regionalne i ogólnopolskie, akcje promocyjne, konferencje, debaty, sympozja, eksperymenty, badania, publikacje.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 2.2.1. *Tworzenie warunków do zapewnienia możliwie równego i powszechnego dostępu do oferty kulturalnej, w tym do kultury wysokiej* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.2.2. *Wzmacnianie wizerunku regionu, w tym Rzeszowa, jako centrum kultury opartego m.in. na wydarzeniach kulturalnych o znaczeniu międzynarodowym oraz budowanie marek m.in. instytucji i imprez kulturalnych* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.2.3. *Ochrona, promocja i zarządzanie dziedzictwem kulturowym regionu* – obszar całego województwa.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 2.2.: Kultura i dziedzictwo kulturowe

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Wydatki jednostek samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego na 1 mieszkańca (budżety gmin i miast na prawach powiatu, budżety powiatów, budżet województwa)	143,04 zł (2011 r.)	wzrost do poziomu średniej krajowej	GUS
2	Przeciętne miesięczne wydatki w gospodarstwie domowym na 1 os. na kulturę i rekreację	56,40 zł (2011 r.)	wzrost do poziomu średniej krajowej	GUS
3	Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 mieszkańców	164 (2011 r.)	wzrost do poziomu średniej krajowej	GUS
4	Widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 mieszkańców	115 (2011 r.)	wzrost o 30%	GUS
5	Zwiedzający muzea i oddziały muzealne (ogółem) na 1000 mieszkańców	474 (2012 r.)	wzrost o 20%	GUS

2.3. Społeczeństwo obywatelskie

Cel: Wzmocnienie podmiotowości obywateli, rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie ich wpływu na życie publiczne.

Kierunki działań:

2.3.1. Wzrost aktywności obywatelskiej i wzmocnienie trzeciego sektora

Aktywność obywateli jest podstawą do budowania lokalnych wspólnot oraz społeczeństwa obywatelskiego. W celu pobudzenia tej aktywności podjęte zostaną działania nakierowane na kształtowanie kompetencji społecznych wśród mieszkańców regionu, a także wyposażenie ich w konkretne zasoby i umiejętności. Istotnym przejawem aktywności społeczeństwa jest zrzeszanie się w celu realizacji określonych potrzeb i interesów społecznych. Sektor organizacji pozarządowych na Podkarpaciu wymaga wsparcia, zarówno finansowego, jak i instytucjonalnego, ponieważ jak pokazują badania, jego potencjał jest zbyt niski, aby mógł wypełniać należycie przypisane mu funkcje i zadania.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zwiększenie uczestnictwa obywateli w życiu publicznym poprzez edukację obywatelską oraz kształcenie liderów i animatorów inicjatyw społecznych;
- wzrost zaangażowania w sprawy społeczne przejawiający się m.in. zwiększeniem liczby wolontariuszy oraz rozszerzeniem idei filantropii (indywidualnej i kooperacyjnej);
- zmniejszenie rozwarstwienia sektora organizacji pozarządowych przez pomoc szkoleniową, informacyjną, konsultacyjną i doradczą (na etapie powstawania i bieżącego działania organizacji pozarządowej) kierowaną do słabszych organizacji lokalnych;
- poprawa stabilności finansowej i organizacyjnej, wzmocnienie potencjału, kompetencji i profesjonalizacji działań podmiotów trzeciego sektora, m.in. poprzez zwiększenie roli organizacji pozarządowych jako pracodawców;
- zwiększenie wykorzystania zasobów lokalnych instytucji publicznych (osobowych i infrastrukturalnych) dla rozwijania aktywności obywatelskiej;
- rozwój funkcji rzecznictwa organizacji pozarządowych oraz szersza oferta bezpłatnego doradztwa dla najuboższych;
- wzmocnienie współpracy trzeciego sektora poprzez wspieranie działań służących sieciowaniu, koordynacji oraz monitorowaniu działalności, w tym utworzenie centrów wsparcia organizacji pozarządowych i inicjatyw obywatelskich.

2.3.2. Zwiększenie udziału obywateli i trzeciego sektora w życiu publicznym

Dla zwiększenia partycypacji obywatelskiej w życiu publicznym niezbędne jest stworzenie warunków sprzyjających współdziałaniu obywateli i instytucji publicznych. W tym celu konieczne jest wzmacnianie kapitału społecznego opartego na zasadzie wzajemnego zaufania pomiędzy instytucjami obywatelskimi a publicznymi, wzmocnienie i upowszechnienie mechanizmów dialogu obywatelskiego, wspieranie rozwoju partnerstwa i innych form współpracy służących przekazywaniu realizacji zadań publicznych organizacjom pozarządowym i obywatelom.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- wzrost zaangażowania obywateli i organizacji pozarządowych w sprawy publiczne, w tym większy udział w debatach, konsultacjach społecznych, w tworzeniu regionalnych i lokalnych dokumentów strategicznych i programowych oraz w wyborach samorządowych i parlamentarnych;
- zwiększenie współpracy instytucji publicznych z obywatelami i organizacjami pozarządowymi (polegającej m.in. na przekazywaniu realizacji zadań publicznych obywatelom i podmiotom trzeciego sektora);
- poprawa komunikacji i wymiany informacji pomiędzy sektorem publicznym a obywatelami ze szczególnym uwzględnieniem roli lokalnych mediów;
- ułatwienie dostępu do usług publicznych z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 2.3.1. *Wzrost aktywności obywatelskiej i wzmocnienie trzeciego sektora* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.3.2. *Zwiększenie udziału obywateli i trzeciego sektora w życiu publicznym* – obszar całego województwa.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 2.3.: Społeczeństwo obywatelskie

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Frekwencja w wyborach samorządowych (I tura)	50,75% (2010 r.)	65%	PKW
2	Liczba organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców	30,32 (2011 r.)	42	Stowarzyszenie Klon/Jawor
3	Udział podatników przekazujących 1% podatku na rzecz OPP	46,0% (2012 r.)	60%	obliczenia własne na podst. danych z Izby Skarbowej w Rzeszowie

2.4. Włączenie społeczne

Cel: *Wzrost poziomu adaptacyjności zawodowej i integracji społecznej w regionie.*

Kierunki działań:

2.4.1. Zmniejszenie poziomu biedy i wykluczenia społecznego w województwie

Długotrwałe bezrobocie, pauperyzacja społeczeństwa, ograniczenie w dostępie do podstawowych dóbr, do edukacji, zwiększająca się liczba rodzin dysfunkcyjnych, niewydolnych wychowawczo, bezradność społeczna, niepełnosprawność, duża liczba osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków mają zasadniczy wpływ na zjawisko marginalizacji grup społecznych, a w konsekwencji prowadzą do biedy i wykluczenia społecznego. Ograniczenie tych negatywnych zjawisk powinno stanowić jedno z kluczowych wyzwań strategii dla obszaru włączenia społecznego.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- rozwój nowych form wsparcia indywidualnego i środowiskowego umożliwiających integrację zawodową i społeczną grupom szczególnie narażonych na życie w ubóstwie oraz osobom ze specyficznymi trudnościami na rynku pracy;
- zwiększenie dostępu do instytucji opieki nad dziećmi i osobami zależnymi (żłobki, przedszkola, ośrodki pobytu dziennego dla osób starszych itp.);
- umożliwienie osobom o najniższych kwalifikacjach (a tym samym często dochodach) udziału w bezpłatnych szkoleniach i kursach podnoszących ich kwalifikacje i dających szansę na uzyskanie wyższych dochodów z pracy;
- reintegracja społeczna i zawodowa poprzez rozwój ekonomii społecznej, w tym m.in. w oparciu o spółdzielnie socjalne;
- zwiększenie aktywności zawodowej osób objętych pomocą społeczną (w szczególności osób w wieku 15–30 lat, powyżej 50 lat, osób niepełnosprawnych oraz podopiecznych opuszczających placówki opiekuńczo-wychowawcze), np. poprzez kierowanie na płatne staże i praktyki, system podnoszenia kwalifikacji i zdobywania nowego zawodu, zwiększanie wiedzy i świadomości z dziedziny przedsiębiorczości, wspieranie zatrudnienia rodziców rodzin wielodzietnych.

2.4.2. Wzrost aktywności osób mających trudności z wejściem i utrzymaniem się na rynku pracy

Istnieje silna korelacja w występowaniu zjawiska bierności zawodowej, marginalizacji i wykluczenia społecznego. Zjawiska te wynikają w dużej mierze z braku zatrudnienia, a także w znacznym stopniu przyczyniają się do niepodejmowania wysiłków związanych z aktywnym poszukiwaniem zatrudnienia. Dlatego też inwestowanie w szeroko pojęty kapitał ludzki poprzez pobudzanie aktywności zawodowej mieszkańców regionu jest kluczowym elementem kreowania nowoczesnego rynku pracy. Niski wskaźnik zatrudnienia w województwie podkarpackim powoduje konieczność prowadzenia działań ukierunkowanych na zwiększenie zatrudnienia, wzmocnienie ada-

ptacyjności osób bezrobotnych do potrzeb pracodawców oraz na efektywną integrację zawodową.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- stosowanie kompleksowych form aktywizacji osób bezrobotnych, w tym z zastosowaniem indywidualnych planów działania oraz programów aktywizacji zawodowej obejmujących kilka form wsparcia (np. połączonych z możliwością zapewnienia opieki nad dziećmi lub osobami zależnymi);
- uzupełnienie lub zmiana kwalifikacji osób bezrobotnych, w tym szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym, poprzez: staże, praktyki zawodowe, szkolenia prowadzące do uzyskania zatrudnienia, kształcenie ustawiczne;
- rozwój przedsiębiorczości, np. poprzez doradztwo oraz rozbudowę funduszy poręczeniowych i pożyczkowych;
- utworzenie nowych miejsc pracy dzięki wsparciu przedsiębiorców, m.in. w formie refundacji części kosztów powstałych stanowisk pracy;
- poprawa współpracy między publicznymi służbami zatrudnienia a innymi instytucjami działającymi na rynku pracy na rzecz bezrobotnych w celu aktywizacji osób bezrobotnych;
- wsparcie dla pracodawców przechodzących procesy adaptacyjne i modernizacyjne realizowane w formie tworzenia i wdrażania programów zwolnień monitorowanych (*outplacement*).

2.4.3. Tworzenie zintegrowanego systemu wsparcia dla środowisk zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym

We współczesnym społeczeństwie obserwuje się nasilenie wielu niekorzystnych zjawisk społecznych, do których niewątpliwie należą: bezrobocie, ubóstwo społeczeństwa i jego następstwa. Zintegrowany system wsparcia osób zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym jest nieodzownym instrumentem polityki społecznej, albowiem skuteczne zwalczanie ww. problemów społecznych wymaga ciągłego poszukiwania nowych rozwiązań oraz form i metod działania. Działania prowadzone w ramach tego kierunku będą więc zmierzać do wzmocnienia współpracy instytucji zorientowanych na rozwiązywanie problemów społecznych, w tym instytucji pomocy społecznej, publicznych służb zatrudnienia oraz organizacji pozarządowych. Niezbędna jest integracja działań samorządów gminnych, powiatowych i województwa. Wspólne działania zwiększą odpowiedzialność za realizowane przedsięwzięcia, co wpłynie na ich skuteczność i efektywność, a także wzmocni potencjał realizatorów usług.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zintegrowanie działań na rzecz wyrównywania szans osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w celu aktywizacji społecznej i zawodowej;
- realizacja kompleksowych programów wsparcia osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, obejmujących: wyrównywanie szans edukacyjnych, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, działania łączące reintegrację społeczną z uzyskaniem zatrudnienia oraz jego utrzymaniem;

- promocja modelu rodziny wielodzietnej i wdrożenie programu wspierającego rodziny wielodzietne (stypendia edukacyjne itp.);
- rozwój sprawnego systemu pomocy społecznej w regionie poprzez wzmocnienie kadr pomocy społecznej oraz budowę i modernizację infrastruktury;
- rozwój środowiskowych form wsparcia na rzecz dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych;
- rozwój systemu wsparcia poprzez działania z zakresu łagodzenia skutków niepełnosprawności, wzmocnienia systemu wczesnej interwencji rehabilitacyjnej, likwidacji barier architektonicznych oraz kształtowania pozytywnych postaw wobec osób starszych i niepełnosprawnych;
- rozwój mieszkalnictwa wielorodzinnego oraz dostosowanie budynków do wykorzystania na cele mieszkaniowe lub inne umożliwiające włączenie społeczne;
- zintegrowanie systemu informatycznego zapewniającego interoperacyjność informacyjną pomiędzy obszarami zabezpieczenia społecznego, rynkiem pracy, sprawozdawczością podatkową, statystyką publiczną oraz rynkiem pracy krajów członkowskich Unii Europejskiej.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 2.4.1. *Zmniejszenie poziomu biedy i wykluczenia społecznego w województwie* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.4.2. *Wzrost aktywności osób mających trudności z wejściem i utrzymaniem się na rynku pracy* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.4.3. *Tworzenie zintegrowanego systemu wsparcia dla środowisk zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym* – obszar całego województwa.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 2.4.: Włączenie społeczne

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym (%)	21,3% (2011 r.)	17,7%	GUS
2	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15 lat i więcej (%)	49,3% (2011 r.)	57%	GUS
3	Osoby korzystające ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności	637,2 (2011 r.)	600	GUS
4	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę (Polska = 100)	76,4% (2011 r.) (16. miejsce wśród województw)	zmiana pozycji w rankingu województw o 1 miejsce w górę	GUS
5	Stopa bezrobocia rejestrowanego	15,5% (2011 r.) (13. miejsce wśród województw)	zmiana pozycji w rankingu województw o 2 miejsca w górę	GUS

2.5. Zdrowie publiczne

Cel: Zwiększenie bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwa poprzez poprawę dostępności i jakości funkcjonowania systemu ochrony zdrowia.

Kierunki działań:

2.5.1. Poprawa dostępu do specjalistycznej opieki medycznej

Zwiększenie dostępności oraz podniesienie standardów opieki medycznej jest niezwykle istotne do zmniejszenia zachorowalności i umieralności, poprawy jakości życia mieszkańców, a także zredukowania kosztów opieki w perspektywie długoterminowej.

Wzrost jakości i dostępności kompleksowych usług medycznych, szczególnie tych wysokospecjalistycznych, wymaga budowy brakujących oddziałów oraz centrów diagnostyczno-leczniczych dysponujących wykwalifikowaną kadrą medyczną i wyposażonych w specjalistyczny sprzęt diagnostyczno-medyczny, zapewniających współpracę jednostek ochrony zdrowia w zakresie profilaktyki, diagnostyki, leczenia i rehabilitacji (w tym uzdrowiskowej) oraz pozwalających na lepsze wykorzystanie potencjału tych jednostek. Nadal istnieje potrzeba modernizacji i rozbudowy istniejącej bazy ochrony zdrowia w celu dostosowania do wymogów oraz zaspokojenia potrzeb pacjentów.

Poprawie jakości i efektywności świadczonych usług medycznych sprzyjać będzie ponadto koordynacja polityki zdrowotnej, służąca lepszemu planowaniu organizacji opieki zdrowotnej, zapobieganiu dublowaniu podobnych działań oraz monitorowaniu jakości usług medycznych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zmniejszenie wskaźników i dynamiki śmiertelności wskutek chorób nowotworowych poprzez utworzenie Centrum Diagnostyczno-Leczniczego w zakresie onkologii wraz z siecią placówek;
- zmniejszenie umieralności noworodków poprzez utworzenie Centrum Diagnostyczno-Leczniczego w zakresie perinatologii;
- likwidacja na terenie województwa tzw. białych plam pod kątem zabezpieczenia w brakujące oddziały, w tym szczególnie onkohematologii dziecięcej, alergologii i pulmonologii dziecięcej, anestezjologii, intensywnej terapii dziecięcej, onkologii przeszczepowej i rehabilitacji onkologicznej oraz gastroenterologii;
- poprawa bazy ochrony zdrowia i leczenia uzdrowiskowego poprzez budowę i modernizację istniejącej infrastruktury oraz poprawę wyposażenia w celu jej dostosowania do potrzeb i uwarunkowań demograficznych, epidemiologicznych i prawnych;
- zwiększenie współpracy i koordynacja działań na gruncie szeroko pojętej polityki zdrowotnej poprzez utworzenie Regionalnego Centrum Koordynującego Politykę Zdrowotną;
- wzrost dostępności do kompleksowej opieki medycznej osób w wieku starszym poprzez utworzenie oddziałów geriatrycznych, poradni, zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych, domowej opieki długoterminowej i innych form opieki;

- powszechny dostęp do opieki psychiatrycznej oraz innych form opieki i pomocy niezbędnych osobom z zaburzeniami psychicznymi do życia w środowisku rodzinnym i społecznym;
- wykorzystanie potencjału podkarpackich uzdrowisk poprzez rozwój lecznictwa uzdrowiskowego;
- poprawa bezpieczeństwa ludności poprzez zwiększenie skuteczności działania jednostek systemu Państwowego Ratownictwa Medycznego oraz jednostek współdziałających.

2.5.2. Promocja zdrowia

Promocja zdrowia powinna zmierzać do prozdrowotnych działań społeczeństwa na wszystkich poziomach jego organizacji, będących kluczem do rozwiązania wielu problemów, w tym zmniejszenia zachorowalności oraz umieralności, a tym samym redukcji kosztów leczenia. Stąd też edukacja zdrowotna prowadzona w środowisku nauczania i wychowania, środowisku pracy oraz w placówkach opieki zdrowotnej powinna stanowić nieodzowny element profilaktyki i promocji zdrowia. Powinna być ona nakierowana na zapobieganie uzależnieniom (np. od alkoholu, narkotyków i innych), zwiększenie aktywności fizycznej ludności oraz zdrowego stylu życia (m.in. poprzez zmianę nawyków żywieniowych mieszkańców województwa oraz aktywne formy spędzania czasu wolnego). Konieczne jest wspieranie organizacyjne i finansowe programów edukacji zdrowotnej ukierunkowanych na zapobieganie tzw. chorobom cywilizacyjnym oraz chorobom wieku starczego, a także wdrożenie programów profilaktyki i leczenia.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zwiększenie wykrywalności chorób we wczesnym stadium rozwoju poprzez profilaktykę chorób nowotworowych, chorób układu oddechowego, chorób i zaburzeń psychicznych;
- wzmocnienie współpracy jednostek ochrony zdrowia i organizacji pozarządowych w zakresie promocji zdrowia;
- wzrost świadomości w zakresie zagrożeń związanych z uzależnieniami;
- zwiększenie wiedzy mieszkańców na temat zdrowego trybu życia poprzez edukację zdrowotną.

2.5.3. Profesjonalna kadra medyczna

Obecnie województwo podkarpackie jest jednym z nielicznych regionów w Polsce, w którym na studiach uniwersyteckich nie funkcjonuje kierunek lekarski. Na Uniwersytecie Rzeszowskim działa Wydział Medyczny kształcący studentów w oparciu o trzy instytuty: Pielęgniarstwa i Nauk o Zdrowiu, Położnictwa i Ratownictwa Medycznego oraz Fizjoterapii. Utworzenie oddziałów klinicznych i kierunku lekarskiego podniesie jakość świadczonych usług medycznych, stworzy możliwość podnoszenia kwalifikacji przez lekarzy oraz umożliwi pozyskanie wysoko wykwalifikowanej kadry medycznej i naukowej.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zwiększenie dostępu do wysoko wykwalifikowanej kadry medycznej i naukowej poprzez utworzenie kierunku lekarskiego na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz bazy dyscyplin klinicznych;
- zwiększenie współpracy Uniwersytetu Rzeszowskiego z placówkami opieki zdrowotnej w zakresie szkolenia przed- i podyplomowego kadr medycznych.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 2.5.1. *Poprawa dostępu do specjalistycznej opieki medycznej* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.5.2. *Promocja zdrowia* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.5.3. *Profesjonalna kadra medyczna* – Rzeszów.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 2.5.: Zdrowie publiczne

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Zgony według przyczyn na 10 tys. mieszkańców: <ul style="list-style-type: none"> ▪ nowotwory złośliwe ▪ choroby układu krążenia 	23,1 (2011 r.) 50,3 (2011 r.)	17 40	GUS
2	Liczba zgonów niemowląt na 1 tys. urodzeń żywych	5,3 (2011 r.)	3,0	GUS
3	Przeciętne dalsze trwanie życia w momencie urodzenia	kobiety – 82,0 lata mężczyźni – 74,1 lata (2011 r.)	wydłużenie przeciętnego dalszego trwania życia: kobiet – do 84 lat, mężczyzn – do 76 lat	GUS
4	Lekarze na 10 tys. ludności (lekarze pracujący ogółem)	35,1 (2011 r.)	40	GUS

2.6. Sport powszechny

Cel: Zwiększenie aktywności ruchowej oraz rozwoju psychofizycznego społeczeństwa.

Kierunki działań:

2.6.1. Upowszechnienie w społeczeństwie aktywności ruchowej jako składowej zdrowego stylu życia

Dla poprawy stanu zdrowia społeczności województwa niezbędne są działania służące zwiększeniu uczestnictwa w różnych formach aktywności ruchowej. Proces kształtowania nawyków systematyczności w utrzymywaniu dobrego stanu motoryczności i wydolności fizycznej organizmu będzie obejmował przedsięwzięcia realizowane od wieku szkolnego po okres obejmujący zakończenie aktywności zawodowej. Realizowane przedsięwzięcia skierowane zostaną także do osób niepełnosprawnych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zwiększenie liczby zajęć sportowo-rekreacyjnych w szkołach i na uczelniach oraz cyklicznych ogólnodostępnych imprez sportu powszechnego, w tym o profilu wielopokoleniowym i dla osób niepełnosprawnych;
- zwiększenie liczby osób uczestniczących w różnych formach aktywności ruchowej, w tym zwłaszcza seniorów w wieku 55+.

2.6.2. Rozwój sportu dzieci i młodzieży

Ważnym czynnikiem hamującym rozwój wad postawy oraz coraz powszechniej spotykanej otyłości jest systematyczny udział dzieci i młodzieży w zajęciach ruchowych. Sport dzieci i młodzieży realizowany w formach szkolnych i pozaszkolnych wesprze prawidłowy rozwój psychofizyczny, kształtowanie cech wolicjonalnych oraz stanowił będzie ważne ogniwo procesu wychowania młodego pokolenia. Uczestnictwo w regionalnym i ogólnopolskim systemie współzawodnictwa sportowego dzieci i młodzieży wesprze rozwój fizyczny i emocjonalny, a także wzmocni umiejętność rywalizacji obecnej w realiach gospodarki rynkowej.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- podniesienie poziomu szkolenia sportowego w województwie;
- rozwój kadry trenersko-instruktorskiej;
- rozwój sportu szkolnego i pozaszkolnych form aktywności ruchowej, w tym działalności uczniowskich i środowiskowych klubów sportowych dzieci i młodzieży;
- rozwój wojewódzkiego systemu współzawodnictwa dzieci i młodzieży;
- uspołecznienie i wychowanie przez uczestnictwo w sporcie oraz utrwalenie nawyków aktywności fizycznej wśród dzieci i młodzieży.

2.6.3. Rozwój infrastruktury sportowej

Realizacja zadań obejmujących upowszechnianie aktywności ruchowej oraz oddziaływanie na prawidłowy rozwój psychofizyczny młodego pokolenia wymagają zapewnienia odpowiedniej infrastruktury złożonej z powszechnie dostępnych i specjalistycznych obiektów oraz urządzeń rekreacyjno-sportowych. W szczególności dotyczy to bazy przyszkolnej oraz środowiskowej przydatnej dla okolicznych mieszkańców, a także służącej wzbogaceniu oferty pobytów turystycznych w województwie.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- poprawa stanu i budowa ogólnodostępnej infrastruktury dla sportu powszechnego, w tym w szczególności placów i urządzeń do zabaw i gier ruchowych;
- poprawa stanu i budowa specjalistycznych obiektów sportowych dla sportu kwalifikowanego;
- poprawa stanu i budowa ogólnodostępnych ośrodków sportów zimowych.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 2.6.1. *Upowszechnienie w społeczeństwie aktywności ruchowej jako składowej zdrowego stylu życia* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 2.6.2. *Rozwój sportu kwalifikowanego* – obszar całego województwa.

- OSI dla kierunku działania 2.6.3. *Rozwój infrastruktury sportowej* – obszar całego województwa.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 2.6.: Sport powszechny

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Liczba punktów zdobytych przez reprezentantów woj. podkarpackiego w systemie współzawodnictwa sportowego dzieci i młodzieży	4794,52 (2012 r.)	8000,00	Polska Federacja Sportu Młodzieżowego
2	Odsetek populacji mieszkańców województwa do lat 19 uczestniczącej w imprezach sportu szkolnego	21,8% (rok szkolny 2010/2011)	23,8%	obliczenia własne na podstawie danych Zarządu Wojewódzkiego Szkolnego Związku Sportowego
3	Młodzież do lat 18 ćwicząca w klubach sportowych na 1000 osób w wieku do lat 18	114 osób (2010 r.)	200 osób	obliczenia własne na podstawie danych GUS
4	Stopień wykorzystania boisk uniwersalnych (wielozadaniowych) w celach rekreacyjno-sportowych w %	71% (2010 r.)	80%	GUS

3. Sieć osadnicza

3.1. Dostępność komunikacyjna

Cel: Poprawa zewnętrznej i wewnętrznej dostępności przestrzennej województwa ze szczególnym uwzględnieniem Rzeszowa jako ponadregionalnego ośrodka wzrostu.

Kierunki działań:

3.1.1. Rozwój drogowej sieci transportowej wzmacniającej zewnętrzną dostępność komunikacyjną Rzeszowa oraz ośrodków subregionalnych w wymiarze krajowym i międzynarodowym

Rozwój gospodarki oraz atrakcyjność inwestycyjna i turystyczna regionu są uwarunkowane przez istnienie sprawnego systemu komunikacyjnego łączącego region z głównymi ośrodkami gospodarczymi o znaczeniu krajowym i międzynarodowym. Z perspektywy województwa szczególnie ważne jest wzmacnianie integracji wojewódzkiego systemu transportu drogowego z europejską siecią TEN-T oraz planowaną siecią autostrad i dróg ekspresowych w Polsce. Działania te wpłyną znacząco na

poprawę dostępności zewnętrznej regionu, jego stolicy – Rzeszowa oraz ośrodków subregionalnych (Krosna, Mielca, Przemyśla, Stalowej Woli i Tarnobrzega). Ważnym elementem poprawiającym dostępność regionu, obok modernizacji dróg krajowych, będzie tworzenie węzłów intermodalnych stanowiących dogodnie połączenia pozwalające korzystać z różnych rodzajów transportu oraz rozbudowa przejść granicznych. Wpłyne to na poprawę warunków wymiany handlowej, co pozwoli lepiej wykorzystać szansę, jaką stwarza przygraniczne położenie regionu.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- ukończenie budowy autostrady A4, a także realizacja odcinków drogi ekspresowej S19 stanowiącej część szlaku transportowego Via Carpatia oraz S74;
- wzmocnienie systemu powiązań komunikacyjnych regionu ze stolicą oraz innymi krajowymi ośrodkami wzrostu;
- utworzenie funkcjonalnego systemu łączącego układ dróg wojewódzkich z głównymi ciągami komunikacyjnymi poprzez budowę dróg dojazdowych i łączników do węzłów autostrady A4 i dróg ekspresowych S19 i S74;
- poprawa dostępności zewnętrznej ośrodków subregionalnych dzięki budowie i rozbudowie dróg krajowych (w tym DK77, DK28, DK73, DK84, DK9);
- modernizacja systemu głównych drogowych powiązań komunikacyjnych województwa podkarpackiego z sąsiadującymi województwami;
- utworzenie spójnego systemu transportu pozwalającego łączyć możliwości przewozowe różnych rodzajów transportu poprzez budowę systemu połączeń multimodalnych i intermodalnych;
- rozbudowa oraz powstawanie nowych przejść granicznych jako ważny element rozwijania współpracy transgranicznej i międzynarodowej;
- rozbudowa istniejących oraz budowa nowych dróg poprawiających dostępność do przejść granicznych oraz centrów logistycznych;
- usprawnienie systemu drogowego województwa poprzez rozbudowę istniejących i budowę nowych odcinków dróg łączących ośrodki subregionalne oraz poprzez budowę ich obwodnic, jak również przez podniesienie klasy dróg i zmianę kategorii tych dróg, na których występuje szczególnie koncentracja ruchu;
- utworzenie (budowa) systemu łączącego węzły autostrady A4 z drogą krajową nr 4 (E40).

3.1.2. Rozwój infrastruktury i sieci kolejowej zarówno w układzie powiązań zewnętrznych, jak i wewnątrzregionalnych

W systemie komunikacyjnym województwa podkarpackiego duże znaczenie ma transport kolejowy. Pomimo rozwiniętej sieci kolejowej brakuje bezpośrednich połączeń Rzeszowa ze stolicą kraju oraz z głównymi ośrodkami krajowymi, które poprawią zewnętrzną dostępność komunikacyjną województwa. Przebiegająca przez północną część województwa Linia Hutnicza Szerokotorowa powinna przyczynić się do poprawy wymiany handlowej na kierunku wschodnim. W większym stopniu należy wykorzystać sieć kolejową w komunikacji wewnątrzregionalnej poprzez usprawnienie połączeń z Rzeszowem oraz pomiędzy miastami województwa. Funkcjonalność kolei zwiększy również budowa węzłów łączących transport kolejowy z innymi rodzajami

transportu (platformy intermodalne). Należy także poprawiać stan techniczny istniejącej infrastruktury kolejowej (modernizacja torowisk, obiektów dworcowych) oraz dążyć do jej rozbudowy (łączniki, podwójne torowiska, elektryfikacja linii). Konieczne są również inwestycje w nowoczesny tabor kolejowy.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- modernizacja magistrali kolejowej E30 do granicy państwa;
- zwiększenie dostępności zewnętrznej województwa poprzez modernizację linii kolejowych prowadzących do węzłów zapewniających możliwość włączenia się do planowanych linii wysokich standardów, w tym szczególnie poprzez modernizację linii kolejowych L71 i L25 oraz uruchomienie bezpośredniego połączenia na trasie Rzeszów–Warszawa;
- wzrost zewnętrznej dostępności województwa poprzez modernizację linii kolejowej L68;
- wzrost dostępności zewnętrznej regionu poprzez modernizację i rewitalizację linii kolejowych prowadzących do przejść granicznych: L108, L107, L101 oraz poprawa powiązań kolejowych wewnątrz województwa przez modernizację i rewitalizację linii kolejowych, m.in.: L25, w tym uzupełnienie układu kolejowego o łącznice kolejowe (w tym łącznica Turaszówka–Przybówka, ew. Szebnie–Jedlicze);
- modernizacja Linii Hutniczej Szerokotorowej, budowa platform intermodalnych i rozbudowa kolejowych przejść granicznych, a także budowa nowego przejścia granicznego w Malhowicach;
- zwiększenie wykorzystania kolei w transporcie publicznym poprzez modernizację i rewitalizację kolei wąskotorowych, modernizację obiektów dworcowych oraz inwestycje w tabor;
- wzrost dostępności regionu poprzez skomunikowanie linią kolejową lotniska w Jasionce ze stolicą województwa.

3.1.3. Wzmocnienie drogowych powiązań komunikacyjnych miast powiatowych między sobą oraz z Rzeszowem

Poprawa dostępności komunikacyjnej w ruchu drogowym do Rzeszowa oraz pomiędzy miastami powiatowymi stanowi ważny element umożliwiający rozprzestrzenianie procesów rozwojowych, jak również integrację regionu w wymiarze gospodarczym i rynków pracy. Rzeszów jako stolica województwa realizuje szereg funkcji o istotnym znaczeniu dla całego regionu, stąd konieczne jest budowanie sprawnych powiązań drogowych łączących Rzeszów z miastami powiatowymi. Konieczna jest również integracja potencjałów ośrodków stanowiących bieguny wzrostu w województwie poprzez rozwój połączeń drogowych pomiędzy nimi. W obrębie województwa i jego najbliższego otoczenia wyróżnić można kilka podukładów miejskich opartych na wyraźnych ciężeniach grawitacyjnych. Jest to zwłaszcza układ Tarnobrzeg–Sandomierz–Stalowa Wola, Krosno–Jasło, Rzeszów–Łańcut, Dębica–Ropczyce. Powyższy układ powinien zostać rozwinięty poprzez wzmocnienie relacji: Dębica–Ropczyce–Mielec, Jarosław–Przeworsk, Sanok–Lesko–Ustrzyki Dolne.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- skrócenie czasu dojazdu do Rzeszowa z miast powiatowych dzięki inwestycjom w infrastrukturę drogową, szczególnie na obszarach o utrudnionej dostępności;
- usprawnienie połączeń pomiędzy regionalnymi biegunami wzrostu poprzez budowę i rozbudowę łączących je układów drogowych w celu wzmocnienia ich powiązań funkcjonalnych;
- poprawa dostępności drogowej do miejsc koncentracji działalności gospodarczej, w szczególności stref ekonomicznych;
- poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego w miastach dzięki budowie obwodnic w ciągu dróg wojewódzkich;
- poprawa dostępności drogowej do miejsc o szczególnym znaczeniu turystycznym;
- rozwój atrakcyjnego i konkurencyjnego transportu zbiorowego poprzez utworzenie Centrum Zarządzania Publicznym Transportem Zbiorowym, koordynację usług świadczonych przez przewoźników z uwzględnieniem potrzeb obszarów defaworyzowanych.

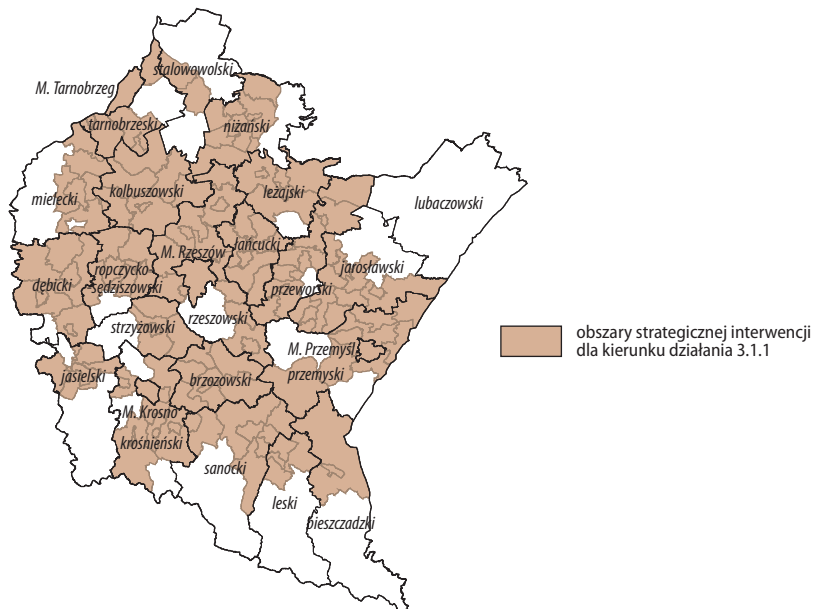
3.1.4. Rozwój portu lotniczego Rzeszów-Jasionka oraz wyspecjalizowanych lotnisk lokalnych

Transport lotniczy jest obecnie najszybciej rozwijającą się gałęzią transportu dynamicznie zwiększającą wolumen przewożonych osób i towarów. W układzie transportowym regionu istotną rolę odgrywa port lotniczy Rzeszów-Jasionka, który jednocześnie stanowi ważny element krajowego systemu lotnisk. Działania powinny zmierzać do większego umiędzynarodowienia lotniska oraz do pełnego wykorzystania jego możliwości w zakresie transportu osób i towarów. Należy również wspierać rozwój lotnisk lokalnych o wyspecjalizowanych funkcjach (sanitarnych, sportowych, szkoleniowych, przyzakładowych itp.), które poprawiają dostępność komunikacyjną oraz stanowią czynnik ożywienia gospodarczego ośrodków subregionalnych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

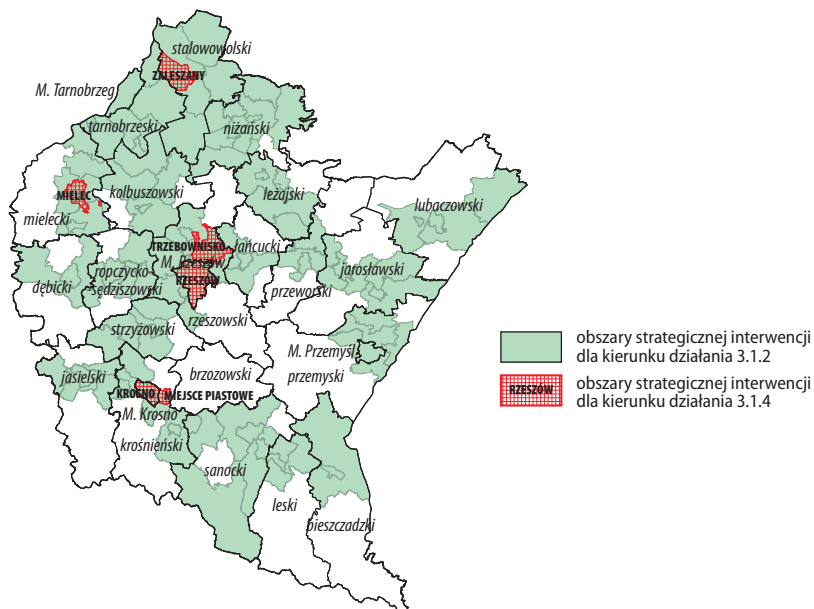
- wzrost krajowej i międzynarodowej rangi portu lotniczego Rzeszów-Jasionka dzięki zwiększeniu udziału w obsłudze ruchu osobowego poprzez utrzymanie dotychczasowych oraz uruchomienie nowych połączeń;
- integracja portu lotniczego Rzeszów-Jasionka z systemem transportu kolejowego poprzez budowę odgałęzienia linii kolejowej L71;
- zwiększenie możliwości przeładunku towarów na lotnisku i uruchomienie terminalu intermodalnego poprzez dokończenie inwestycji związanych z terminalem cargo, terminalem paliwowym, budową bocznicy kolejowych do stref ekonomicznych;
- poprawa systemu komunikacji publicznej łączącej port lotniczy z centrum Rzeszowa dzięki uruchomieniu nowych dogodnych dla pasażerów połączeń;
- poprawa dostępności drogowej portu lotniczego Rzeszów-Jasionka poprzez bezpośrednie połączenia z węzłami drogi ekspresowej S19 i autostrady A4;
- poprawa dostępności ośrodków subregionalnych oraz wzmocnienie szans rozwojowych dzięki modernizacji i rozbudowie lotnisk lokalnych o wyspecjalizowanych funkcjach.

Mapa 5. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 3.1.1

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Mapa 6. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania 3.1.2 i 3.1.4

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 3.1.1. *Rozwój drogowej sieci transportowej wzmacniającej zewnętrzną dostępność komunikacyjną Rzeszowa oraz ośrodków subregionalnych w wymiarze krajowym i międzynarodowym* – gminy i miejskie obszary funkcjonalne położone bezpośrednio w sąsiedztwie głównych drogowych szlaków komunikacyjnych (autostrada, drogi ekspresowe, drogi krajowe, drogi wojewódzkie łączące się z autostradą, drogą ekspresową; mapa 5).
- OSI dla kierunku działania 3.1.2. *Rozwój infrastruktury i sieci kolejowej zarówno w układzie powiązań zewnętrznych, jak i wewnątrzregionalnych* – gminy, przez które przebiegają lub są planowane linie kolejowe (mapa 6).
- OSI dla kierunku działania 3.1.3. *Wzmocnienie drogowych powiązań komunikacyjnych miast powiatowych między sobą oraz z Rzeszowem* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 3.1.4. *Rozwój portu lotniczego Rzeszów-Jasionka oraz wyspecjalizowanych lotnisk lokalnych* – Rzeszów i gminy, na terenie których zlokalizowane są lotniska (mapa 6).

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 3.1.: Dostępność komunikacyjna

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Czas dojazdu koleją z Rzeszowa do: <ul style="list-style-type: none"> ■ Warszawy ■ Krakowa ■ Przemyśla (granica państwa) 	375 min 230 min 90 min (2011 r.)	200 min 80 min 50 min	PKP
2	Długość eksploatowanych linii kolejowych ogółem, w tym zelektryfikowanych	ogółem 1024 km zelekt. 355 km (2011 r.)	ogółem 1029 km zelekt. 436 km	GUS
3	Liczba odprawionych pasażerów (wyjazdy) transportem kolejowym, w tym przewozy wewnątrz województwa	ogółem 4,93 mln osób przewozy wewn. 3,25 mln osób (2010 r.)	ogółem 5,2 mln osób przewozy wewn. 3,7 mln osób	GUS
4	Czas dojazdu koleją do Rzeszowa z: <ul style="list-style-type: none"> ■ Tarnobrzega ■ Jasła ■ Zagórza 	82 min 118 min 270 min (2011 r.)	70 min 70 min 120 min	PKP
5	Liczba pasażerów komunikacji miejskiej ogółem w województwie	54 mln (2011 r.)	wzrost o 10–15%	GUS
6	Liczba pasażerów obsługiwanych w roku w porcie Rzeszów-Jasionka	491,3 tys. osób (2011 r.)	900 tys. osób (wariant umiarkowany – plany portu lotniczego)	GUS, port lotniczy
7	Długość rozbudowanych dróg wojewódzkich (kat. 10 t/oś)	85,9 km (2011 r.)	150 km	Departament Dróg i Publicznego Transportu Zbiorowego UMWP

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
8	Liczba ofiar śmiertelnych w wypadkach drogowych na 100 tys. pojazdów (Polska = 100)	105% średniej krajowej, tj. 18,13 (2011 r.)	zmniejszenie do poziomu średniej krajowej	GUS

3.2. Dostępność technologii informacyjnych

Cel: Rozbudowa wysokiej jakości sieci telekomunikacyjnej oraz zwiększenie wykorzystania technologii informacyjnych na terenie całego województwa.

Kierunki działań:

3.2.1. Wspieranie przedsięwzięć inwestycyjnych z zakresu infrastruktury sieci telekomunikacyjnej nowej generacji na terenach pozbawionych konkurencyjnego Internetu

Korzystanie z usług świadczonych drogą elektroniczną jest uzależnione głównie od zapewnienia dostępu do sieci telekomunikacyjnej umożliwiającej sprawny przesył danych zgodnie z wymaganiami Europejskiej Agendy Cyfrowej. W województwie podkarpackim istnieje wiele obszarów pozbawionych takiego dostępu, co skutkuje mniejszą konkurencyjnością i atrakcyjnością tych terenów oraz wykluczeniem cyfrowym mieszkańców, a także ograniczoną komunikacją służb działających w ramach systemu ratowniczego i interwencyjnego.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- likwidacja tzw. białych i szarych obszarów dzięki budowie dostępowej i abonenckiej sieci światłowodowej;
- poprawa stanu nasycenia infrastrukturą techniczną terenu województwa prowadząca do zwiększenia dostępności nowoczesnych usług świadczonych za jej pośrednictwem;
- poprawa konkurencyjności pomiędzy świadczeniodawcami usług dostępowych;
- rozwój nowoczesnych systemów łączności podmiotów systemu bezpieczeństwa.

3.2.2. Wspieranie digitalizacji i zwiększanie dostępności zasobów publicznych *on-line*

Warunkiem zwiększającym dostęp społeczeństwa do zasobów publicznych jest ich digitalizacja oraz szerokie udostępnienie z wykorzystaniem Internetu, umożliwiające większej liczbie obywateli korzystanie z zasobów wiedzy i kultury. Duże znaczenie dla sprawnego funkcjonowania państwa, usprawnienia procesów inwestycyjnych w sferze gospodarki odgrywa dostęp do aktualnej i dokładnej informacji dostarczanej przez Systemy Informacji Przestrzennej (SIP).

Zakładane efekty realizowanych działań:

- poprawa jakości oraz zwiększenie zakresu zasobów wiedzy i kultury dostępnej dla mieszkańców w formie cyfrowej (digitalizacja zasobów);
- usprawnienie zarządzania przestrzenią, rozwoju usług przestrzennych oraz dostępu do danych przestrzennych dzięki rozwojowi Systemów Informacji Przestrzennej;
- ułatwienie dostępu do informacji publicznej oraz zwiększenie zakresu zasobów udostępnianych w technologii cyfrowej przez administrację publiczną;
- wdrażanie systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją w administracji publicznej.

3.2.3. Wsparcie wykorzystania technologii cyfrowych przez sektor publiczny i prywatny w świadczonych usługach

Usprawnienie dostępu obywatela do usług publicznych oraz zwiększenie konkurencyjności przedsiębiorstw nastąpić może dzięki zwiększeniu wykorzystania technologii cyfrowych w sferze usług. Nowe obszary aktywności gospodarczej i świadczonych usług typu *on-line* są szansą dla małych i średnich przedsiębiorstw, podnosząc ich konkurencyjność poprzez m.in. większą rozpoznawalność i dostęp do klienta.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zmniejszenie barier w dostępie do administracji poprzez zwiększenie liczby spraw możliwych do załatwienia drogą elektroniczną;
- poprawa stanu informatyzacji oraz poszerzenie zakresu usług, w tym edukacyjnych, ochrony zdrowia, sądownictwa, sfery bezpieczeństwa publicznego, dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technologii informacyjnych;
- wzmocnienie konkurencyjności przedsiębiorstw poprzez zwiększenie wykorzystania nowoczesnych technologii informacyjnych w dostępie do rynków;
- podniesienie wiedzy i świadomości społeczeństwa w zakresie zastosowań technologii informatycznych, rozwój kompetencji cyfrowych.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 3.2.1. *Wspieranie przedsięwzięć inwestycyjnych z zakresu infrastruktury sieci telekomunikacyjnej nowej generacji na terenach pozbawionych konkurencyjnego Internetu* – w szczególności powiaty, w których udział miejscowości, gdzie dopuszczalna jest interwencja publiczna (tzw. obszary białe i szare), wynosi ponad 20% (mapa 7).
- OSI dla kierunku działania 3.2.2. *Wspieranie digitalizacji i zwiększanie dostępności zasobów publicznych on-line* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 3.2.3. *Wsparcie wykorzystania technologii cyfrowych przez sektor publiczny i prywatny w świadczonych usługach* – obszar całego województwa.

Mapa 7. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 3.2.1

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 3.2.: Dostępność technologii informacyjnych

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Udział procentowy gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z szerokopasmowym dostępem do Internetu	59,8% (w 2011 r.)	80%	GUS
2	Liczba gmin objętych systemem GIS	2% (2012 r.)	90%	PBPP
3	Udział procentowy przedsiębiorstw posiadających własną stronę internetową	59,4% (w 2011 r.)	80%	GUS
4	Średnia liczba usług świadczonych <i>on-line</i> przez JST w ramach Podkarpackiego Systemu e-Administracji Publicznej (PSeAP) co najmniej na poziomie 3* (tj. liczba usług/liczba JST)	0 (2012 r.)	50	Departament Społeczeństwa Informacyjnego UMWP

* Usługi na poziomie 3 oznaczają możliwość wypełnienia formularza i wysłania go do tego urzędu z wykorzystaniem systemu identyfikacji osoby. Konieczna jest jednak wizyta w urzędzie celem zakończenia procesu związanego z daną usługą. Poziom 4 umożliwia realizację całej usługi z wykorzystaniem w pełni elektronicznego transakcyjnego systemu udostępniającego usługę w całości poprzez sieć internetową, w tym podejmowanie decyzji oraz jej dostarczanie, bez konieczności stosowania formy papierowej na którymkolwiek etapie realizacji usługi.

3.3. Funkcje metropolitalne Rzeszowa

Cel: *Wzmacnianie pozycji Rzeszowa w przestrzeni krajowej i europejskiej dynamizujące procesy rozwojowe w obrębie województwa.*

Kierunki działań:

3.3.1. Tworzenie korzystnych warunków do trwałego wzrostu gospodarczego w Rzeszowie i jego obszarze funkcjonalnym

Spśród funkcji metropolitalnych miast ważną rolę odgrywają ich funkcje gospodarcze. Rzeszów jest największym ośrodkiem gospodarczym w regionie południowo-wschodniej Polski, w którym skoncentrowane są siedziby firm działających w skali międzynarodowej. Konieczne jest jednak zabieganie o obecność międzynarodowych korporacji gospodarczych, światowych instytucji finansowych (banki), instytucji rynków kapitałowych (giełdy), placówek naukowych (uniwersytety, instytuty badawcze) i technologicznych (centra nowych technologii, parki technologiczne).

Zakładane efekty realizowanych działań:

- większa atrakcyjność inwestycyjna dzięki pracom scaleniowym, uzbrojeniu i poprawie dostępności komunikacyjnej udostępnionych dużych obszarowo terenów inwestycyjnych w obszarze funkcjonalnym Rzeszowa;
- poprawa warunków prowadzenia działalności gospodarczej oraz zarządzania dzięki rozwojowi instytucji zapewniających kompleksową obsługę firm;
- większe umiędzynarodowienie nauki dzięki realizacji projektów badawczych wspólnie z ośrodkami naukowymi i badawczymi z innych krajów;
- wzrost współpracy nauki i biznesu poprzez tworzenie i wspieranie działalności centrów transferu technologii, wspieranie tworzenia placówek naukowych i technologicznych;
- poprawa warunków transferu technologii i wymiany handlowej dzięki rozbudowie infrastruktury targowo-wystawienniczej (budowa centrum kongresowo-wystawienniczego) oraz organizacji imprez targowych, forów i konferencji;
- zwiększenie rangi Rzeszowa poprzez wspieranie rozwoju oraz tworzenie siedzib instytucji finansowych i kapitałowych o znaczeniu międzynarodowym (banków, funduszy kapitałowych, giełdy towarowej);
- wzmocnienie krajowych i międzynarodowych możliwości przewozowych Rzeszowa w zakresie towarów i osób.

3.3.2. Wzmacnianie funkcji metropolitalnych realizowanych przez Rzeszów oraz wspieranie rozwoju nowych funkcji zwiększających zakres świadczonych usług wyższego rzędu

Funkcje metropolitalne są zawsze funkcjami egzogenicznymi i charakteryzują te ośrodki wielkomiejskie, w których występują instytucje reprezentujące sektor usług wyższego rzędu (usług rzadko występujących), czyli wykraczające swoim zasięgiem działalności daleko poza granice miasta. Zasięg ten zależy przede wszystkim od rodzaju i jakości świadczonych usług, poziomu rozwoju naukowo-technicznego, innowacyjności,

a także sytuacji politycznej i systemu prawno-administracyjnego. Dynamika rozwoju Rzeszowa przekłada się na większość funkcji realizowanych przez miasto – gospodarczą, naukową i edukacyjną, kulturalną i turystyczną, polityczną i administracyjną. Jednak niewiele funkcji świadczonych przez miasto i jego otoczenie ma zasięg o skali krajowej czy międzynarodowej, a sektor usług wyższego rzędu jest słabo rozwinięty. Dlatego też konieczne jest podjęcie działań wzmacniających ww. funkcje.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- poszerzenie oferty kulturalnej stolicy regionu poprzez powołanie nowych instytucji kultury, np. teatru muzycznego, opery, parku kultury wysokiej, oraz poprzez budowę muzeów o randze ogólnopolskiej (narodowej);
- rozwój ośrodka akademickiego poprzez poszerzenie oferty edukacyjnej dzięki nowym kierunkom medycznym i artystycznym;
- zwiększenie zainteresowania nauką i techniką poprzez utworzenie parku techniki – eksploratorium naukowego (na wzór Centrum Nauki Kopernik);
- poprawa dostępności usług medycznych poprzez utworzenie kliniki medycznej (szpitala klinicznego / polikliniki);
- zwiększenie oferty edukacyjnej, wypoczynkowej i turystycznej (np. przez utworzenie ogrodu zoologicznego i botanicznego);
- poprawa warunków uprawiania sportu na poziomie wyczynowym i amatorskim oraz poszerzenie oferty miejsc służących rekreacji poprzez rozbudowę infrastruktury (np. basenu olimpijskiego z wieżą do skoków, utworzenie kompleksowego parku rekreacyjno-sportowego);
- poprawa atrakcyjności turystycznej poprzez tworzenie nowych obiektów oraz zagospodarowanie i promocję istniejących;
- zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej i zaangażowania społecznego dzięki wzmacnianiu roli mediów regionalnych (przede wszystkim regionalnego ośrodka telewizji oraz radia);
- wzrost powiązań międzynarodowych Rzeszowa poprzez przekształcenie funkcjonujących konsulatów honorowych na konsulaty („zwykłe”) oraz utworzenie konsulatów kolejnych państw, np. Węgier, Rumunii, Mołdawii lub też państw położonych wzdłuż korytarza Via Carpatia.

3.3.3. Rozwój powiązań komunikacyjnych i zintegrowanego systemu transportu publicznego łączących Rzeszów z jego obszarem funkcjonalnym

Rzeszów charakteryzuje się niewydolną infrastrukturą transportową na terenie swojego obszaru funkcjonalnego oraz niewystarczającym skomunikowaniem z portem lotniczym. Świadome kształtowanie systemu transportu zbiorowego Rzeszowa powinno być efektywnym narzędziem stymulowania rozwoju założonej struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta i jego obszaru funkcjonalnego. Konieczne jest zapewnienie efektywnego systemu transportu publicznego na obszarze funkcjonalnym miasta zwiększającym mobilność i poprawiającym jakość życia mieszkańców, tworząc warunki do rozwoju i aktywizacji podmiotów gospodarczych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zwiększenie dostępności do efektywnego i ekonomicznego transportu zbiorowego dla mieszkańców Rzeszowa i jego obszaru funkcjonalnego;
- wprowadzenie zintegrowanego systemu transportu miejskiego uwzględniającego działania wielu przewoźników świadczących usługi transportowe dla mieszkańców Rzeszowa i obszaru funkcjonalnego;
- podwyższenie konkurencyjności publicznego transportu zbiorowego wobec indywidualnego transportu samochodowego;
- zmniejszenie zatłoczenia dróg miejskich i dróg wlotowych/wylotowych oraz zwiększenie bezpieczeństwa uczestników ruchu drogowego;
- usprawnienie systemów sterowania i zarządzania ruchem drogowym w mieście;
- poprawa jakości środowiska wskutek redukcji nadmiernej emisji spalin i hałasu przez środki transportu;
- uruchomienie kolei podmiejskiej/ kolei aglomeracyjnej dzięki wykorzystaniu istniejącej infrastruktury kolejowej;
- poprawa łączności pomiędzy miastem a portem lotniczym Rzeszów-Jasionka poprzez budowę połączenia kolejowego;
- poprawa dostępności drogowej portu lotniczego Rzeszów-Jasionka poprzez bezpośrednie połączenia z węzłami drogi ekspresowej S19 i autostrady A4;
- budowa południowej obwodnicy Rzeszowa;
- wprowadzenie rozwiązań dotyczących multimodalnego transportu zbiorowego (m.in. parkingi w systemie „parkuj i jedź”, komunikacja rowerowa, piesza);
- stworzenie zintegrowanego węzła przesiadkowego komunikacji publicznej dzięki realizacji koncepcji Rzeszowskiego Centrum Komunikacyjnego (RCK) zakładającej modernizację i rozbudowę zespołu stacyjno-dworcowego Rzeszów Główny;
- rozwój transportu publicznego na terenie Rzeszowa i jego obszaru funkcjonalnego.

3.3.4. Uporządkowanie gospodarki przestrzennej Rzeszowa i integracja w ramach obszaru funkcjonalnego

Jednym z największych wyzwań dla obszaru funkcjonalnego miasta Rzeszowa jest poprawa ładu przestrzennego m.in. poprzez skoordynowanie rozwoju miasta z rozwojem obszarów podmiejskich. Obserwowane nasilające się zjawisko żywiołowej urbanizacji i rosnącego chaosu przestrzennego przyczynia się do niewydolności układów komunikacyjnych, utraty atrakcyjności miejsc rekreacyjnych i inwestycyjnych oraz do wzrostu kosztów usług świadczonych przez miasto. Poprawa koordynacji i współpracy pomiędzy miastem oraz gminami wchodzącymi w skład obszaru funkcjonalnego Rzeszowa umożliwi skuteczne planowanie przestrzenne i społeczno-gospodarcze oraz zapewni realizację inwestycji priorytetowych z punktu widzenia całego obszaru funkcjonalnego. Zakładane efekty realizowanych działań:

- uporządkowanie gospodarki przestrzennej miasta i jego obszaru funkcjonalnego, m.in. poprzez sporządzenie planu zagospodarowania przestrzennego obszaru funkcjonalnego oraz skoordynowanie strategii i planów zagospodarowania przestrzennego JST wchodzących w skład obszaru funkcjonalnego Rzeszowa;

- optymalne wykorzystanie terenów wokół lotniska poprzez sporządzenie koncepcji rozwoju obszaru funkcjonalnego Lotnisko Rzeszów-Jasionka;
- racjonalne gospodarowanie przestrzenią w Rzeszowie i jego obszarze funkcjonalnym dzięki większej koordynacji dokumentów planistycznych opracowywanych przez JST.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

OSI dla kierunków działania 3.3.1.–3.3.4. – obszar funkcjonalny Rzeszowa (mapa 8).

Mapa 8. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania 3.3.1–3.3.4

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 3.3.: Funkcje metropolitalne Rzeszowa

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Gęstość zaludnienia MOF Rzeszowa*	335 osób/km ² (2011 r.)	wzrost o 5%	obliczenia własne na podstawie danych GUS
2	Udział procentowy podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON w usługach wyższego rzędu (sekcje J–R), w ogólnej liczbie podmiotów (MOF Rzeszowa)	35,31% (2011 r.)	wzrost o 5%	obliczenia własne na podstawie danych GUS

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
3	Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności (MOF Rzeszowa)	958 jedn. gosp. (2011 r.)	wzrost o 10%	obliczenia własne na podstawie danych GUS
4	Liczba: ▪ wykonanych wozokilometrów ▪ przewiezionych pasażerów komunikacji miejskiej MOF Rzeszowa w ciągu roku	11,63 mln km 32,16 mln pasażerów (2011 r.)	wzrost o 20%	MPK, MKS
5	Powierzchnia procentowa gmin MOF Rzeszowa objęta obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego na podstawie ustawy z 2003 r.	2,8% (2011 r.)	wzrost do poziomu 5%	obliczenia własne na podstawie danych GUS
6	Drogi publiczne o nawierzchni twardej ulepszonej**	1424,2 km (2012 r.)	1550 km	wyliczenia własne na podstawie danych uzyskanych z gmin, zarządów dróg powiatowych, Podkarpackiego Zarządu Dróg Wojewódzkich, GDDKiA Oddział w Rzeszowie

* Zgodnie z ekspertyzą: *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego*, PBPP w Rzeszowie, 2012 r. MOF Rzeszowa: Rzeszów i gminy: Łańcut – miasto, Boguchwała, Głógów Małopolski, Tyczyn, Chmielnik, Krasne, Lubenia, Świlcza, Trzebownisko, Czarna, Łańcut – gmina wiejska.

** Łącznie drogi krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne w gminach zaliczonych do MOF.

3.4. Funkcje obszarów wiejskich

Cel: Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku.

Kierunki działań:

3.4.1. Rozwój infrastruktury technicznej umożliwiający wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich możliwy jest przede wszystkim poprzez ciągły rozwój infrastruktury technicznej poprawiającej warunki życia oraz warunki prowadzenia i rozwoju wszechstronnej działalności, w tym gospodarczej.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- budowa i modernizacja dróg lokalnych poprawiających dostępność komunikacyjną;
- rozwijanie infrastruktury telekomunikacyjnej poprawiającej dostępność cyfrową;
- modernizacja i rozbudowa energetycznych linii przesyłowych przyczyniających się do tworzenia korzystnych warunków osiedlania się i rozwoju przedsiębiorczości;

- poprawa dostępu do sieci wodociągowej, kanalizacyjnej oraz usprawnienie gospodarki odpadami poprawiającej jakość życia i warunki prowadzenia działalności gospodarczej.

3.4.2. Aktywizacja lokalnych społeczności ukierunkowana na rozwój przedsiębiorczości jako element wzrostu dochodów ludności wiejskiej

Tworzenie warunków do prowadzenia działalności gospodarczej będzie możliwe dzięki aktywizacji mieszkańców obszarów wiejskich w oparciu o zasoby endogeniczne tych obszarów.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- podniesienie kompetencji i kwalifikacji mieszkańców poprzez m.in. kursy, szkolenia, doradztwo zawodowe w celu kreowania postaw proprzedsiębiorczych, wyłaniania lokalnych liderów – inicjatorów działalności gospodarczej;
- likwidacja barier w dostępie do placówek kształcenia, w tym kształcenia ustawicznego, a tym samym podniesienie wykształcenia i kompetencji na rynku pracy;
- wzrost kompetencji cyfrowych mieszkańców obszarów wiejskich zapewniający udział w rozprzestrzenianiu się procesów rozwojowych i przeciwdziałający wykluczeniu cyfrowemu;
- wspieranie inicjatyw służących rozwojowi oraz powstawaniu nowych MŚP na obszarach wiejskich;
- promowanie lokalnych zasobów (produktów tradycyjnych regionalnych, ekologicznych) w celu powstawania alternatywnych źródeł dochodów;
- wspieranie, profilowanie działalności specjalizacji regionalno-lokalnej oraz centrów produkcyjno-usługowych, a także rozwój funkcji turystycznych kompleksowo wykorzystujących lokalne zasoby i specjalizacje (np. wiklina, owoce, wino, walory krajobrazowe, sportowe itp.).

3.4.3. Integracja i aktywizacja społeczności wiejskiej służące zaspokajaniu potrzeb społecznych i kulturalnych w kontekście procesu odnowy wsi

Podniesienie standardu życia na obszarach wiejskich jest możliwe również poprzez budowanie kapitału społecznego oraz aktywizację mieszkańców. Konieczne jest polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami dzięki ich waloryzacji, jak również poprzez pośrednie włączenie aktywnie działających różnego typu grup społecznych w system zarządzania danym obszarem. Poprzez zaangażowanie lokalnej społeczności w budowanie oddolnych strategii rozwoju nastąpi zmiana mentalności mieszkańców wsi z pasywnego odbioru procesów sterowanych z zewnątrz na aktywne postawy przyczyniające się do animacji i kreowania uporządkowanych działań wpływających na standard życia wiejskiego, jego jakość oraz źródła utrzymania mieszkańców.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- podnoszenie świadomości społeczności lokalnej w zakresie zwiększenia aktywności na rzecz społeczności lokalnej, w tym poprzez wdrażanie programów odnowy wsi;

- budowanie podmiotowości mieszkańców poprzez wspieranie powstawania dokumentów strategicznych o znaczeniu lokalnym oraz umożliwienie mieszkańcom realizacji projektów w ramach tej strategii;
- konsolidacja społeczności lokalnej we wspólnym działaniu na rzecz wspólnej przyszłości poprzez działania szkoleniowe i edukacyjne;
- poszerzenie i wzbogacenie oferty kulturalnej i usług czasu wolnego opartych na lokalnych zasobach przyczyniające się do zwiększenia poczucia tożsamości mieszkańców obszarów wiejskich, integracji społecznej i aktywizacji, szczególnie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- zachowanie, odtworzenie, zabezpieczenie lub oznakowanie cennego lokalnego dziedzictwa krajobrazowego, przyrodniczego i historycznego;
- rozwój zrównoważonego transportu publicznego poprawiającego dostępność przestrzenną obszarów wiejskich;
- promocja lokalnej twórczości kulturalnej, rzemieślniczej z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa, przyczyniającej się do wykreowania produktów charakterystycznych dla poszczególnych miejscowości w oparciu o istniejące zasoby;
- wspieranie działalności niszowej w rolnictwie, jego otoczeniu i rybactwie (winiarstwo, pszczelarstwo itp. oraz usługi socjalne i rzemiosło, handel, przetwórstwo produktów rolnych, rękodzieło itp.);
- rozwijanie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej społeczności lokalnych w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, w tym upowszechnianie dobrych praktyk.

3.4.4. Modernizacja przestrzeni wiejskiej

W ramach modernizacji przestrzeni wiejskiej należy dążyć do powstania gminnych opracowań urbanistycznych obejmujących obszary wiejskie możliwe do wykorzystania na cele inne niż rolnicze, uwzględniających potrzebę zachowania walorów krajobrazowych oraz potrzeby istotne z punktu widzenia mieszkańców.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- lepsze wykorzystanie przestrzeni poprzez wspieranie działań ukierunkowanych na tworzenie dokumentów dotyczących zagospodarowania i kształtowania przestrzeni wiejskiej;
- wspieranie projektów związanych z kształtowaniem obszarów o szczególnym znaczeniu ze względu na ich położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne;
- uporządkowanie przestrzeni wiejskiej na potrzeby rozwoju funkcji publicznych, gospodarczych i społecznych terenów wiejskich;
- rozwój funkcji rekreacyjnej, sportowej i społeczno-kulturalnej poprzez wspieranie projektów dotyczących budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów;
- wzmocnienie funkcji turystycznej i uzdrowiskowej poprzez wspieranie projektów dotyczących obiektów infrastruktury turystycznej i uzdrowiskowej;
- poprawa funkcjonalności i estetyki przestrzeni wiejskiej uzyskana poprzez wspieranie projektów mających na celu urządzenie i porządkowanie terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku;
- racjonalne wykorzystanie przestrzeni produkcyjnej i osadniczej dzięki wspieraniu działań scaleniowych i zagospodarowania poscaleniowego.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

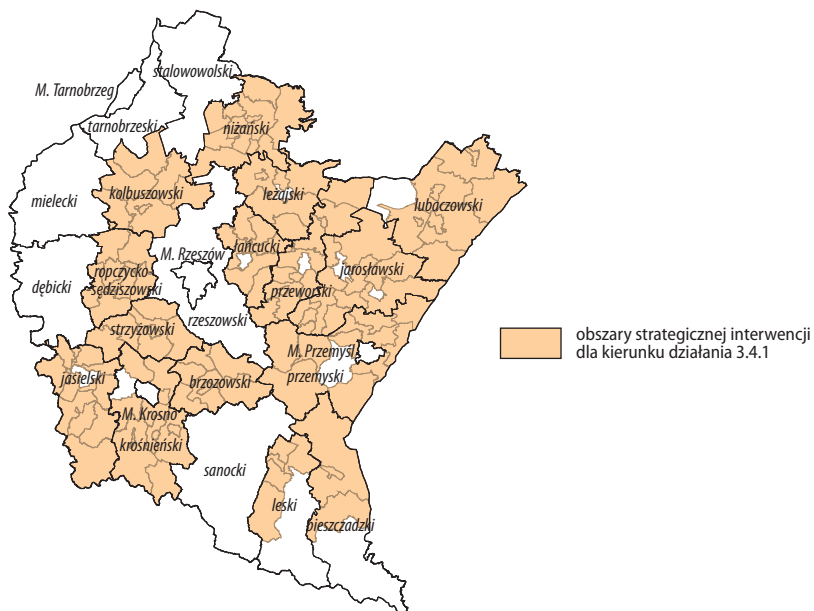
- OSI dla kierunku działania 3.4.1. *Rozwój infrastruktury technicznej umożliwiający wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich* – obszar całego województwa (mapa 9).
- OSI dla kierunku działania 3.4.2. *Aktywizacja lokalnych społeczności ukierunkowana na rozwój przedsiębiorczości jako element wzrostu dochodów ludności wiejskiej* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 3.4.3. *Integracja i aktywizacja społeczności wiejskiej służące zaspokajaniu potrzeb społecznych i kulturalnych w kontekście procesu odnowy wsi* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 3.4.4. *Modernizacja przestrzeni wiejskiej* – obszar całego województwa (mapa 10).

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 3.4.:

Funkcje obszarów wiejskich

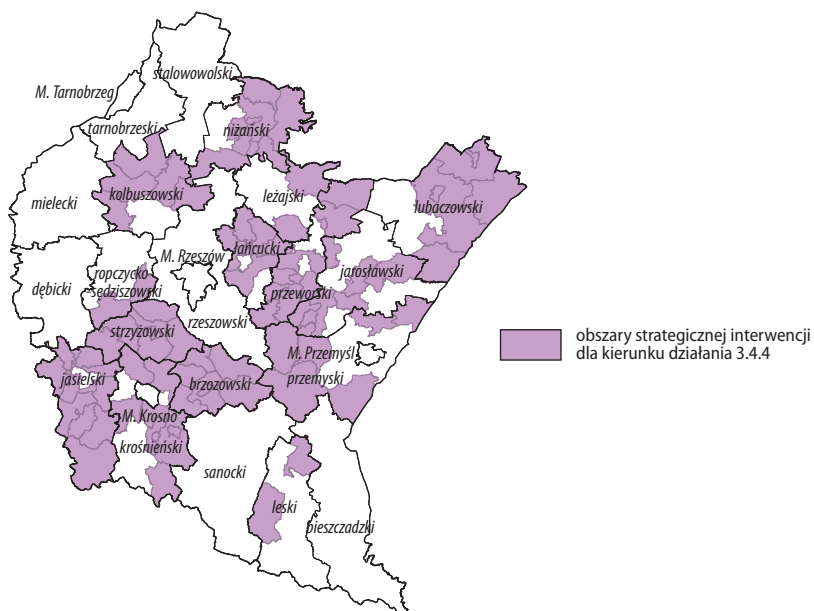
Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Ludność zamieszkała na wsi (gminy wiejskie i obszary wiejskie w gminach miejsko-wiejskich) korzystająca z sieci wodociągowej	64,8% (2011 r.)	70%	GUS
2	Ludność zamieszkała na wsi (gminy wiejskie i obszary wiejskie w gminach miejsko-wiejskich) korzystająca z sieci kanalizacyjnej	43,1% (2011 r.)	48%	GUS
3	Liczba km dróg (o nawierzchni twardej ulepszonej) na 100 km ² na obszarach pozamiejskich	64,5 km (2010 r.)	65 km	GUS
4	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności na wsi (polska wieś = 100%); Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym na wsi	76,8% (2011 r.) 7 jedn. gosp. (Polska – 9 jedn. gosp.)	80% 9 jedn. gosp.	GUS
5	Stopa bezrobocia na wsi	12,9% (2012 r.)	7%	GUS
6	Liczba gospodarstw agroturystycznych / miejsc noclegowych	908 gosp. agr. / 7866 miejsc noclegowych (06.2012 r.)	1300 gosp. agr. / 14000 miejsc noclegowych	GUS
7	Liczba gmin uczestniczących w Podkarpackim Programie Odnowy Wsi	32,0% (2011 r.)	95%	Dep. PROW UMWP
8	Liczba produktów tradycyjnych zarejestrowanych na liście Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi	111 (2012 r.)	200	rejestr Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi
9	Liczba stowarzyszeń i organizacji społecznych zarejestrowanych na wsi	3072 (2011 r.)	3500	GUS

Mapa 9. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 3.4.1

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Mapa 10. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 3.4.4

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

3.5. Spójność przestrzenna i wzmacnianie funkcji biegunów wzrostu

Cel: *Wzmacnianie podstaw rozwojowych oraz dywersyfikacja funkcji biegunów wzrostu, w tym ośrodków subregionalnych, w wymiarze regionalnym, krajowym i międzynarodowym.*

Kierunki działań:

3.5.1. Wzmocnienie roli biegunów wzrostu w świadczeniu usług publicznych oraz usług wyższego rzędu, a w szczególności wzmacnianie potencjałów wyróżniających je w skali krajowej

Należy wzmacniać funkcje biegunów wzrostu, w tym ośrodków subregionalnych, wynikające z istniejących zasobów w celu podniesienia ich rangi w hierarchii ośrodków rozwoju na poziomie regionalnym i krajowym. Należy w szczególności uwzględnić potencjały:

- Przemysła – posiadającego predyspozycje do rozwoju usług wyższego rzędu, w tym w szczególności kulturalnych, turystycznych, sportowych i edukacyjnych, w oparciu o istniejące zabytki wysokiej rangi oraz wysoką jakość kapitału ludzkiego;
- Krosna – do rozwoju usług turystycznych (centrum dziedzictwa szkła) i kulturalnych;
- Tarnobrzega – mającego możliwość rozwoju funkcji rekreacyjnych i wykorzystania dużego kapitału ludzkiego do rozwoju usług opartych na wiedzy;
- Stalowej Woli i Mielca – posiadających możliwości rozwoju usług okołobiznesowych.

Wsparcie należy również skierować do pozostałych ośrodków miejskich stanowiących rdzenie biegunów wzrostu dla wzmocnienia realizowanych przez nie funkcji, co stworzy warunki do równomiernego rozprzestrzeniania się procesów rozwojowych oraz podniesienia ich rangi w skali województwa i kraju.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- zachowanie korzystnej policentrycznej struktury osadniczej województwa dzięki równomiernemu rozmieszczeniu głównych ośrodków wzrostu;
- poprawa jakości i dostępności usług publicznych w regionie, w szczególności w zakresie ochrony zdrowia, edukacji, wymiaru sprawiedliwości i nauki (poprzez kształtowanie postawy otwartej na wiedzę i innowacyjność, promocję i kształtowanie zainteresowania nauką – np. utworzenie parków nauki/techniki na wzór Centrum Nauki Kopernik);
- zwiększenie poziomu uczestnictwa w życiu kulturalnym poprzez podniesienie jakości oraz poszerzenie oferty kulturalnej instytucji działających w ośrodkach subregionalnych;
- aktywizacja mieszkańców i poprawa jakości życia poprzez rozwój ofert usług czasu wolnego;
- podniesienie atrakcyjności turystycznej biegunów wzrostu poprzez rozwijanie istniejącego potencjału.

3.5.2. Rozwój potencjału gospodarczego biegunów wzrostu wraz z rozprzestrzenianiem trendów rozwojowych na otaczające je obszary funkcjonalne

Wzmocnienie potencjału gospodarczego biegunów wzrostu, w tym ośrodków subregionalnych, jest konieczne do rozwoju ich obszarów funkcjonalnych oraz do zwiększenia liczby miejsc pracy i polepszenia warunków życia dla mieszkańców sąsiadujących obszarów wiejskich. Należy wykorzystać szanse, jakie stwarza istniejąca struktura podmiotów gospodarczych oraz dywersyfikacja branżowa przemysłu w poszczególnych biegunach wzrostu.

W szczególności należy wspierać następujące potencjały endogeniczne biegunów wzrostu:

- Przemysła – posiadającego predyspozycje do rozwoju funkcji logistycznych na kierunku wschód–zachód, funkcji handlowych transgranicznych (Ukraina). Należy dążyć do pogłębienia rozwiniętych kontaktów gospodarczych z Ukrainą, a jednocześnie do zwiększenia udziału partnerów handlowych z innych krajów.
- Krosna – posiadającego możliwości wzmocnienia powiązań gospodarczych ze Słowacją oraz wykorzystania potencjału sąsiednich uzdrowisk – Iwonicza Zdroju i Rymanowa. Należy dążyć do zwiększenia udziału przedsiębiorstw usługowych, jak również do wykorzystania naturalnych ciężarów grawitacyjnych z miastem Jasło w celu uformowania duopolu tych miast. Podstawą rozwoju Krosna będzie efektywne wykorzystanie bogatych tradycji, wieloletnich doświadczeń oraz szerokiej bazy infrastrukturalnej w dziedzinie przemysłu szklarskiego, lotniczego i maszynowego.
- Tarnobrzega – posiadającego korzystne położenie na osi silnych relacji ekonomicznych Rzeszów–Warszawa. Docelowo należy podejmować działania zmierzające do utworzenia układu multipolarnego razem ze Stalową Wolą i Sandomierzem.
- Stalowej Woli – posiadającej duży potencjał przemysłowy o możliwościach wdrażania innowacyjności oraz prowadzenia prac B+R. Należy dążyć do utworzenia multipolarnego układu miast razem z Tarnobrzegiem i Sandomierzem.
- Mielca – posiadającego potencjał dla rozwoju przemysłu lotniczego, zaplecze w postaci lokalizacji dużych międzynarodowych przedsiębiorstw prowadzących badania i wdrażających innowacje. Docelowo należy dążyć do utworzenia układu multipolarnego z biegunem wzrostu Dębica–Ropczyce.
- Duopolu Dębica–Ropczyce – posiadającego dobrą dostępność komunikacyjną w układzie wschód–zachód, umożliwiającą rozwój usług transportowych, w którym znajdują się przedsiębiorstwa działające w skali międzynarodowej (w szczególności przemysł gumowy i chemiczny). Należy podejmować działania mające na celu podniesienia kapitału ludzkiego (kształcenie ustawiczne) oraz rozwój przedsiębiorczości, w tym szczególnie sektora usług, wspierać rozwój powiązań społeczno-gospodarczych z biegunem Mielec dających możliwość utworzenia docelowo układu multipolarnego złożonego z tych miast.
- Duopolu Jarosław–Przeworsk – posiadającego predyspozycje do pełnienia funkcji kulturalnych oraz rozwijania powiązań gospodarczych z Ukrainą. Należy jednak podjąć działania na rzecz dywersyfikacji partnerów wymiany międzynarodowej.
- Duopolu Sanok–Lesko – posiadającego potencjał w zakresie obsługi ruchu turystycznego Bieszczad. Należy wspierać rozwój małych i średnich przedsiębiorstw

sektora produkcyjnego. Docelowo do duopolu dołączyć powinny Ustrzyki Dolne, tworząc układ multipolarny.

- Lubaczowa – jako potencjalnego bieguna wzrostu mogącego obsługiwać potrzeby północno-wschodniej części województwa, w którym konieczne jest wspieranie pełnionych już przez ten ośrodek ponadlokalnych funkcji gospodarczych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- poszerzenie oferty obszarów atrakcyjnych dla inwestorów dzięki powstawaniu i rozwojowi stref aktywności gospodarczej;
- podniesienie przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej mieszkańców dzięki wspieraniu powstawania i rozwojowi mikroprzedsiębiorstw;
- zwiększenie udziału sektora przedsiębiorstw i sektora usług w strukturze zatrudnienia i w tworzeniu PKB;
- rozwój wielofunkcyjnej struktury gospodarczej w celu osiągnięcia dywersyfikacji zabezpieczającej przed zagrożeniami makroekonomicznymi dzięki rozwojowi sektora usług;
- zmniejszenie poziomu bezrobocia dzięki zwiększeniu liczby atrakcyjnych miejsc pracy i polepszeniu warunków życia mieszkańców sąsiadujących obszarów wiejskich;
- zniwelowanie istniejących barier i zacieśnienie współpracy gospodarczej z przedsiębiorstwami z Ukrainy i Słowacji.

3.5.3. Rozwój powiązań komunikacyjnych wewnątrz obszarów funkcjonalnych biegunów wzrostu

Konieczne jest usprawnienie systemu komunikacji w ramach miejskich obszarów funkcjonalnych biegunów wzrostu w celu poprawy dostępności dla ich mieszkańców. Zakładane efekty realizowanych działań:

- poprawa dostępności do głównych rynków pracy w regionie dzięki modernizacji i rozbudowie dróg wewnątrz obszarów funkcjonalnych ośrodków subregionalnych;
- usprawnienie ruchu kołowego i zmniejszenie wypadkowości poprzez wyprowadzenie dróg krajowych z centrów miast przez budowę obwodnic;
- poprawa dostępności czasowej do ośrodków miejskich realizujących podstawowe funkcje publiczne dzięki budowie i modernizacji dróg lokalnych;
- większa efektywność transportowa poprzez rozwój transportu publicznego.

3.5.4. Rewitalizacja oraz poprawa ładu przestrzeni, sprzyjające rozwojowi ośrodków miejskich

Obecny stan zagospodarowania oraz wykorzystania przestrzeni miejskiej niejednokrotnie wymaga podjęcia działań rewitalizacyjnych i porządkujących zmierzających do nadania jej nowej jakości funkcjonalnej i stworzenia warunków do rozwoju obszarów miejskich w oparciu o specyficzne uwarunkowania endogeniczne. Podstawą do działań porządkujących struktury miejskie powinny być lokalne programy rewitalizacji.

Zakładane efekty realizowanych działań:

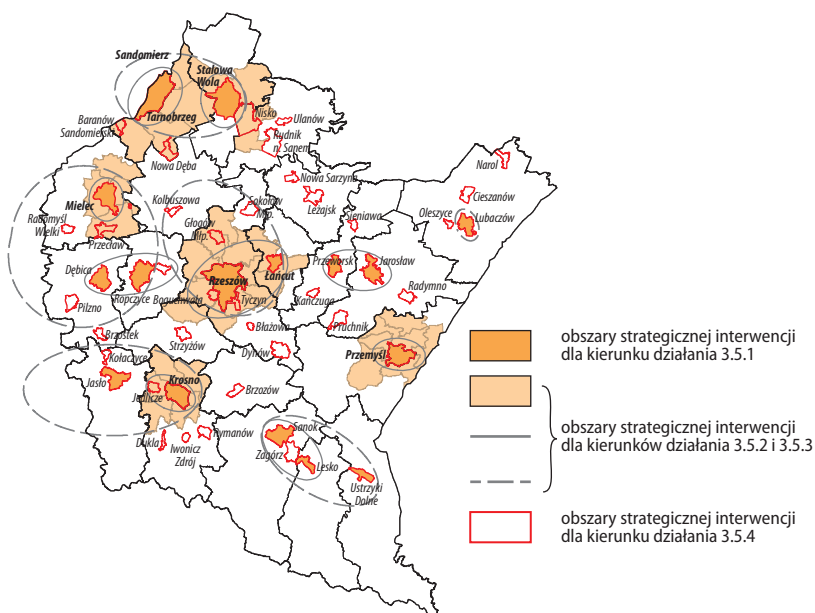
- pobudzenie rozwoju gospodarczego obszarów miejskich w oparciu o endogeniczne czynniki oraz aktywność mieszkańców;

- przywrócenie dotychczasowych funkcji zdegradowanym społecznie, ekonomicznie i środowiskowo obszarom miejskim;
- zamiana dotychczasowych funkcji obszarów miejskich na nowe, prowadzące do ożywienia gospodarczego i społecznego, podniesienia jakości życia mieszkańców, poprawy stanu środowiska naturalnego i kulturowego, jak również zwiększenia potencjału turystycznego i kulturalnego;
- poprawa ładu przestrzennego i lepsze wykorzystanie przestrzeni dzięki opracowaniu kompleksowych, skoordynowanych, wieloletnich programów odnowy, rewitalizacji i zagospodarowania przestrzennego.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 3.5.1. *Wzmocnienie roli biegunów wzrostu¹ w świadczeniu usług publicznych oraz usług wyższego rzędu, a w szczególności wzmocnianie potencjałów wyróżniających je w skali krajowej – rdzenie biegunów wzrostu (mapa 11).*

Mapa 11. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania od 3.5.1 do 3.5.4

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

¹ Przy wyznaczaniu biegunów wzrostu w województwie podkarpackim oparto się na ekspertyzie pt. *Charakterystyka systemu osadniczego województwa podkarpackiego z identyfikacją biegunów wzrostu oraz wyróżnieniem obszarów funkcjonalnych na poziomie regionalnym i lokalnym* wykonanej przez zespół autorski IGiPZ PAN pod kierunkiem prof. Tomasza Komornickiego. Potencjał wzrostowy ośrodków miejskich w regionie analizowano w oparciu o 7 zmiennych: ludność w wieku produkcyjnym, napływ migracyjny, powierzchnia mieszkań oddanych do użytku, ludność z wyższym wykształceniem, liczba podmiotów gospodarczych, liczba podmiotów gospodarczych w sektorze usług wyższego rzędu, przychody największych spółek.

- OSI dla kierunku działania 3.5.2. *Rozwój potencjału gospodarczego biegunów wzrostu wraz z rozprzestrzenieniem trendów rozwojowych na otaczające je obszary funkcjonalne* – rzeczywiste i potencjalne bieguny wzrostu i ich obszary funkcjonalne (MOF) (mapa 11).
- OSI dla kierunku działania 3.5.3. *Rozwój powiązań komunikacyjnych wewnątrz obszarów funkcjonalnych biegunów wzrostu* – rzeczywiste i potencjalne bieguny wzrostu i ich obszary funkcjonalne (MOF) (mapa 11).
- OSI dla kierunku działania 3.5.4. *Rewitalizacja oraz poprawa ładu przestrzeni, sprzyjające rozwojowi ośrodków miejskich* – ośrodki miejskie (mapa 11).

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 3.5.: Spójność przestrzenna i wzmacnianie funkcji biegunów wzrostu

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Gęstość zaludnienia w MOF ośrodków subregionalnych* (osób na km ²)	Krosno – 273 Mielec – 238 Przemyśl – 213 Stalowa Wola – 236 Tarnobrzeg – 170 (2011 r.)	wzrost o 5%	GUS
2	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności w miastach subregionalnych** w stosunku do średniej w województwie	Krosno – 1,60 Przemyśl – 1,28 Mielec – 1,34 Stalowa Wola – 1,35 Tarnobrzeg – 1,43 (2011 r.)	utrzymanie obecnej wysokości wskaźnika	GUS
3	Udział pracujących w: ■ przemyśle i budownictwie (sekcje B–F) ■ handlu, transporcie, gastronomii, informacji i komunikacji (sekcje G–J)*** ■ w pozostałych usługach (sekcje M–U)*** w ogólnej liczbie pracujących w miastach subregionalnych	przemysł i budownictwo / handel inne / pozostałe usługi: województwo: 39,6% / 21,1% / 35,6% Krosno: 40,0% / 27,3% / 30,3% Przemyśl: 25,1% / 25,5% / 45,2% Mielec: 59,5% / 16,3% / 22,0% Stalowa Wola: 53,9% / 17,9% / 24,9% Tarnobrzeg: 29,4% / 22,3% / 44,1% (2011 r.)	Krosno: bez zm. / spadek / wzrost Przemyśl: wzrost / wzrost / spadek Mielec: utrzymanie / spadek / wzrost Stalowa Wola: utrzymanie / spadek / wzrost Tarnobrzeg: wzrost / wzrost / spadek	GUS
4	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w miastach subregionalnych	województwo – 10,7%, Krosno – 7,2%, Przemyśl – 12,9% Mielec – 9,9%, Stalowa Wola – 8,7%, Tarnobrzeg – 9,2% (2011 r.)	Przemyśl – spadek do 10% Krosno, Mielec, Stalowa Wola, Tarnobrzeg – bez zmian	GUS
5	Wydatki na 1 mieszkańca na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w miastach subregionalnych (Polska – gminy miejskie = 100%)	Krosno – 130,3% Przemyśl – 134,0% Mielec – 65,6% Stalowa Wola – 77,3% Tarnobrzeg – 106,6% (2011 r.)	Krosno – pow. 100% Przemyśl – pow. 100% Mielec – wzrost pow. 100% Stalowa Wola – wzrost pow. 100% Tarnobrzeg – pow. 100%	GUS

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
6	Przeciętny przebieg 1 wozu w ciągu doby w miejskiej komunikacji autobusowej w województwie	143 km (Polska – 201 km) (2011 r.)	wzrost o 20%	GUS
7	Długość linii komunikacji miejskiej w województwie	3221 km (2011 r.)	wzrost o 5%	GUS

* Zgodnie z ekspertyzą *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego*, PBPP w Rzeszowie, 2012 r. MOF Przemysł obejmuje: miasto Przemysł, gminy: Krasiczyn, Medyka, Orły, Przemysł, Żurawica; MOF Krosno: miasto Krosno, gminy: Chorkówka, Jedlicze, Korczyna, Krościenko Wyżne, Miejsce Piastowe, Wojaszkówka; MOF Tarnobrzeg: miasto Tarnobrzeg, gminy: Baranów Sand., Nowa Dęba, Gorzyce, Grębów; MOF Mielec: miasto Mielec, gminy: Przecław, Tuszów Narodowy, Mielec – gmina wiejska; MOF Stalowa Wola: miasto Stalowa Wola, gminy: Pysznicza, Zaleszany, Nisko.

** Zgodnie z ekspertyzą *Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego*, PBPP w Rzeszowie, 2012 r. – Krosno, Przemysł, Mielec, Stalowa Wola, Tarnobrzeg.

*** G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle; H – transport i gospodarka magazynowa; I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi; J – informacja i komunikacja; M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca; O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne; P – edukacja; Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna; R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; S, T, U – pozostała działalność usługowa, gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby, organizacje i zespoły eksterytorialne.

4. Środowisko i energetyka

4.1. Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków

Cel: Zabezpieczenie mieszkańców województwa podkarpackiego przed negatywnymi skutkami zagrożeń wywołanych czynnikami naturalnymi oraz wynikających z działalności człowieka.

Kierunki działań:

4.1.1. Zapobieganie, przeciwdziałanie oraz usuwanie negatywnych skutków powodzi

Wielkość i charakter cieków wodnych, występowanie budowli hydrotechnicznych i stan infrastruktury przeciwpowodziowej nie zabezpieczają wystarczająco przed zagrożeniem powodziowym dużej części województwa podkarpackiego. W celu właściwego zapobiegania, przeciwdziałania i usuwania skutków powodzi wsparcia wymagają jednostki samorządu terytorialnego, podmioty odpowiedzialne za gospodarkę

hydrologiczną województwa oraz jednostki systemu ratowniczego, interwencyjnego i zarządzania kryzysowego.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- budowa, rewitalizacja i modernizacja urządzeń hydrotechnicznych zapewniających ochronę bierną przed powodzią, tj.: polderów, zbiorników retencyjnych oraz wałów przeciwpowodziowych na terenach zabudowanych, na których występuje zagrożenie powodzią;
- opracowanie i realizowanie programu małej retencji na terenach województwa podkarpackiego zagrożonych powodzią;
- opracowanie i budowa systemu retencji wodnej obejmującego województwo podkarpackie z uwzględnieniem sąsiednich województw;
- odtworzenie powierzchni naturalnych terenów zalewowych i podmokłych;
- nowoczesne oraz adekwatnie wyszkolone i wyposażone służby ratownicze i interwencyjne, których jednostki zlokalizowane są na obszarze województwa podkarpackiego (jednostki służb działających w systemie ratowniczym, interwencyjnym i odpowiedzialnym za reagowanie kryzysowe);
- wykluczenie lokalizacji zabudowy na obszarach zagrożonych powodzią;
- rozwój nowoczesnych systemów ostrzegania i reagowania w sytuacji wystąpienia zagrożenia oraz likwidacji negatywnych skutków powodzi;
- tzw. usługa ratownicza świadczona w czasie przewidzianym standardami;
- społeczeństwo świadome zagrożeń i ich konsekwencji;
- poprawa bezpieczeństwa lokalnej społeczności.

4.1.2. Zapobieganie, przeciwdziałanie i minimalizowanie skutków osuwisk

Budowa geologiczna Karpat fliszowych obejmujących południową część województwa, istniejące tam warunki hydrometeorologiczne oraz antropopresja sprawiają, iż obszar ten zaliczany jest do terenów o dużym zagrożeniu ruchami masowymi ziemi. Realizacja kolejnych etapów Systemu Ochrony Przeciw Osuwiskowej w skali województwa (SOPO) przyczyni się do znacznej poprawy poziomu bezpieczeństwa ludności i istniejącej infrastruktury. Wsparcia wymagają jednostki samorządu terytorialnego, zwłaszcza szczebla gminnego, oraz jednostki systemu ratowniczego i interwencyjnego. Zakładane efekty realizowanych działań:

- wykluczenie lokalizacji zabudowy na obszarach zagrożonych osuwaniem się mas ziemi;
- wzmocniona przed zniszczeniami infrastruktura techniczna;
- mapy osuwisk i terenów zagrożonych ruchami masowymi oraz system monitoringu powierzchniowego i wgłębnego na wszystkich osuwiskach zlokalizowanych na terenie województwa;
- system ostrzegania i reagowania w sytuacji wystąpienia zagrożenia;
- systemowe rozwiązania w zakresie sprawnej likwidacji negatywnych skutków osuwisk;

- sprawne i adekwatnie wyposażone jednostki systemu ratowniczego i interwencyjnego zlokalizowane są na obszarze województwa podkarpackiego (jednostki służb działających w systemie ratowniczym, interwencyjnym i odpowiedzialnym za reagowanie kryzysowe);
- poprawa bezpieczeństwa lokalnej społeczności.

4.1.3. Zapobieganie, przeciwdziałanie oraz usuwanie negatywnych skutków katastrof wynikających z działalności człowieka – katastrofy komunikacyjne, chemiczno-ekologiczne oraz pożary

Nieodłącznym zjawiskiem towarzyszącym rozwojowi społeczno-gospodarczemu województwa podkarpackiego jest wzrost realnych zagrożeń powiązanych z dynamicznym rozwojem lotniska, powstaniem autostrady, modernizacją linii kolejowych i rozbudową sieci dróg. W celu skutecznego zapobiegania, przeciwdziałania oraz usuwania negatywnych skutków katastrof wynikających z działalności człowieka konieczne jest dostosowanie lokalizacji i zwiększenie liczebności posterunków właściwych służb ratowniczych i interwencyjnych.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- nowoczesny, dostosowany do występujących zagrożeń system służb ratowniczych, interwencyjnych i zarządzania kryzysowego, których jednostki zlokalizowane są na obszarze województwa podkarpackiego;
- tworzenie infrastruktury technicznej (kolejowej i drogowej) do zabezpieczenia szlaków komunikacyjnych;
- nowoczesne systemy ostrzegania, reagowania i likwidacji skutków katastrof;
- poprawa bezpieczeństwa społeczeństwa.

4.1.4. Przeciwdziałanie oraz usuwanie skutków ekstremalnych zjawisk atmosferycznych – huragany, grad, susze oraz pożary

Jednym ze skutków postępującego ocieplania się klimatu są coraz częściej występujące anomalie klimatyczne i pogodowe oraz zjawiska ekstremalne. Skutki tych zjawisk są coraz bardziej odczuwalne i mają wpływ na gospodarkę oraz mogą zagrażać bezpieczeństwu społeczeństwa.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- sprawny system zabezpieczeń, ostrzegania i ratownictwa oraz rozwiązania systemowe w zakresie likwidacji skutków ekstremalnych zjawisk atmosferycznych i pożarów;
- utworzenie funduszu klęskowego dla JST;
- sprawne i adekwatnie wyposażone jednostki systemu ratowniczego i interwencyjnego zlokalizowane na terenie województwa oraz dostosowane zasoby sprzętu i materiałów do zabezpieczenia mienia i usuwania skutków gwałtownych zjawisk atmosferycznych przez samorządy lokalne;
- uaktywnienie lokalnych społeczności do działań na rzecz podnoszenia lokalnego bezpieczeństwa w ramach samopomocy obywatelskiej i poprawa bezpieczeństwa – rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

4.1.5. Zapobieganie, przeciwdziałanie oraz likwidacja negatywnych skutków zagrożeń społecznych

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym, zwiększaniem się liczby ludności i jej zagęszczeniem, szczególnie w dużych miastach, a także w wyniku różnych uwarunkowań socjologicznych, wzrasta występowanie negatywnych zjawisk społecznych. Poziom zagrożeń społecznych zwiększa się zwłaszcza w miejscach publicznych, gdzie czasowo gromadzi się duża liczba ludzi, np. podczas imprez masowych czy też w popularnych miejscach turystycznych itp. Reagowanie na pojawiające się zagrożenia społeczne, przeciwdziałanie im oraz likwidacja ich negatywnych skutków jest czynnikiem warunkującym prawidłowe funkcjonowanie państwa. Zadanie to spoczywa na służbach interwencyjnych – głównie policji – i wymaga wielokierunkowych działań na różnych płaszczyznach poprzez stworzenie sprawnego systemu na wypadek wystąpienia zagrożeń społecznych.

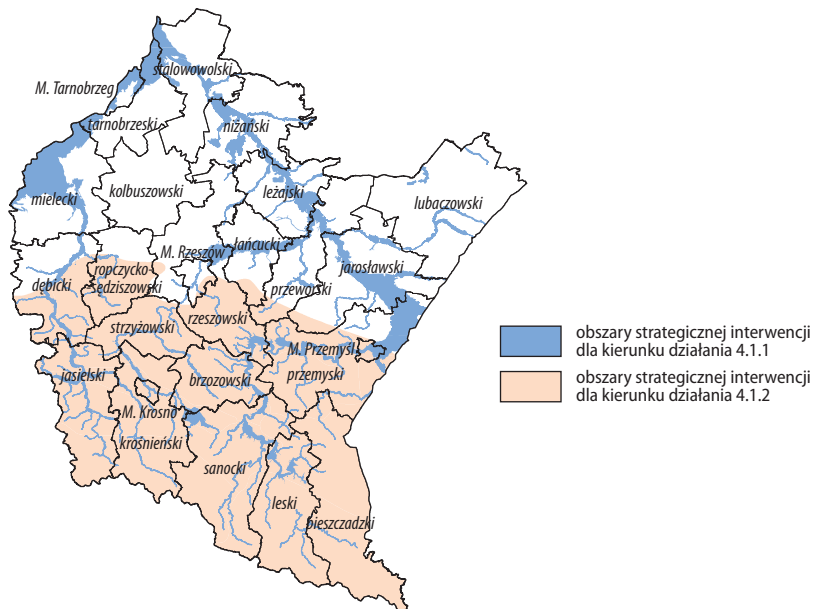
Zakładane efekty realizowanych działań:

- jednostki ratownicze i interwencyjne zlokalizowane na terenie województwa wyposażone w nowoczesny sprzęt specjalistyczny umożliwiający monitorowanie zagrożeń społecznych oraz podjęcie koniecznych działań w każdych warunkach w rejonach o wzmożonym ruchu turystyczno-rekreacyjnym, akwenach wodnych, na szlakach turystycznych i trasach narciarskich, w terenach trudno dostępnych;
- poprawa bezpieczeństwa publicznego.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

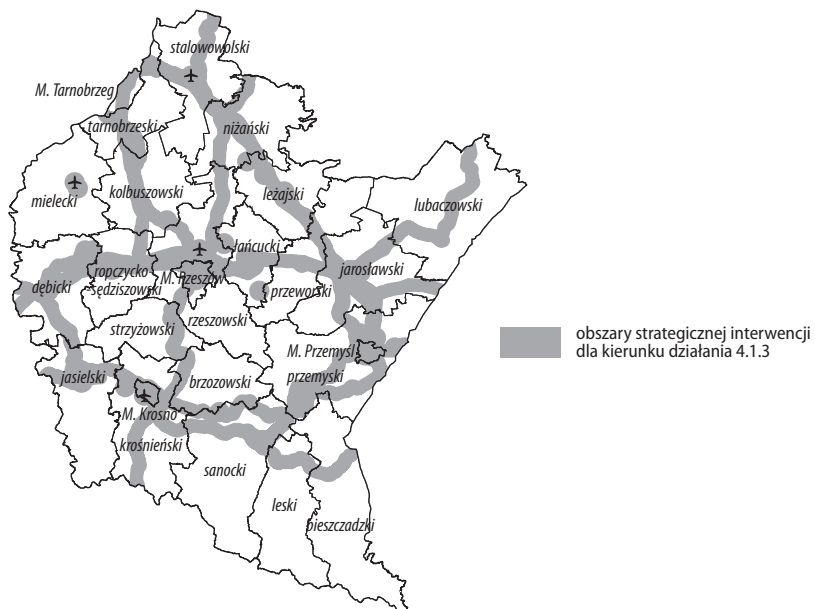
- OSI dla kierunku działania 4.1.1. *Zapobieganie, przeciwdziałanie oraz usuwanie negatywnych skutków powodzi* – obszary województwa narażone na występowanie powodzi (na podstawie wstępnej oceny ryzyka powodziowego opracowanej w ramach projektu *Informatyczny system osłony kraju przed nadzwyczajnymi zagrożeniami (ISOK)* oraz studium ochrony przeciwpowodziowej) (mapa 12).
- OSI dla kierunku działania 4.1.2. *Zapobieganie, przeciwdziałanie i minimalizowanie skutków osuwisk* – obszary województwa narażone na występowanie osuwisk (mapa 12).
- OSI dla kierunku działania 4.1.3. *Zapobieganie, przeciwdziałanie oraz usuwanie negatywnych skutków katastrof wynikających z działalności człowieka – katastrofy komunikacyjne, chemiczno-ekologiczne oraz pożary* – obszary województwa, na których znajdują się: ciągi głównych szlaków komunikacji drogowej i kolejowej, najważniejsze lotniska wraz z sąsiadującymi terenami (Rzeszów-Jasionka, Krosno, Mielec, Stalowa Wola-Turbia), zakłady zaliczane do dużego i zwiększonego ryzyka wystąpienia poważnej awarii przemysłowej, sieci przesyłowe paliw energetycznych (mapa 13).
- OSI dla kierunku działania 4.1.4. *Przeciwdziałanie oraz usuwanie skutków ekstremalnych zjawisk atmosferycznych – huragany, grad, susze oraz pożary* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 4.1.5. *Zapobieganie, przeciwdziałanie oraz likwidacja negatywnych skutków zagrożeń społecznych* – obszar całego województwa.

Mapa 12. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania 4.1.1 i 4.1.2

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Mapa 13. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.1.3

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 4.1.: Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Procent jednostek ratowniczych PSP spełniających minimalny standard wyposażenia*	28% (2011 r.)	80%	Komenda Wojewódzka PSP w Rzeszowie
2	Procent jednostek ratowniczych OSP włączonych do KSRG spełniających minimalny standard wyposażenia**	19% (2011 r.)	60%	Komenda Wojewódzka PSP w Rzeszowie
3	Liczba ludności zabezpieczonej / chronionej przed powodzią z terenów narażonych na występowanie tego zjawiska***	170 tys. (2011 r.)	250 tys.	Podkarpacki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych

* Wartość wskaźnika wyliczana jest na podstawie ilości i czasu użytkowania określonego dla pojazdów i sprzętu ratowniczego wg wykazu określonego w Strategii rozwoju PSP i KSRG woj. podkarpackiego na lata 2013–2020.

** Wartość wskaźnika wyliczana jest na podstawie ilości i czasu użytkowania określonego dla pojazdów i sprzętu ratowniczego wg wykazu określonego w Strategii rozwoju PSP i KSRG woj. podkarpackiego na lata 2013–2020.

*** Liczba ludności zamieszkującej miejscowości chronione przez istniejące obwałowania, zbiorniki retencyjne, poldery oraz inne urządzenia wodne na terenie województwa podkarpackiego.

4.2. Ochrona środowiska

Cel: Osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu środowiska oraz zachowanie bioróżnorodności poprzez zrównoważony rozwój województwa.

Kierunki działań:

4.2.1. Zapewnienie dobrego stanu środowiska w zakresie czystości powietrza i hałasu

Celem realizacji tego kierunku działań jest ograniczenie obszarów, gdzie występują przekroczenia dopuszczalnych stężeń zanieczyszczeń powietrza i poziomu hałasu, oraz zmniejszenie liczby ludności narażonej na nadmierną ekspozycję tych czynników. Tym samym ograniczenie negatywnych skutków dla zdrowia i życia ludzi oraz dla środowiska.

Wybór powyższego kierunku działań jest podyktowany niezadowolającym stanem czystości powietrza w województwie podkarpackim oraz przekroczeniem poziomu hałasu na niektórych obszarach. Zjawiska te występują przede wszystkim w miastach oraz wzdłuż głównych dróg regionu.

Przedsięwzięcia realizowane w ramach tego kierunku działań prowadzone będą w celu wypełnienia zapisów dokumentów unijnych oraz krajowych.

Ochrona powietrza – (1) dyrektywa w sprawie emisji przemysłowych (IED), (2) dyrektywa w sprawie jakości powietrza i czystszej powietrza dla Europy (CAFE)

oraz (3) dyrektywa w sprawie arsenu, kadmu, rtęci, niklu i wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych w otaczającym powietrzu.

Hałas – dyrektywa odnosząca się do oceny i zarządzania poziomem hałasu w środowisku.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- realizowanie programów ochrony powietrza w województwie podkarpackim dla obszarów, na których stwierdzono przekroczenia dopuszczalnych lub docelowych poziomów zanieczyszczeń;
- realizowanie programów naprawczych w zakresie ochrony przed hałasem;
- przejście znacznej części gospodarki na technologie niskoemisyjne oraz obniżające poziom hałasu poprzez wprowadzenie zaawansowanych technologicznie rozwiązań;
- wymiana dużej części transportu publicznego na pojazdy ekologiczne, tj. niskoemisyjne i nieemitujące nadmiernego hałasu;
- dotrzymanie zobowiązań nałożonych przez ustawodawstwo europejskie i krajowe w zakresie czystości powietrza i ochrony przed hałasem;
- utrzymanie właściwego monitoringu czystości powietrza i poziomu hałasu w województwie.

4.2.2. Zapewnienie właściwej gospodarki odpadami

Celem realizacji tego kierunku działań jest redukcja wytwarzanych odpadów w przemyśle oraz gospodarstwach domowych zapewniająca osiągnięcie przewidzianych prawem poziomów recyklingu i odzysku odpadów, w tym również odzysku energetycznego, przy jednoczesnej redukcji zużycia surowców i energii.

Wybór tego kierunku działań podyktowany jest niezadowolającym stanem gospodarki odpadami, szczególnie komunalnymi, w województwie podkarpackim oraz koniecznością sprostania standardom wyznaczonym w dokumentach unijnych i krajowych. Działania powodujące lub mogące powodować powstawanie odpadów powinny być zawsze planowane, projektowane i prowadzone tak, aby spełniały wymogi prawidłowego i racjonalnego gospodarowania odpadami. Wybór technologii produkcji, formy usług, surowców czy materiałów dokonywany powinien być z myślą o zapobieganiu powstawaniu odpadów lub zminimalizowaniu ich wytwarzania, zmniejszeniu uciążliwości dla środowiska przyrodniczego, a także wyeliminowaniu zagrożenia dla życia lub zdrowia ludzi.

Racjonalne użytkowanie i unieszkodliwianie odpadów, w tym ich składowanie, jest ważnym elementem polityki ekologicznej, najbardziej zintegrowanym z gospodarką. Zakładane efekty realizowanych działań:

- ograniczenie wytwarzania wszystkich rodzajów odpadów;
- ograniczenie negatywnego oddziaływania na środowisko procesów technologicznych wytwarzania produktów i ich użytkowania, a także świadczenia usług;
- zapewnienie maksymalnego odzysku wytworzonych odpadów zgodnie z zasadami ochrony środowiska;
- unieszkodliwianie odpadów, których nie udało się poddać odzyskowi, zgodnie z zasadami ochrony środowiska;
- wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań technologicznych, szczególnie w zakresie budowy i modernizacji regionalnych instalacji przetwarzania odpadów komunalnych;

- uzyskanie poziomu zbierania i segregacji odpadów na poziomie określonym w dokumentach unijnych i krajowych;
- poprawa świadomości ekologicznej społeczeństwa.

4.2.3. Zapewnienie właściwej gospodarki wodno-ściekowej

Celem realizacji tego kierunku działań jest osiągnięcie i utrzymanie na terenie całego województwa podkarpackiego dobrego stanu wód powierzchniowych i podziemnych.

Wynikowy stan wód powierzchniowych w województwie podkarpackim w 2011 r. określa się jako zły. Wybór tego kierunku działań podyktowany jest koniecznością wypełnienia założeń Ramowej Dyrektywy Wodnej, które mówią, iż do 2015 r. powinien zostać osiągnięty co najmniej dobry stan wód powierzchniowych i wód podziemnych. W 2015 r. przewidziano osiągnięcie celów i norm dla wód w obszarach chronionych, tj. jednolitych części wód (wody przeznaczone do spożycia i rekreacji oraz niezbędne dla zachowania siedlisk i gatunków bezpośrednio zależnych od wody). Mimo realizacji licznych zadań wpisanych do *Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych* nie wszystkie inwestycje zostały zrealizowane. Ponadto ze względu na duże rozproszenie zabudowy w naszym regionie i niską gęstość zaludnienia niektórych obszarów realizowany program nie obejmuje wielu terenów nieaglomeracyjnych (tj. takich, dla których nie wyznaczono aglomeracji powyżej 2000 RLM (równoważnej liczby mieszkańców)). Są to bardzo często obszary źródliskowe, cenne przyrodniczo i atrakcyjne turystycznie. Brak stosownej infrastruktury kanalizacyjnej powoduje, że tereny te cechują się słabym stanem ekologicznym jednolitych części wód, co rzutuje na czystość wody w dalszych odcinkach rzek. Dlatego niezbędne jest podjęcie działań ułatwiających i wspierających stworzenie na wszystkich terenach nieaglomeracyjnych stosownej infrastruktury zapewniającej efektywne zbieranie i oczyszczanie ścieków.

Dodatkowo należy w dalszym ciągu realizować inwestycje wynikające z *Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych*.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- kontynuowanie realizacji zadań zapisanych w *Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych*;
- rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz sieci kanalizacji sanitarnej, a także wyrównywanie dysproporcji między siecią wodociągową a kanalizacyjną;
- realizacja programów budowy przydomowych oczyszczalni ścieków dla terenów, gdzie jest to uzasadnione;
- wyposażanie terenów nieaglomeracyjnych we właściwą infrastrukturę systemowo rozwiązującą problem zbierania i oczyszczania ścieków (w tym budowy przydomowych oczyszczalni ścieków dla jednego lub kilku gospodarstw, szczelnych wybieralnych zbiorników itp.);
- dokładna ewidencja wszystkich zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków wraz z kontrolą wywozu nieczystości płynnych i osadów ściekowych z oczyszczalni;
- stały monitoring czystości wód w województwie;
- stosowanie nowoczesnych rozwiązań technologicznych w zakresie gospodarki wodno-ściekowej oraz zmniejszania wodochłonności gospodarki;

- dotrzymanie zobowiązań nałożonych przez ustawodawstwo europejskie i krajowe w zakresie gospodarki wodno-ściekowej;
- poprawa świadomości ekologicznej społeczeństwa;
- efektywna współpraca transgraniczna w zakresie ochrony zasobów wodnych.

4.2.4. Zachowanie i ochrona różnorodności biologicznej

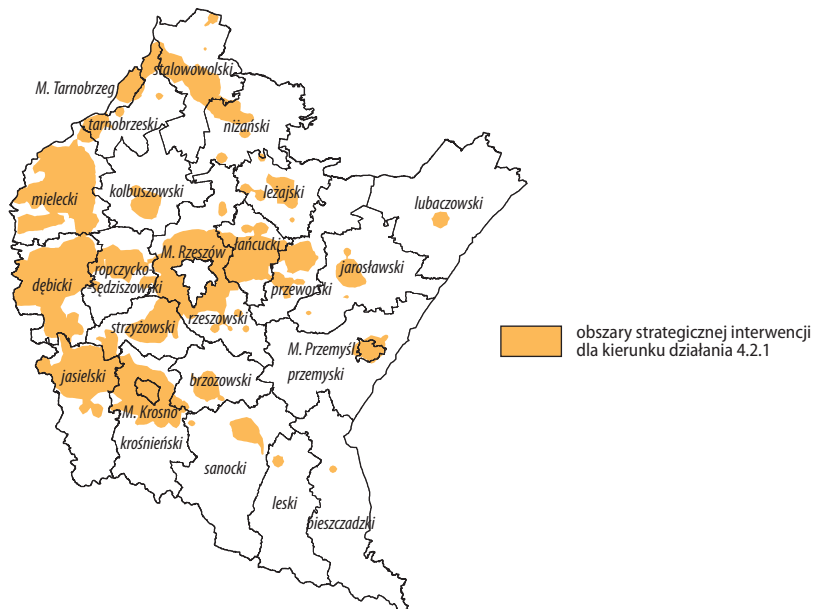
Celem realizacji tego kierunku działań jest zachowanie w dobrym stanie pełnej różnorodności biologicznej województwa dla przyszłych pokoleń.

Wybór kierunku działań wynika z faktu, iż na terenie województwa podkarpackiego, mimo postępujących procesów rozwojowych, w dalszym ciągu znajduje się wiele cennych siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk różnych gatunków zwierząt, roślin i grzybów. Bogactwo różnorodności biologicznej, w tym wysoka lesistość, jest jednym z podstawowych wyróżników naszego regionu na tle kraju, dlatego traktowane powinno być z należytą troską. Dodatkowo niezbędne jest przestrzeganie prawa wspólnotowego (głównie dyrektywa ptasia i siedliskowa) oraz krajowego w zakresie poszanowania i zachowania różnorodności biologicznej.

Niestety nieodłącznym zjawiskiem zachodzących procesów cywilizacyjnych jest agresywna antropopresja na poszczególne elementy środowiska przyrodniczego. Składają się na nią: postępująca urbanizacja i zajmowanie przez ludzi terenów będących naturalnymi siedliskami zwierząt, roślin oraz grzybów (co w konsekwencji powoduje błędne postrzeganie ich, zwłaszcza niektórych zwierząt, jako gatunków konfliktowych i groźnych), zanieczyszczenie poszczególnych elementów środowiska, niekorzystna zmiana sposobów użytkowania ziemi i przekształcanie dolin rzecznych. Ważnym wyzwaniem powinno być planowanie i prowadzenie wszystkich przedsięwzięć inwestycyjnych z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju, tak aby zapewnić prawidłowy rozwój województwa z zachowaniem jego bogactwa bioróżnorodności i zatrzymać proces jego zubażania. Zakładane efekty realizowanych działań:

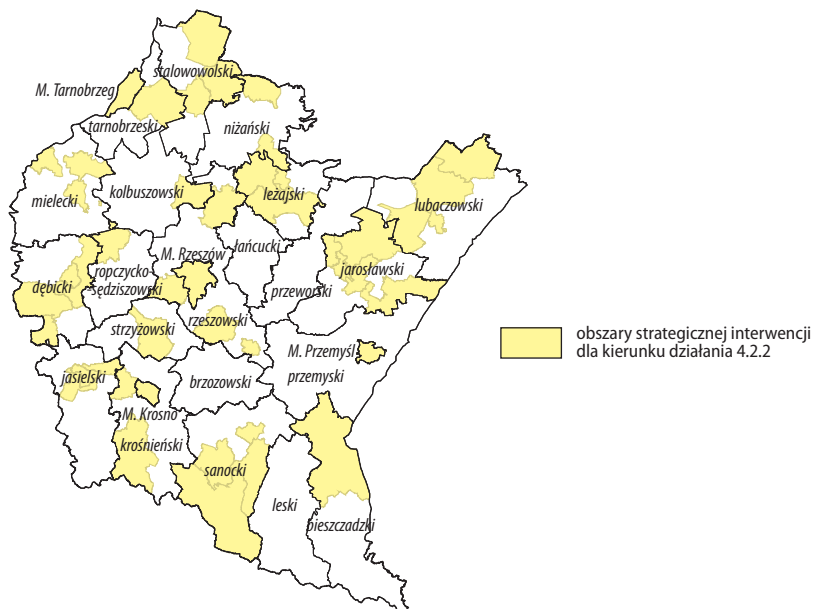
- wsparcie procesów i działań zachowujących różnorodność biologiczną;
- właściwie chronione siedliska cennych przyrodniczo gatunków zwierząt, roślin i grzybów, w szczególności gatunków wymagających ochrony na podstawie prawa wspólnotowego;
- właściwie chronione siedliska przyrodnicze określone w przepisach prawa;
- właściwie utrzymane i funkcjonujące różne formy ochrony przyrody;
- osiągnięcie stanów docelowych określonych w regulacjach prawnych oraz w europejskich i krajowych dokumentach dotyczących zachowania różnorodności biologicznej;
- zachowanie korytarzy ekologicznych;
- właściwy stan zagospodarowania lasów;
- racjonalna gospodarka cennych gospodarczo zasobów oraz właściwa rekultywacja terenów przyrodniczych zdewastowanych i zdegradowanych;
- utrzymanie i poprawa różnorodności biologicznej cennych przyrodniczo terenów łąkowo-pastwiskowych w ramach prowadzonej na nich ekstensywnej gospodarki pasterskiej;
- poprawa świadomości ekologicznej społeczeństwa;
- nawiązanie współpracy z krajami sąsiednimi.

Mapa 14. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.2.1

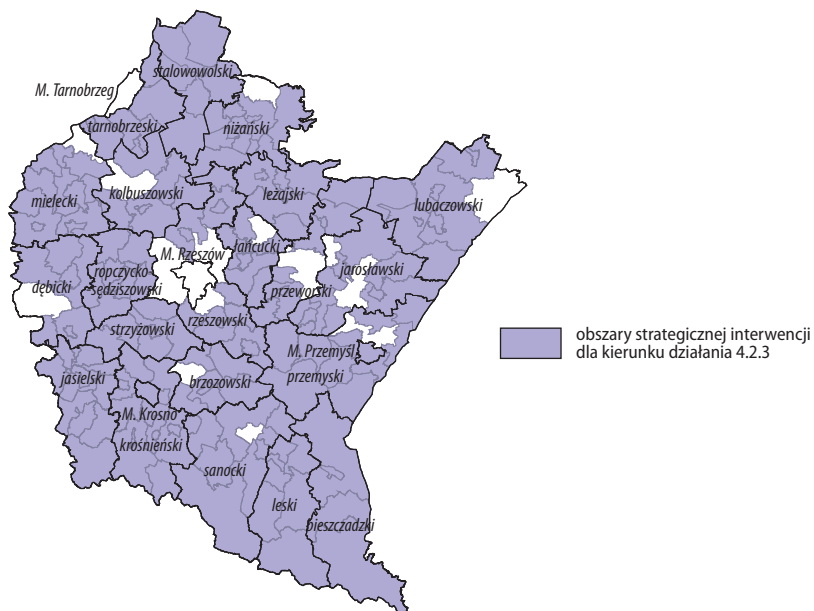
Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Mapa 15. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.2.2

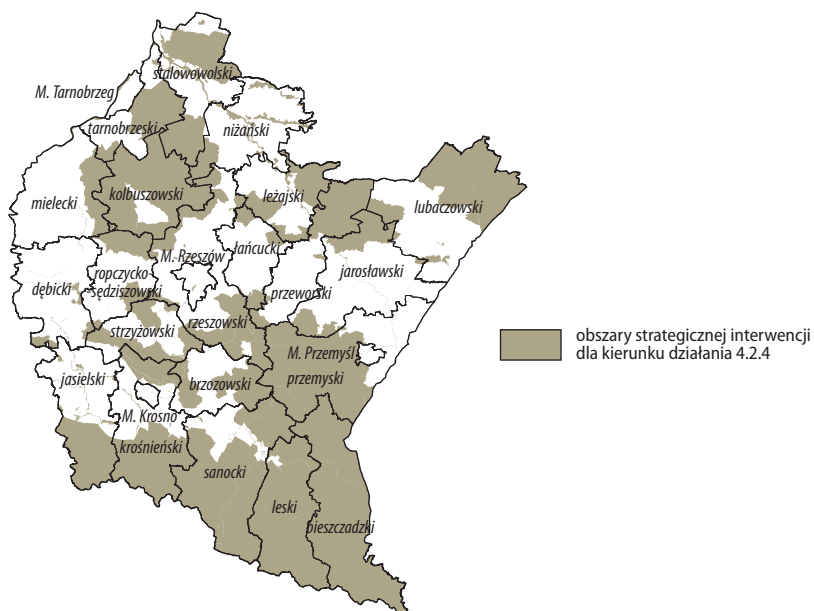
Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Mapa 16. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.2.3

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Mapa 17. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.2.4

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 4.2.1. *Zapewnienie dobrego stanu środowiska w zakresie czystości powietrza i hałasu* (zgodnego ze standardami jakości wyznaczonymi w dokumentach unijnych oraz krajowych) – w szczególności obszary, na których występują przekroczenia standardów czystości powietrza, a także przekroczenia dopuszczalnego poziomu hałasu (mapa 14).
- OSI dla kierunku działania 4.2.2. *Zapewnienie właściwej gospodarki odpadami* – gminy, gdzie są planowane rozbudowy lub budowy instalacji do przetwarzania odpadów komunalnych – zgodnie z *Planem Gospodarki Odpadami dla Województwa Podkarpackiego*, przyjętym uchwałą Sejmiku Województwa Podkarpackiego nr XXIV/409/12 z dnia 27 sierpnia 2012 r. Dla działań związanych z ograniczeniem wytwarzania odpadów, selektywną zbiórką odpadów oraz poprawą świadomości ekologicznej ludności – obszar całego województwa (mapa 15).
- OSI dla kierunku działania 4.2.3. *Zapewnienie właściwej gospodarki wodno-ściekowej* (zgodnie ze standardami wyznaczonymi w dokumentach unijnych oraz krajowych) – w szczególności na obszarach aglomeracyjnych, gdzie występuje stopień skanalizowania poniżej 90%, oraz na terenach pozaaglomeracyjnych, dla których budowa sieci kanalizacyjnej jest znacznie utrudniona ze względu na rozproszoną zabudowę lub/i niekorzystne ukształtowanie terenu, jak również na obszarach jednolitych części wód powierzchniowych o słabym stanie oraz w powiatach, na terenie których znajdują się obszary źródłiskowe głównych rzek województwa (mapa 16).
- OSI dla kierunku działania 4.2.4. *Zachowanie i ochrona różnorodności biologicznej* – obszary objęte różnymi formami ochrony przyrody (obszary Natura 2000 – specjalny obszar ochrony siedlisk oraz obszar specjalnej ochrony ptaków, parki narodowe, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu; mapa 17).

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 4.2.: Ochrona środowiska

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Procent powierzchni obszarów, gdzie występują przekroczenia standardów jakości powietrza	25,0% (2011 r.)	utrzymanie wysokości wskaźnika na aktualnym poziomie lub zmniejszenie	Dziennik Urzędowy Województwa Podkarpackiego
2	Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków (w % ludności ogółem)	66,2% (2011 r.)	75,0%	GUS
3	Procent wód powierzchniowych w dobrym stanie	14,8% (2011 r.)	wzrost wartości wskaźnika	WIOŚ w Rzeszowie
4	Procent redukcji odpadów komunalnych ulegających biodegradacji kierowanych na składowiska w stosunku do wytworzonych w 1995 r.	69,0% (2011 r.)	35,0%*	Departament Ochrony Środowiska UMWP
5	Obszary prawnie chronione	797,6 tys. ha (2011 r.)	utrzymanie wartości wskaźnika na aktualnym poziomie	GUS

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
6	Liczba zatwierdzonych planów ochrony i planów zadań ochronnych dla form ochrony przyrody**	0 (2012 r.)	77	RDOŚ w Rzeszowie
7	Powierzchnia form ochrony przyrody objęta planami***	0 km ² (2012 r.)	9822,34 km ²	RDOŚ w Rzeszowie
8	Powierzchnia obszarów form ochrony przyrody objęta ochroną czynną****	738,78 km ² (2012 r.)	1503,5 km ²	RDOŚ w Rzeszowie

* Na podstawie zobowiązań nałożonych na Polskę przez UE.

** Liczba zatwierdzonych planów ochrony i planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 oraz liczba planów ochrony dla rezerwatów przyrody.

*** Powierzchnia obszarów chronionych objęta planami zadań ochronnych i planami ochrony dla obszarów Natura 2000 oraz powierzchnia rezerwatów przyrody objęta planami ochrony dla rezerwatów przyrody.

**** Suma powierzchni obszarów chronionych (Natura 2000 i rezerwaty przyrody) objęta działaniami ochronnymi.

4.3. Bezpieczeństwo energetyczne i racjonalne wykorzystanie energii

Cel: Zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego i efektywności energetycznej województwa podkarpackiego poprzez racjonalne wykorzystanie paliw i energii z uwzględnieniem lokalnych zasobów, w tym odnawialnych źródeł energii.

Kierunki działań:

4.3.1. Efektywne wykorzystanie dotychczasowych – konwencjonalnych – źródeł energii oraz zasobów gazu ziemnego występujących na terenie województwa podkarpackiego

Województwo podkarpackie zasilane jest głównie energią elektryczną z Krajowego Systemu Elektroenergetycznego. Niewielką część dostarczają źródła wytwórcze zlokalizowane na terenie województwa (to: Tauron Wytwarzanie SA Oddział Elektrownia Stalowa Wola w Stalowej Woli, PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna SA Oddział Elektrociepłownia Rzeszów, PGE Energia Odnawialna SA Oddział Zespół Elektrowni Wodnych Solina-Myczkowce, Elektrociepłownia Nowa Sarzyna (własność spółki ENS Investment B.V.), Elektrociepłownia Mielec).

W bilansie energetycznym naszego województwa duże znaczenie ma gaz ziemny, którego stosunkowo duże złoża znajdują się w naszym regionie. Wydobycie gazu ziemnego zaspokaja całkowicie potrzeby województwa w tym zakresie. W 2010 r. gaz ziemny z naszego regionu stanowił ok. 30% krajowego wydobycia tego surowca.

Udział ludności korzystającej z gazu w 2010 r. kształtował się na poziomie 72,1% i był wyższy o blisko 20 p.p. od średniej wartości dla całego kraju.

System produkcji ciepła w województwie podkarpackim korzysta głównie z paliw kopalnych. Jedynym odnawialnym źródłem energii stosowanym do wytworzenia ciepła jest biomasa, lecz jej wkład jest marginalny (wyniósł on w 2010 r. niespełna 2,8%, ponad 2 razy mniej niż średnia krajowa). Największe zakłady reprezentujące energetykę ciepłą

w województwie podkarpackim pracują w kogeneracji, w oparciu o wykorzystanie paliwa gazowego, dlatego ich oddziaływanie na środowisko w porównaniu do elektrociepłowni opalanych węglem jest znikome. Poziom wydobycia ropy naftowej na terenie naszego województwa nie ma istotnego wpływu na bezpieczeństwo energetyczne regionu.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- modernizacja istniejących elektrowni, systemów elektroenergetycznych, a także układów rozdzielczych z wykorzystaniem najnowszych rozwiązań technologicznych pozwalających na maksymalne wykorzystanie energii i zmniejszenie negatywnego oddziaływania na środowisko;
- wydobycie gazu ziemnego na Podkarpaciu w stopniu zapewniającym w możliwie największym zakresie zapotrzebowaniom gospodarki i mieszkańców regionu w ten surowiec;
- usprawnienie i modernizacja systemów przesyłu i zabezpieczeń dwóch magistrali przesyłu gazu ziemnego wysokometanowego biegnących przez terytorium województwa;
- realizacja planowanych inwestycji w zakresie przebudowy i modernizacji dwóch zbiorników gazu ziemnego (Brzeźnica i Husów);
- modernizacja przestarzałych technologicznie elektrociepłowni i przystosowanie ich do wytwarzania ciepła i energii elektrycznej w kogeneracji, zwłaszcza w oparciu o czyste paliwa i energie najlepiej pozyskiwane na terenie naszego województwa (źródła konwencjonalne i odnawialne);
- modernizacja i rozwój sieci energetycznych i ciepłowniczych umożliwiających podłączenie nowych odbiorców;
- budowa źródeł energii przy przemyśle umożliwiającym podłączenie okolicznych odbiorców do źródła energii.

4.3.2. Racjonalne wykorzystanie energii oraz zwiększanie efektywności energetycznej

Wśród działań prowadzonych w celu racjonalizacji, lepszego wykorzystania i zmniejszania zużycia energii należy wspierać w szczególności tworzenie źródeł energii z wykorzystaniem wysokosprawnej kogeneracji poprzez budowę nowych oraz modernizację już istniejących.

Do działań znacząco zmniejszających straty energii elektrycznej związanych z jej dystrybucją zaliczyć należy wymianę i modernizację sieci elektroenergetycznych w celu stworzenia tzw. inteligentnej sieci – Smart Grids, co znacznie usprawnia zarządzanie popytem na energię oraz szybkie informowanie operatorów o ewentualnych awariach systemu. Działania te powinny polegać równocześnie na dostosowaniu sieci elektroenergetycznych do odbioru energii z OZE. Dzięki temu nastąpi poprawa efektywności systemu elektroenergetycznego i optymalizacja infrastruktury elektroenergetycznej, zmniejszenia obciążenia sieci i minimalizacji zagrożenia blackoutem. Dlatego niezbędne jest stworzenie tzw. inteligentnej sieci – Smart Grids, budowa i modernizacja linii elektroenergetycznych w celu zmniejszenia strat powstających w trakcie przesyłu energii oraz budowa i modernizacja linii elektroenergetycznych związana z wyrowadzeniem mocy z OZE.

Stan techniczny sieci energetycznych, zwłaszcza na terenach wiejskich, wymaga gruntownej poprawy. Konieczna jest rozbudowa elektroenergetycznego systemu zasilającego wysokiego napięcia oraz modernizacja i rozbudowa układu rozdzielczego średniego i niskiego napięcia.

W bardzo złym stanie na terenie niemalże całego województwa jest także system ciepłowniczych sieci przesyłowych, w większości zdekapitalizowany, generujący duże straty przesyłowe, wymagający gruntownej modernizacji. Nakłady inwestycyjne w tym zakresie znacząco obniżą duże koszty związane ze stratami przesyłowymi ciepła.

Bardzo ważna jest świadomość społeczeństwa w zakresie możliwości podejmowania różnych działań mogących spowodować eliminację lub znaczne ograniczenie źródeł powstawania zwiększonego zapotrzebowania na energię. Do działań w tym zakresie zaliczyć należy promowanie i wdrażanie rozwiązań technologicznych oraz zachowań społecznych ograniczających zużycie energii w procesach przemysłowych i życiu codziennym. Istotne jest wykonywanie kompleksowej modernizacji budynków, zwłaszcza użyteczności publicznej i mieszkalnych, celem zwiększenia ich efektywności energetycznej do poziomu budownictwa energooszczędnego z równoczesnym wprowadzaniem systemu zarządzania energią, a także promowanie i wsparcie budownictwa energooszczędnego, w tym pasywnego.

Ważne jest również wsparcie dla powstawania małych lokalnych lub indywidualnych mikrogeneracji wykorzystujących lokalne zasoby i potencjał energetyczny. Zakładane efekty realizowanych działań:

- stworzenie inteligentnych sieci Smart Grids i nowoczesnych systemów elektroenergetycznych, układów rozdzielczych oraz wprowadzenie stosownego opomiarowania, a także wdrożenie oprogramowania inteligentnego sterowania siecią elektroenergetyczną;
- przystosowanie sieci do odbioru energii z OZE i ze źródeł wykorzystujących kogenerację lub trigenerację oraz zmniejszenie strat energii związanej z przesyłem;
- oszczędności finansowe wynikające z zastosowania nowoczesnych rozwiązań;
- ograniczenie emisji zanieczyszczeń do atmosfery;
- ograniczenie zużycia paliw kopalnych i sukcesywne zastępowanie ich poprzez OZE;
- podwyższenie sprawności energetycznej istniejących elektrociepłowni;
- promocja oraz wsparcie budowy i wykorzystania wysokosprawnej kogeneracji;
- przyłączenie źródeł kogeneracyjnych do sieci elektroenergetycznej i ciepłowniczej;
- kompleksowa modernizacja budynków (zwłaszcza użyteczności publicznej oraz mieszkalnych) w kierunku budownictwa energooszczędnego;
- promocja oraz wsparcie budownictwa energooszczędnego i pasywnego;
- modernizacja i rozwój sieci energetycznych i ciepłowniczych umożliwiających podłączenie nowych odbiorców.

4.3.3. Wsparcie rozwoju energetyki wykorzystującej odnawialne źródła energii (OZE)

Współczesne zobowiązania energetyczno-klimatyczne nakładają na Polskę obowiązek zwiększenia udziału odnawialnych źródeł energii w strukturze bilansu energetycznego. Wymusza to podjęcie konkretnych inwestycji lokalnych w rozwój

OZE. Województwo podkarpackie posiada znaczący potencjał większości rodzajów odnawialnych źródeł energii, to jest energetyka wodna, wiatrowa, wykorzystująca biomasę, energia pochodząca z przetwarzania odpadów, mamy tu biogazownie, energię słoneczną i geotermalną. Właściwe wykorzystanie tego potencjału niewątpliwie przyczyni się do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego regionu. Równocześnie ze względu na niewielki wpływ energetyki OZE na środowisko, mimo zwiększającego się zapotrzebowania na energię, możliwe będzie zachowanie różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej Podkarpacia.

Oprócz inwestycji o znaczeniu regionalnym i lokalnym w OZE istotne są również działania mające na celu powstawanie małych źródeł energii elektrycznej i ciepłej – wdrażanie działalności prosumenckiej. W przypadku generacji rozproszonej wytwarzana moc jest niezależna od operatora systemu, a sama energia wytwarzana jest i wykorzystywana w ilości zapewniającej zaspokajanie potrzeb własnych producenta – właściciela mikroźródła. Niezwykle istotne jest rozsądne zarządzanie popytem na energię ze źródeł rozproszonych, co ułatwi wdrożenie inteligentnych sieci przesyłowych. Systematyczny rozwój generacji rozproszonej przyczyni się do większej oszczędności energii wskutek mniejszych odległości do przesłania energii, a co za tym idzie mniejszych strat przesyłowych.

Energetyka oparta na OZE jest obecnie dla województwa podkarpackiego jedyną alternatywą dla energetycznego wykorzystania paliw kopalnych do produkcji energii elektrycznej i ciepłej.

Należy dążyć do tego, aby w przyszłości sukcesywnie i stopniowo zwiększać udział energii ze źródeł odnawialnych w ogólnym bilansie energetycznym województwa.

Zakładane efekty realizowanych działań:

- powstanie systemu finansowego i instytucjonalnego na rzecz badania i monitoringu lokalnych zasobów OZE;
- budowa nowych jednostek wytwórczych i modernizacja istniejących źródeł energii elektrycznej i ciepła z OZE;
- opracowanie planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe z uwzględnieniem OZE w każdej gminie województwa podkarpackiego (planów energetycznych);
- zwiększenie świadomości społeczeństwa w zakresie OZE;
- wypracowanie systemu wsparcia dla mikroinstalacji OZE dla osób fizycznych;
- określenie barier środowiskowych dla inwestycji dotyczących OZE;
- zwiększenie stopnia wykorzystywania odpadów komunalnych do celów energetycznych zgodnie z *Planem Gospodarki Odpadami dla Województwa Podkarpackiego*;
- budowa i modernizacja infrastruktury elektroenergetycznej umożliwiającej wyrowadzenie mocy z przyłączanych jednostek wytwórczych z OZE;
- budowa nowych źródeł energii, głównie OZE, w lokalizacjach umożliwiających skupienie większej liczby odbiorców;
- stworzenie systemu dobrych praktyk – wzorcowych inwestycji / przykładów z zakresu OZE, efektywności energetycznej oraz systemu zarządzania energią itp. na terenie województwa podkarpackiego.

4.3.4. Współpraca sektora B+R z przedsiębiorcami i JST na rzecz innowacyjnych rozwiązań w zakresie alternatywnych źródeł energii, zwłaszcza OZE, i ich wdrażania

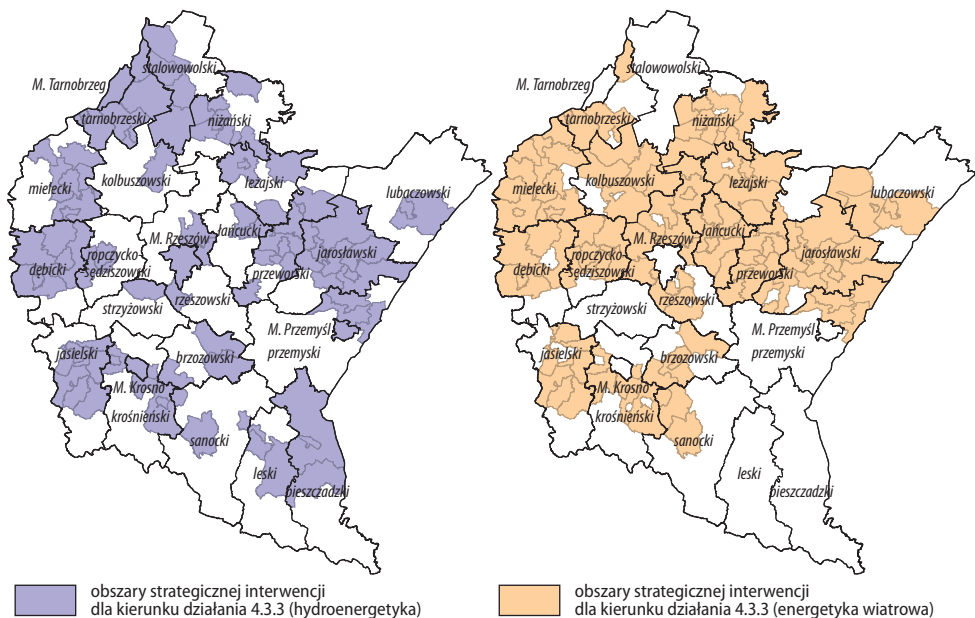
Powstanie w województwie regionalnego systemu działającego proinnowacyjnie, skupiającego instytucje, organizacje publiczne, uczelnie oraz podmioty gospodarcze wspierające innowatorów oraz usprawniające procesy implementacji innowacyjnych rozwiązań, przede wszystkim technologicznych, będzie sprzyjać osiągnięciu bezpieczeństwa energetycznego regionu oraz zwiększaniu racjonalnego wykorzystania energii. Istotne dla tego typu działań jest zaplecze naukowe w postaci podkarpackich uczelni wyższych, zwłaszcza Politechniki Rzeszowskiej i Uniwersytetu Rzeszowskiego. Zakładane efekty realizowanych działań:

- wspieranie w województwie badań naukowych w zakresie racjonalnego i efektywnego wykorzystania wszystkich rodzajów energii, w tym OZE;
- promowanie innowacyjności i wdrożeń w sektorze energetyki i ochrony środowiska;
- kształcenie specjalistów z dziedziny energetyki odnawialnej i ochrony środowiska oraz poprawy efektywności energetycznej, a także innych związanych z minimalizowaniem wpływu człowieka na środowisko;
- zdobywanie przez podkarpackie uczelnie grantów na badania oraz ich wdrażanie w zakresie innowacyjnych rozwiązań w energetyce, w tym zwłaszcza w OZE;
- doposażenie jednostek naukowo-badawczych i badawczo-rozwojowych w specjalistyczny sprzęt niezbędny do prac nad OZE;
- pomoc przy wdrożeniu nowoczesnych technologii/rozwiązań;
- otwarcie nowych kierunków z zakresu OZE i efektywności energetycznej na uczelniach wyższych, zwłaszcza w obszarze budownictwa niskoenergetycznego;
- wykonanie grupy odwiertów służących poszukiwaniom zasobnych i wydajnych energetycznie źródeł wód geotermalnych.

Terytorializacja działań w zakresie priorytetu tematycznego

- OSI dla kierunku działania 4.3.1. *Efektywne wykorzystanie dotychczasowych – konwencjonalnych – źródeł energii oraz zasobów gazu ziemnego występujących na terenie województwa podkarpackiego* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 4.3.2. *Racjonalne wykorzystanie energii oraz zwiększanie efektywności energetycznej* – obszar całego województwa.
- OSI dla kierunku działania 4.3.3. *Wsparcie rozwoju energetyki wykorzystującej odnawialne źródła energii (OZE)* – w szczególności gminy, na terenie których występują najkorzystniejsze warunki wietrzne i hydrologiczne do lokowania inwestycji związanych z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii, z wyłączeniem terenów objętych różnymi formami ochrony przyrody, na których tego typu inwestycje nie mogą być realizowane. OSI obejmują również gminy, na terenie których zlokalizowane są już hydroelektrownie. Dla pozostałych alternatywnych źródeł energii (w tym solarnej i geotermalnej) – obszar całego województwa (mapa 18).
- OSI dla kierunku działania 4.3.4. *Współpraca sektora B+R z przedsiębiorcami i JST na rzecz innowacyjnych rozwiązań w zakresie alternatywnych źródeł energii, zwłaszcza OZE, i ich wdrażania* – obszar całego województwa.

Mapa 18. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.3.3

Opracowanie graficzne: Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie.

Wskaźniki dla priorytetu tematycznego 4.3.: Bezpieczeństwo energetyczne i racjonalne wykorzystanie energii

Lp.	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika bazowa	Wartość wskaźnika szacunkowa 2020	Źródło danych
1	Udział OZE w produkcji energii elektrycznej ogółem	11,1% (2011 r.)	15,0%	GUS
2	Wskaźnik strat energii elektrycznej w % dostawców energii w województwie	a) 4,61% (2012 r.) b) 6,32% (2012 r.) c) 5,49% (2012 r.)	a) 4,50% b) 7,50% c) 5,33%	a) PGE Dystrybucja SA Oddział Rzeszów (75% pow. woj.) b) PGE Dystrybucja SA Oddział Zamość (20% pow. woj.) c) TAURON Dystrybucja Oddział Tarnów
3	Procent gmin posiadających plany zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe*	10,0% (2011 r.)	50,0%	Podkarpacka Agencja Energetyczna

* Obowiązek wynika z Ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne – art. 17–20.

System realizacji i ramy finansowe

1. System realizacji

Aktualizacja *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020* (SRW) będzie wdrażana w oparciu o zasady wielostronnej koordynacji oraz wielopodmiotowego i wielopoziomowego zarządzania. Zarządzanie wielopoziomowe odnosi się z jednej strony do relacji samorządu województwa i rządu krajowego, z drugiej zaś – samorządu województwa i samorządów lokalnych. Zgodnie z tą zasadą, odnoszącą się do relacji wertykalnych pomiędzy podmiotami publicznymi, samorząd województwa musi wykazywać większą aktywność, samodzielność i kreatywność w zakresie planowania rozwoju regionalnego. Jest to bowiem podmiot kluczowy w procesie planowania i realizacji polityki regionalnej, jednak nie dysponuje on wszystkimi zasobami, kompetencjami i możliwościami osiągnięcia celów polityk publicznych wykonywanych w województwie. Bez udziału lokalnych podmiotów publicznych, innych podmiotów regionalnych oraz podmiotów należących do sektorów prywatnego i społecznego skuteczna realizacja polityki rozwoju regionalnego jest niemożliwa.

Z kolei zasada zarządzania wielopodmiotowego (*governance*) opisuje relacje horyzontalne, międzysektorowe, zachodzące pomiędzy aktorami publicznymi, prywatnymi i społecznymi i oznacza ich równoprawny udział w procesie rozwoju regionalnego i świadczeniu usług publicznych. Równoprawne, a więc partnerskie, podejście do realizacji polityk sektorowych i terytorialnych jest konieczne dla realizacji wskazanych celów rozwojowych. Jest to również podstawa, na której skonstruowano system realizacji *Strategii* w zakresie charakteru zaangażowania aktorów procesów rozwojowych.

Obowiązujące prawo nakłada na samorząd województwa odpowiedzialność nie tylko za opracowanie dokumentu strategicznego, ale i za jego realizację jako elementu polityki rozwoju regionalnego.

Na system realizacji SRW składają się:

1. podmioty zaangażowane w działania objęte SRW,
2. instrumenty wdrożeniowe,
3. mechanizmy i podmioty koordynujące,
4. monitoring i ewaluacja.

1.1. Podmioty zaangażowane w realizację Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020

Szczególną rolę w procesie realizacji SRW na lata 2007–2020 odgrywa samorząd województwa podkarpackiego (wraz z jednostkami organizacyjnymi oraz samorządowymi osobami prawnymi) jako podmiot odpowiedzialny za realizację zadań z zakresu rozwoju regionalnego. Rola samorządu województwa ma charakter nie tylko wykonawczy, ale przede wszystkim kreatywny, inspirujący, motywujący, a także koordynacyjny i kontrolny. Samorząd regionalny stanowi zwornik systemu rozwoju regionu oraz węzeł sieci tworzonej przez wszystkie zaangażowane w realizację SRW podmioty.

Pomimo szczególnej pozycji samorządu województwa w systemie realizacji zaktualizowanej SRW należy mieć na uwadze fakt, że katalog instrumentów będących w jego dyspozycji jest mimo wszystko ograniczony, m.in. przez obowiązujące rozwiązania prawne. Istotną częścią możliwości oddziaływania ma charakter pośredni, a decyzje innych podmiotów o włączeniu się w działania zmierzające do osiągnięcia założonych celów mają charakter autonomiczny.

W realizację zaktualizowanej SRW zostaną włączone jednostki organizacyjne województwa podkarpackiego odpowiednio do merytorycznych zakresów ich działalności. Wykorzystanie tych jednostek nie będzie nastęrczało trudności ze względu na organizacyjną podległość i możliwość bezpośredniego zlecenia odpowiednich zadań przez Zarząd Województwa Podkarpackiego. Nie bez znaczenia będzie również możliwość bezpośredniego finansowego wspierania tych jednostek z budżetu województwa z ukierunkowaniem na wydatki związane z realizacją celów określonych w SRW.

Tabela 3. Wpływ samorządu województwa na realizację zaktualizowanej Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020

Dziedzina	Priorytet	Rodzaj instrumentu	Oddziaływanie bezpośrednie	Oddziaływanie pośrednie
Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka	Przemysł	programy operacyjne	+	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+++	++
		finansowe		+
		informacyjno-promocyjne	++	++
	Nauka, badania i szkolnictwo wyższe	programy operacyjne	+	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	++
		finansowe	+++	
		informacyjno-promocyjne	+	++
	Turystyka	programy operacyjne	++	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+++	++
		finansowe	++	+
		informacyjno-promocyjne	+++	++

Dziedzina	Priorytet	Rodzaj instrumentu	Oddziaływanie bezpośrednie	Oddziaływanie pośrednie
Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka	Rolnictwo	programy operacyjne	+	+
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	+
		finansowe	+	+
		informacyjno-promocyjne	++	+
	Instytucje otoczenia biznesu	programy operacyjne	+	++
		prawno-administracyjne i planistyczne		+
		finansowe	+	+
		informacyjno-promocyjne	++	++
Kapitał ludzki i społeczny	Edukacja	programy operacyjne	+	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	+
		finansowe	+	
		informacyjno-promocyjne	+	+
	Kultura i dziedzictwo kulturowe	programy operacyjne	++	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	++	
		finansowe	++	+
		informacyjno-promocyjne	+++	+
	Społeczeństwo obywatelskie	programy operacyjne		++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+++	++
		finansowe	++	++
		informacyjno-promocyjne	+	++
	Włączenie społeczne	programy operacyjne	++	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	++	++
		finansowe	+	+
		informacyjno-promocyjne	++	+
	Zdrowie publiczne	programy operacyjne	+	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	
		finansowe	++	
		informacyjno-promocyjne	+	+
Sport powszechny	programy operacyjne	+	++	
	prawno-administracyjne i planistyczne	+	+	
	finansowe	+	++	
	informacyjno-promocyjne	++	++	
Sieć osadnicza	Dostępność komunikacyjna	programy operacyjne	++	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	++	
		finansowe	++	
		informacyjno-promocyjne		

Dziedzina	Priorytet	Rodzaj instrumentu	Oddziaływanie bezpośrednie	Oddziaływanie pośrednie
Sieć osadnicza	Dostępność technologii informacyjnych	programy operacyjne	++	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	+
		finansowe	++	+
		informacyjno-promocyjne	+	+
	Funkcje metropolitalne Rzeszowa	programy operacyjne	++	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	+
		finansowe	++	+
		informacyjno-promocyjne	+	+
	Funkcje obszarów wiejskich	programy operacyjne	++	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	+
		finansowe	+	+
		informacyjno-promocyjne	++	++
	Spójność przestrzenna i wzmocnienie funkcji biegunów wzrostu	programy operacyjne	++	
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	+
		finansowe		+
		informacyjno-promocyjne	+	+
Środowisko i energetyka	Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków	programy operacyjne	+	+
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	
		finansowe	++	+
		informacyjno-promocyjne		
	Ochrona środowiska	programy operacyjne	++	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	++
		finansowe	+	+
		informacyjno-promocyjne	+	+
	Bezpieczeństwo energetyczne i racjonalne wykorzystanie energii	programy operacyjne	+	++
		prawno-administracyjne i planistyczne	+	+
		finansowe		
		informacyjno-promocyjne	++	++

+++ oddziaływanie silne ++ oddziaływanie średnie + oddziaływanie słabe

Na podstawie: A. Pawłowska (red.), *System realizacji zaktualizowanej Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2013*.

SRW na lata 2007–2020 jest dokumentem programowym odnoszącym się do zrównoważonego rozwoju województwa ujętego w sposób możliwie całościowy. W związku z tym w jej realizację zaangażowany będzie – zgodnie z koncepcją zarządzania wielopodmiotowego – szeroki wachlarz aktorów regionalnych. Z uwagi na liczebność oraz różnorodność tych podmiotów należy ich możliwości oraz potencjał rozpatrywać w ujęciu sektorowym, dokonując rozgraniczenia na:

Sektor publiczny (administracja rządowa i samorządowa)

SRW stanowi część krajowej polityki rozwoju, co oznacza, iż w jej wdrażaniu szczególny udział będą miały: Minister Właściwy ds. Rozwoju Regionalnego, pozostałe ministerstwa oraz wojewoda. Niezależnie od tych podmiotów na realizację SRW będą wpływać również inne organy i instytucje wchodzące w skład administracji rządowej (zespolonej i niezespólonej), usytuowane na obszarze województwa, m.in. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Konserwator Zabytków, czy też państwowe inspekcje i straże. Sugerowane w *Strategii* przedsięwzięcia inwestycyjne, których realizacja leży w kompetencji administracji centralnej, będą zależne od odpowiedniej polityki rządu, a także związanych z nią możliwości budżetu państwa.

Istotną rolę w tej grupie podmiotów odgrywają samorządy lokalne oraz ich porozumienia i związki, bowiem procesy rozwoju regionalnego są silnie uwarunkowane rozwojem jednostek lokalnych. Sprzężenie tych procesów jest niezbędne do wdrażania zmian na poziomie regionu. Ponadto efektywna współpraca samorządów powoduje z jednej strony obniżenie kosztów ponoszonych nakładów, zaś z drugiej efekt synergii i osiągnięcie zwiększonych efektów końcowych.

Sektor prywatny (przedsiębiorstwa, klastry, grupy producentów, instytucje otoczenia biznesu)

Współcześnie coraz bardziej istotną rolę w procesach rozwoju terytorialnego odgrywa sektor prywatny. Podmioty gospodarcze, choć przede wszystkim nastawione na pomnażanie zysku, zaczynają dostrzegać bezpośrednie związki rozwoju regionu i jego konkurencyjności z warunkami prowadzonej działalności gospodarczej oraz własnymi korzyściami. O sukcesie gospodarczym nie decydują wyłącznie dostępne zasoby i technologia, ale także infrastruktura komunikacyjna i społeczna, a przede wszystkim jakość kapitału ludzkiego i społecznego. Rozwój przedsiębiorczości w dużej mierze uzależniony jest od umiejętności współpracy. Sektor prywatny może stanowić istotną siłę napędową nie tylko przy wdrażaniu priorytetów dziedziny 1: Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka, ale również powinien być włączany w realizację zadań z zakresu kształcenia, edukacji i prowadzenia badań naukowych oraz wzmocnienia kapitału ludzkiego (dziedzina 2), a także rozwoju energetyki i zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego regionu, zwłaszcza w zakresie nowatorskich rozwiązań wymagających dostępu do innowacyjnych metod i technologii (dziedzina 4).

Sektor społeczny (organizacje społeczne, podmioty i instytucje związane z sektorem pozarządowym, podmioty ekonomii społecznej, podmioty aktywizacji społecznej, rady społeczne, partnerstwa sektorowe)

W tej kategorii umieszczone są organizacje pozarządowe (społeczne), będące ważnym elementem budowy i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego oraz kapitału społecznego całego regionu, które dynamizują procesy rozwoju społeczno-gospodarczego. W kontekście przyszłości województwa podkarpackiego niezbędne jest zaangażowanie się władz zarówno regionalnych, jak i lokalnych oraz podmiotów gospodarczych, instytucji otoczenia biznesu, ośrodków naukowych i badawczych we współpracę z podmiotami

pozarządowymi. Współpraca jest bowiem kluczowym czynnikiem rozwoju kapitału społecznego. Sieci i partnerstwa stanowią podstawę koncepcji *new public governance* obejmującej zarządzanie wielopoziomowe i wielopodmiotowe. Podmioty sektora społecznego mogą okazać się szczególnie ważne w przypadku Dziedziny 2: Kapitał ludzki i społeczny.

Sektor nauki, szkolnictwa wyższego, B+R
(prywatne i publiczne uczelnie wyższe, ośrodki doskonalenia kadr, instytuty i ośrodki badawcze, centra transferu technologii, wyspecjalizowane laboratoria, inkubatory technologiczne, stowarzyszenia oraz firmy badawcze i badawczo-rozwojowe)

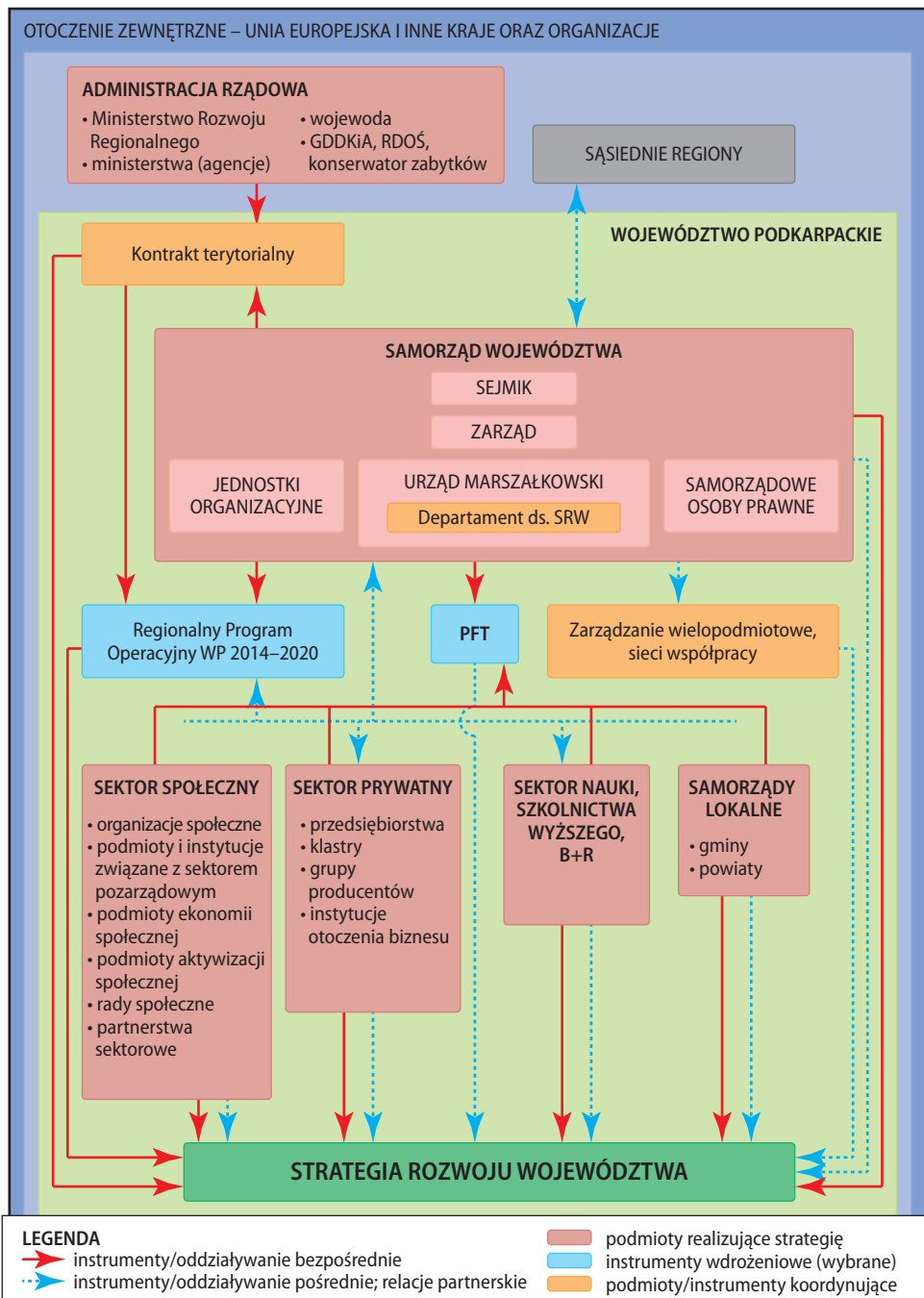
Podmioty tej sfery odgrywają coraz większą rolę w rozwoju regionalnym, którego dynamika jest silnie zależna od zasobów wiedzy, innowacyjności i kreatywności przejawiających się zarówno w sferze gospodarki, jak i administracji, kultury i szerszych stosunków społecznych. System realizacji SRW musi uwzględniać kluczowe wymogi współczesnych procesów cywilizacyjnych opisywanych takimi hasłami, jak: „gospodarka wiedzy”, „społeczeństwo informacji”, „rozwój inteligentny” czy „region uczący się”. Z tego punktu widzenia podmioty – publiczne, prywatne, społeczne i międzysektorowe – angażujące się w zaawansowaną działalność szkoleniowo-edukacyjną, naukową i badawczo-rozwojową stanowią kluczowy zasób i atut polityki rozwoju we wszystkich obszarach strategicznej interwencji, a zwłaszcza dziedziny 1: Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka, ale również założeń przyjętych w priorytetach dziedziny 2: Kapitał ludzki i społeczny, dziedziny 3: Sieć osadnicza oraz dziedziny 4: Środowisko i energetyka.

1.2. Instrumenty wdrożeniowe

Nowe podejście do realizacji polityki rozwoju regionalnego, związane z zaangażowaniem większej liczby partnerów, daje większe możliwości w zakresie wykorzystania instrumentów. W katalogu instrumentów realizacji *Strategii* znajdują się:

1. **Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego 2014–2020 (RPO WP 2014–2020)** – określający sposób koordynowania i integrowania działań realizowanych na rzecz regionu przez różne podmioty publiczne. Dotyczy działań finansowanych ze środków unijnych i krajowych; odzwierciedla powiązanie dziedzin, priorytetów i działań strategicznych, uwzględnia wszystkich uczestników procesu realizacji programu oraz obejmuje wszystkie aspekty jego realizacji.
2. **Podkarpackie Forum Terytorialne (PFT)** – pełniące funkcje koordynacyjne i monitorująco-ewaluacyjne – płaszczyzna dyskusji o kierunkach rozwoju regionu, wymiany informacji i doświadczeń między interesariuszami polityki regionalnej z terenu województwa. Szczególnym zadaniem PFT jest kształtowanie koncepcji rozwoju regionu, analiza przebiegu i rezultatów wdrażania strategii tego rozwoju, ich ocena, a także wnioskowanie do organów samorządu województwa w kwestii zmian w zakresie priorytetów i procedur realizacji *Strategii*.

Rysunek 1. System realizacji Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020. Aktualizacja na lata 2013–2020

3. **Krajowe programy operacyjne** – stanowią podstawowe narzędzie wdrażania interwencji z dofinansowaniem funduszy unijnych. Dla zaktualizowanej SRW istotne znaczenie będą miały programy związane z nową perspektywą finansową UE (2014–2020), w której wsparcie udzielane będzie w ramach funduszy Wspólnych Ram Strategicznych (WRS), tj. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), Europejskiego Funduszu na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego (EFMR).
4. **Instrumenty prawno-administracyjne i planistyczne** – m.in. plan zagospodarowania przestrzennego województwa, studia uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, decyzje o środowiskowych uwarunkowaniach realizacji przedsięwzięcia, plany gospodarki odpadami, programy wojewódzkie, regionalne strategie rozwoju lokalnego, plany rewitalizacji itp.
5. **Zintegrowane programy strategiczne** – komplementarne w stosunku do SRW programy rozwoju społeczno-gospodarczego odnoszące się do konkretnego terytorium wyodrębnionego ze względu na jego specyfikę (np. Bieszczady, Błękitny San), stanowiące rozwinięcie i uszczegółowienie jej zapisów.
6. **Instrumenty finansowe** – m.in. wieloletnie prognozy finansowe, pomoc finansowa udzielana jednostkom samorządu terytorialnego, partnerstwo prywatno-publiczne, preferencje podatkowe, inżynieria finansowa.
7. **Instrumenty informacyjno-promocyjne** – m.in. promocja zaktualizowanej SRW we wszystkich środowiskach; wspieranie organizacyjne i finansowe szkoleń, kursów, kształcenia ustawicznego; organizowanie konferencji (również naukowych), spotkań; animowanie wydarzeń stanowiących platformę wymiany doświadczeń; zbliżanie interesariuszy i tworzenie powiązań między nimi; wspieranie powstawania klastrów; organizowanie cyklicznych regionalnych forów gospodarczych; promocja walorów miejsc, ich szczególnych cech i potencjałów w kontekście rozszerzania funkcji obszarów wiejskich oraz rozwoju turystyki itp.

1.3. Mechanizmy i podmioty koordynujące

Zaangażowanie w realizację SRW wielu podmiotów ze wszystkich sektorów oraz szeroki zakres działań, których podjęcie jest niezbędne dla osiągnięcia założonych celów, powodują, że dużym wyzwaniem staje się koordynacja. Główny ciężar spoczywa na samorządzie województwa jako podmiocie odpowiedzialnym za politykę rozwoju regionalnego, jednak niezbędne jest zaangażowanie innych podmiotów oraz wykorzystanie instrumentów ułatwiających osiągnięcie pożądaných efektów.

1. **Samorząd województwa** – kluczowym podmiotem koordynującym wdrażanie strategii rozwoju województwa podkarpackiego jest odpowiednia komórka organizacyjna Urzędu Marszałkowskiego – departament odpowiedzialny za programowanie strategiczne (Departament ds. SRW). Do zadań tego departamentu należy koordynacja działań zmierzających do realizacji strategii na poziomie Urzędu Marszałkowskiego, monitorowanie postępów we wdrażaniu strategii oraz udział w przygotowaniu man-

datu negocjacyjnego województwa w zakresie kontraktu terytorialnego. W ramach Departamentu mieści się Regionalne Obserwatorium Terytorialne (ROT) oraz oddział zajmujący się obsługą Podkarpackiego Forum Terytorialnego. Ponadto Departament ds. SRW – poprzez działania ROT – stanowi zaplecze informacyjne dla podmiotów uczestniczących w realizacji SRW, jak też sam uczestniczy w tym procesie jako komórka wspomagająca relacje innych departamentów z podmiotami zewnętrznymi. Jest więc komórką organizacyjną urzędu pełniącą funkcję węzła w sieci partnerów działających na rzecz wdrożenia strategii rozwoju województwa. W strukturze Urzędu Marszałkowskiego istotną rolę odgrywa ponadto departament odpowiedzialny za opracowanie i koordynację realizacji regionalnego programu operacyjnego oraz kontraktu regionalnego (Departament ds. RPO).

2. **Kontrakt terytorialny** – nowy instrument wdrażania i koordynacji polityki regionalnej, zapewniający dostosowanie interwencji sektorowych do potrzeb regionalnych poprzez zestawienie priorytetów krajowych z oczekiwaniami i uwarunkowaniami regionalnymi. Służyć ma temu uzgadnianie interwencji ukierunkowanych terytorialnie, realizowanych przez poszczególne resorty zarówno na poziomie kraju, jak i poprzez proces negocjacji kontraktu na poziomie regionu. Kontrakt pozwoli na zapewnienie komplementarności interwencji przez realizację przedsięwzięć wspólnych dla rządu i samorządu oraz przez integrację projektów o różnym charakterze (miękkich/twardych) w ramach jednego przedsięwzięcia¹. Kontrakt terytorialny jest instrumentem koordynacji prowadzonych na terenie województwa działań rządu i samorządu w zakresie polityki rozwoju regionalnego.
3. **Wielopodmiotowe i wielopoziomowe zarządzanie** – poważnym wyzwaniem jest koordynacja procesów rozwojowych w sytuacji rozproszonych zasobów, z którą obecnie samorząd ma do czynienia. Zasoby, o których mowa, mają zarówno charakter materialny (zasoby finansowe, materiałowe, ludzkie), jak i niematerialny (informacja, autorytet, kapitał społeczny). Realizacja SRW wymaga integracji tych rozproszonych zasobów. Służyć temu ma zarządzanie wielopodmiotowe, a więc proces łączenia dążeń różnych interesariuszy mający na celu osiągnięcie ich synergii i wartości dodanej w postaci korzyści o charakterze publicznym. Zarządzanie wielopodmiotowe jest procesem negocjacji i zawierania kompromisów pomiędzy aktorami reprezentującymi różnorodne interesy i będącymi w posiadaniu rozmaitych zasobów mieszczącym w sobie zarówno struktury formalne, jak i nieformalny wpływ².

¹ A. Regulski, J. Zawistowski, A. Żurawski, *Kontrakty terytorialne jako instrument polityki rozwoju. Optymalizacja kontraktów terytorialnych w kontekście wdrażania Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010–2020*, Instytut Badań Strukturalnych, s. 181.

² L. E. Lynn, C. J. Heinrich, C. J. Hill, *Improving Governance: A New Logic for Empirical Research*, Georgetown University Press, 2002, s. 10.

1.4. Monitoring i ewaluacja

Głównym celem systemu monitorowania i ewaluacji realizacji zaktualizowanej SRW jest ocena stopnia, w jakim osiągane są jej cele strategiczne i operacyjne w przełożeniu na wskaźniki obrazujące uzyskane dzięki nim rezultaty, mierzone zmianami zachodzącymi w jakości życia mieszkańców regionu. System ten ma realizować również inne ważne cele względem samorządu województwa i społeczności regionalnej, przede wszystkim: diagnostyczne, korekcyjne, prognostyczne, promocyjne i mobilizacyjne. Ma również przyczynić się do zaszczepienia kultury uczenia się w regionie, m.in. przez ułatwianie zrozumienia procesów rozwojowych, wzmaganie poczucia identyfikacji z SRW i jej celami oraz wspomaganie efektu demonstracji przez wskazywanie i upublicznianie dobrych praktyk i sukcesów rozwojowych.

Zakłada się monitorowanie i ewaluację wskaźników produktu i wskaźników rezultatu przyjętych dla poszczególnych priorytetów tematycznych SRW, za które odpowiada ROT we współpracy z urzędem statystycznym przy udziale reprezentantów regionalnego sektora nauki, badań i rozwoju (N+B+R) oraz ekspertów zewnętrznych.

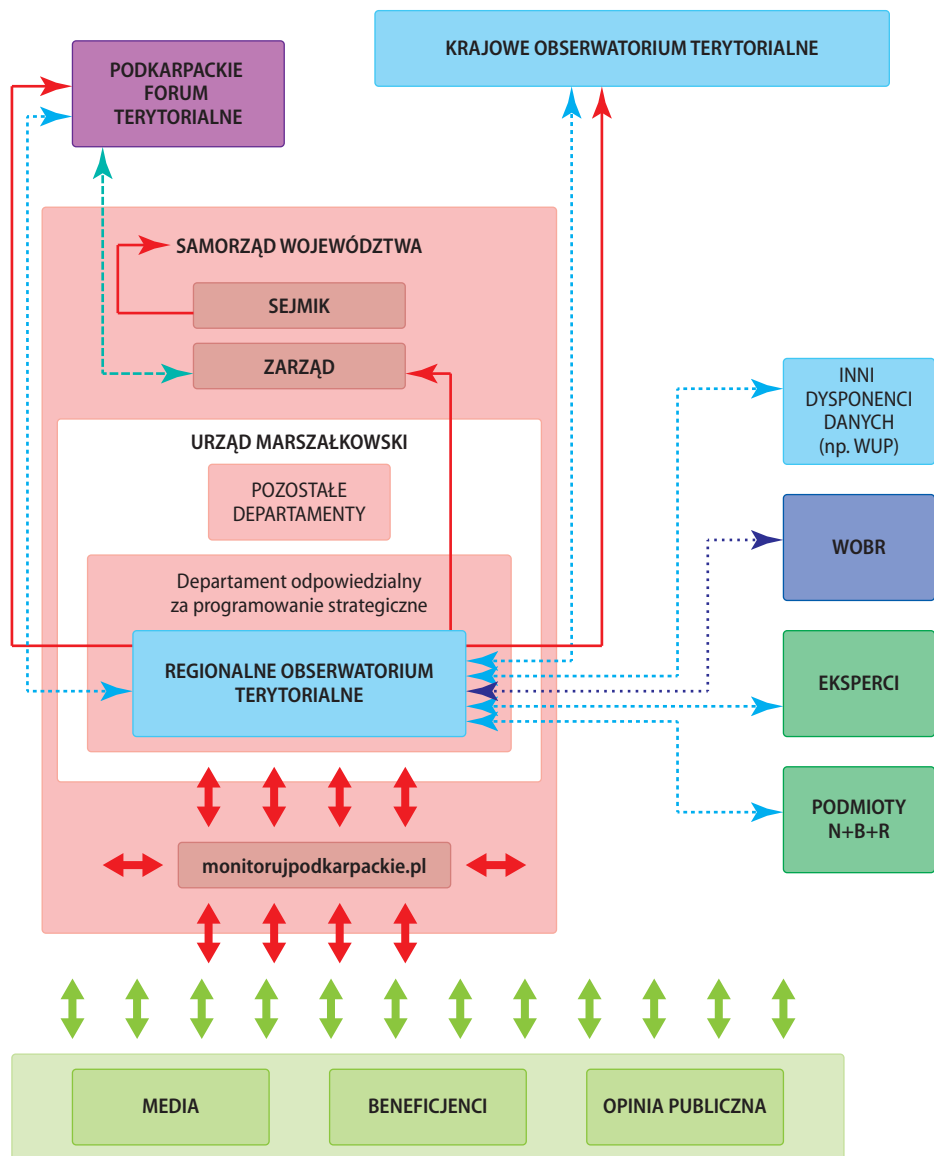
W procesie monitoringu i ewaluacji wdrażania SRW będą wykorzystywane standardowe narzędzia (analiza dokumentów, analizy ilościowe i jakościowe, benchmarking, panele ekspertów i interesariuszy, analizy sieciowe, sondaże, studia przypadków) oraz formy ewaluacji partycypacyjnej, samoewaluacji, aktywności obywatelskiej ukierunkowanej na nieprawidłowości i nadużycia.

Efekty prowadzonego monitoringu i ewaluacji będą prezentowane w raportach obejmujących m.in. sprawozdanie z działań strategicznych, analizy i interpretacje wyników trendów rozwojowych społeczno-gospodarczych, rekomendacje dotyczące zmian merytorycznych i metodologicznych dotyczących realizacji SRW i systemu monitoringu, prezentację dobrych praktyk oraz wykaz wskaźników, źródeł pozyskiwania danych.

Głównym elementem strukturalnym systemu monitorowania i ewaluacji jest Regionalne Obserwatorium Terytorialne województwa podkarpackiego, które ma za zadanie monitorowanie i ocenę całości interwencji publicznej mającej wpływ terytorialny w oparciu o utworzony system współpracy i wymiany informacji pomiędzy głównymi podmiotami publicznymi zaangażowanymi w realizację polityki rozwoju.

Cały system musi opierać się na sieci podmiotów współpracujących. Wśród tych podmiotów, obok instytucji zaangażowanych w system statystyki publicznej (urząd statystyczny), znajdą się podmioty publiczne uczestniczące w realizacji SRW, a ponadto instytuty i centra badawcze, uniwersytety i inne szkoły wyższe oraz stowarzyszenia i organizacje pozarządowe ukierunkowane na działalność badawczą. Kryterium decydującym o włączeniu tego rodzaju podmiotów w strukturę systemu monitorowania i ewaluacji w województwie podkarpackim, koordynowanego przez ROT, jest dysponowanie przez nie wiedzą, doświadczeniem, informacjami i wynikami badań, mogącymi wspomagać ocenę rezultatów działań prorozwojowych. Wkład tych podmiotów powinien jednocześnie być czynnikiem pobudzającym debatę dotyczącą kształtowania

Rysunek 2. Podmioty zaangażowane w system monitoringu i ewaluacji *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020*

LEGENDA			
	informowanie o wynikach monitoringu		relacje merytoryczne, współdziałanie
	partner strategiczny		wielostronne oddziaływanie
	stymulowanie i wspieranie		

kierunków rozwoju regionalnego w przyszłości, co potwierdza konieczność ścisłego powiązania systemu monitorowania i ewaluacji realizacji zaktualizowanej *SRW na lata 2007–2020* z systemem komunikacji społecznej.

System monitorowania i ewaluacji zakłada, iż ROT jest powiązany z Departamentem ds. SRW, w którego strukturze się znajduje. ROT współpracuje ponadto z pozostałymi departamentami Urzędu Marszałkowskiego. W ramach tych powiązań zachodzą dwukierunkowe interakcje obejmujące współpracę merytoryczną, raportowanie i sprawozdawczość, wymianę danych i informacji, konsultacje, analizy, zalecenia i rekomendacje.

Do zadań ROT należy regularne przedstawianie informacji o przebiegu i wynikach monitoringu i ewaluacji postępów w realizacji celów zaktualizowanej *SRW*. Ponadto ROT realizuje zadania z zakresu bieżących analiz i badań zgodnie z potrzebami samorządu województwa, a ponadto rozwija komunikację społeczną dotyczącą postępów i efektów realizacji *SRW* przy użyciu narzędzia informatycznego: www.monitorujpodkarpackie.pl, które wykorzystuje także do komunikowania się z partnerami, interesariuszami, beneficjentami i opinią publiczną.

Zakłada się, iż ROT będzie powiązany z Podkarpackim Forum Terytorialnym (PFT), a powiązania te obejmą wymianę informacji i współpracę merytoryczną (w szczególności na bazie raportów o rozwoju województwa przygotowywanych przez ROT w cyklu rocznym i trzyletnim). Ponadto za pośrednictwem Zarządu Województwa i Departamentu ds. SRW, PFT będzie mógł zwrócić zalecenia i rekomendacje pod adresem ROT, który będzie je realizował w miarę swoich możliwości organizacyjnych i finansowych.

System monitoringu i ewaluacji przedstawiony na wykresie poniżej ma umożliwić obserwację i analizę najważniejszych z punktu widzenia samorządu województwa procesów społeczno-gospodarczych zachodzących w regionie.

2. Ramy finansowe

SRW obejmuje długoterminowe cele, których osiągnięcie przewiduje się do 2020 r. Ich skuteczna realizacja wiąże się nieodzownie z możliwościami finansowymi samorządu województwa oraz poszczególnych samorządów regionalnych. Utrudnieniem w konstruowaniu prognoz ram finansowych *SRW* jest wciąż brak wiążących informacji dotyczących możliwości finansowych po 2013 r., ponieważ większość normujących tę kwestię dokumentów legislacyjnych nie została jeszcze skonstruowana. Z tych względów ramy finansowe aktualizowanej *SRW* oparte zostały na orientacyjnych szacunkach. Planuje się, iż nakłady finansowe przeznaczone na *SRW* pochodzić będą z:

1. europejskich funduszy strukturalnych przeznaczonych na realizację polityki spójności;
2. publicznych i prywatnych środków krajowych współfinansujących projekty realizowane ze środków unijnych;

3. środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i publicznych środków krajowych współfinansujących EFRROW;
4. środków pochodzących z tzw. mechanizmów norweskich;
5. środków jednostek samorządu terytorialnego województwa składających się na ich potencjał inwestycyjny;
6. niewykorzystanych środków na realizację polityki spójności na lata 2007–2013.

Ad. 1. W przypadającej na okres realizacji SRW kolejnej perspektywie programowania finansowego Unii Europejskiej obejmującej lata 2014–2020 ulegną zmianie zasady dotyczące finansowania polityki spójności oraz wykorzystywania środków finansowych pochodzących z europejskich funduszy strukturalnych. Jednak nadal zakłada się, iż w nowej perspektywie polityka spójności pozostanie jedną z najważniejszych polityk Unii Europejskiej.

Obecnie nie jest jeszcze ostatecznie zakończony proces decyzyjny w zakresie ustalenia ram finansowych budżetu UE na perspektywę lat 2014–2020, jednak w lutym 2013 r. Rada Europejska przyjęła wstępne ustalenia, iż Polska w okresie 2014–2020 otrzyma łącznie 72,9 mld euro na realizację polityki spójności. Wstępny, szacunkowy, podział tej alokacji środków zakłada, że na realizację celu 1. polityki spójności, w ramach funduszy strukturalnych dostępne będzie 47,304 mld euro, a dodatkowo w ramach Funduszu Spójności przewidziano kwotę 20,28 mld euro. Na realizację celu 2. Współpraca terytorialna przewiduje się środki w wysokości 0,485 mld euro. Wskazana wyżej kwota funduszy strukturalnych zostanie rozdysponowana pomiędzy programy krajowe i regionalne.

Województwo podkarpackie zaliczone zostało do grupy regionów Unii Europejskiej słabiej rozwiniętych (tzn. takich, w których wskaźnik PKB na 1 mieszkańca jest niższy niż 75% średniej dla UE-27). Wstępnie zaproponowany podział środków przeznaczonych na poszczególne programy operacyjne zakłada, iż województwo podkarpackie otrzymałoby na realizację programu regionalnego kwotę 1895,4 mln euro, czyli więcej niż w okresie 2007–2013, kiedy to w ramach realizacji RPO WP 2007–2013 przyznano mu 1136,31 mln euro dofinansowania ze środków EFRR oraz 367,5 mln euro ze środków EFS w ramach komponentu regionalnego PO KL. Komisja Europejska w projektach rozporządzeń przyjęła założenie, że w przypadku kategorii regionów mniej rozwiniętych udział EFS w finansowaniu projektów musi być zaplanowany na poziomie co najmniej 25%, a zatem udział EFRR pozostaje na poziomie co najwyżej 75% środków. W przypadku województwa podkarpackiego wstępny podział alokacji funduszy strukturalnych w ramach RPO WP 2014–2020 zakłada, że kwota środków z EFRR wyniesie 1421,55 mln euro, a z EFS 473,85 mln euro.

Ponadto województwo podkarpackie jako jedno z pięciu województw w kraju będzie objęte *Programem Operacyjnym dla Polski Wschodniej 2014–2020 (PO PW 2014–2020)*. W ramach tego programu przewidywane jest dofinansowanie ze środków pochodzących z EFRR, które, według wstępnych założeń, wyniesie 1713,1 mln euro. Jest to kwota mniejsza od alokowanej dla programu operacyjnego *Rozwój Polski Wschodniej 2007–2013 (PO RPW 2007–2013)*, która wynosiła 2387,7 mln euro. Przyj-

mując założenie, że udział województwa podkarpackiego w alokacji przewidzianej na *PO PW 2014–2020* będzie podobnej wielkości jak dla *PO RPW 2007–2013* (tj. ok. 23% kwoty ogólnej alokacji), należy uznać, że będzie to kwota ok. 394 mln euro pochodzących z EFRR.

Zatem zgodnie z przyjętymi powyżej założeniami łączna kwota środków przewidywanych dla województwa podkarpackiego w ramach *RPO WP 2014–2020* oraz *PO PW 2014–2020* wyniesie 1 815,55 mln euro z EFRR i 473,85 mln euro z EFS.

Ad. 2. Zakładając, że minimalne wymagane dofinansowanie projektów z krajowych środków publicznych wynosi 15%, kwota dofinansowania z krajowych środków publicznych do inwestycji realizowanych w województwie podkarpackim w ramach wyżej podanych funduszy europejskich, tj. EFRR i EFS, wynosiłaby odpowiednio 320,39 mln euro i 83,62 mln euro. Łącznie kwota dofinansowania z krajowych środków publicznych wynosiłaby 404,01 mln euro (środki krajowe będą pochodzić z budżetu państwa oraz z budżetu samorządu województwa).

Na temat obowiązku dofinansowania projektów ze środków prywatnych nie ma żadnych wskazań, zatem wobec braku innych wskazówek, biorąc pod uwagę, że w ogólnych założeniach dotyczących polityki spójności realizowanej w Polsce w latach 2007–2013 planowany udział prywatnych środków wynosił 5% łącznej sumy finansowania wkładu unijnego i krajowego³, można przyjąć ostrożną prognozę dofinansowania funduszy województwa podkarpackiego ze środków prywatnych na takim samym poziomie, tj. w wysokości 134,67 mln euro.

Łącznie środki na realizację polityki spójności w województwie podkarpackim w latach 2014–2020 pochodzące z funduszy strukturalnych UE i współfinansowania ze środków publicznych i prywatnych wyniosłyby 2828,08 mln euro.

Tabela 4. Szacunkowe środki przyznane dla województwa podkarpackiego na realizację polityki spójności w latach 2014–2020, na podstawie propozycji Rady Europejskiej (w mln euro)

Fundusze UE		Publiczne środki krajowe współfinansujące fundusze UE		Środki prywatne współfinansujące fundusze UE	Razem
Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	Europejski Fundusz Społeczny	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	Europejski Fundusz Społeczny		
1815,55	473,85	320,39	83,62	134,67	2828,08

Źródło: obliczenia własne.

³ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, *Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie. Narodowa Strategia Spójności*, Warszawa, maj 2007.

Ad. 3. Oprócz dofinansowania ze środków Unii Europejskiej przyznanego w ramach realizacji polityki spójności województwo podkarpackie może także liczyć na wsparcie z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) w ramach realizacji wspólnej polityki rolnej. Założenia co do przyszłej unijnej wspólnej polityki rolnej, podobnie jak w przypadku polityki spójności, nie są jeszcze ostatecznie znane. Także w tej kwestii szacunki dotyczące dostępnych źródeł finansowania z konieczności muszą być oparte jedynie na propozycjach unijnych udostępnianych w formie wstępnych założeń i nieokreślających szczegółowych pułapów środków dla poszczególnych krajów i regionów.

Wspólna polityka rolna ma zostać oparta na dwóch filarach. Filar I ma obejmować płatności bezpośrednie dla rolników, a także pomoc w przypadku szczególnych zakłóceń na rynku. Filar II dotyczy rozwoju obszarów wiejskich⁴. Na lata 2014–2020 wstępnie proponuje się przyznanie na działania realizowane w I filarze 317,2 mld euro, a w II filarze – 101,2 mld euro. Uzupełnieniem do tych dwóch filarów ma być dodatkowa kwota w wysokości 17,1 mld euro.

Wobec braku informacji na temat przewidywanego podziału środków na poszczególne kraje i regiony szacunki dla województwa podkarpackiego przeprowadzono przy założeniu, że jego udział w EFRROW będzie kształtował się na relatywnie podobnym poziomie jak w okresie 2007–2013.

Na lata 2014–2020 zakłada się wsparcie z EFRROW na rzecz rozwoju obszarów wiejskich dla całej Unii Europejskiej na poziomie 96 mld euro. Szacunkowa pula środków przypadająca dla województwa podkarpackiego z EFRROW w latach 2014–2020 wynosi zatem 721,07 mln euro przy założeniu podobnego algorytmu podziału środków jak w poprzednim okresie programowania. W ramach wspierania rozwoju obszarów wiejskich regiony słabiej rozwinięte korzystać będą z wyższych stawek dofinansowania, które może sięgać 85%. Szacunkowa kwota dofinansowania ze środków publicznych współfinansujących projekty realizowane w ramach EFRROW wyniesie zatem 127,24 mln euro. Łączna kwota środków na wsparcie obszarów wiejskich oszacowana została na kwotę 848,32 mln euro.

Ad. 4. Odrębnym, potencjalnym źródłem finansowania strategii rozwoju województwa są środki dostępne w ramach tzw. mechanizmów norweskich, czyli Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. W latach 2009–2014 w ramach pierwszej edycji tych mechanizmów finansowych Polska otrzymała 533,51 mln euro, co pozwoliło na zrealizowanie ponad 1400 projektów⁵. Na projekty realizowane w województwie podkarpackim przypadła kwota 4,09 mln euro. W drugiej edycji przewidzianej na lata 2009–2014 przyznano Polsce środki na nieco wyższym poziomie, tj. w wysokości 578,1 mln euro. Można za-

⁴ Informacje na podstawie *Wniosku Komisji Europejskiej ws. Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)*, KOM(2011) 627, 2011/0282 (COD), 12.10.2011, Bruksela.

⁵ Informacje Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, www.mrr.gov.pl.

łożyć, że województwo podkarpackie będzie beneficjentem mechanizmów norweskich także w ich drugiej edycji. Przy założeniu, że kwoty dofinansowania z tych mechanizmów będą nieco wyższe niż w pierwszej edycji można szacować, że województwo podkarpackie będzie mogło liczyć na ok. 5,3 mln euro z przeznaczeniem głównie na rozwój kultury i kapitału ludzkiego.

Ad. 5. Potencjał inwestycyjny jednostek samorządu terytorialnego wskazuje, ile środków finansowych będą one mogły przeznaczyć z dochodów własnych oraz zobowiązań na działania związane z rozwojem regionalnym i lokalnym, czyli na realizację SRW. Wyliczenia potencjału własnego oraz inwestycyjnego dokonano na bazie prognoz poszczególnych składników dochodów i wydatków jednostek samorządu terytorialnego. W analizach przyjęto, iż potencjał własny stanowi suma dochodów i wolnych środków finansowych pomniejszona o wydatki zmniejszające potencjał własny. Dochody to suma dochodów własnych, majątkowych, dotacji celowych z budżetu państwa oraz subwencji. Składniki dochodów własnych są zróżnicowane w zależności od szczebla samorządu terytorialnego. Najszersze są w przypadku gmin i stanowią je udziały w podatku dochodowym od osób fizycznych, udziały w podatku dochodowym od osób prawnych, podatek rolny, podatek od nieruchomości, podatek od środków transportowych, podatek od czynności cywilnoprawnych, dochody z majątku oraz pozostałe dochody własne. Wydatki zmniejszające potencjał własny to natomiast wydatki bieżące (wynagrodzenia wraz z pochodnymi oraz pozostałe wydatki), koszt obsługi i spłat zadłużenia, dotacje, świadczenia na rzecz osób fizycznych oraz inwestycje kontynuowane i odtworzeniowe.

Tak wyliczony potencjał własny jednostek samorządu terytorialnego po powiększeniu o wartość nowego zadłużenia i pomniejszeniu o spłaty zadłużenia stanowi potencjał inwestycyjny, jaki może być przeznaczony przez JST na realizację SRW. Dochody JST nie uwzględniają środków z budżetu UE.

Od 2014 r. wejdzie w życie nowe ograniczenie poziomu zadłużenia JST (tzw. indywidualny wskaźnik zadłużenia JST oparty na nadwyżce operacyjnej), które zastąpi obecnie obowiązujący limit poziomu długu i wypłat na obsługę długu. Według prognozy długookresowej w całym analizowanym okresie 2012–2020 potencjał własny wszystkich jednostek samorządu terytorialnego województwa podkarpackiego (województwo, powiaty, gminy) wzrośnie. Nie będzie to jednak wzrost duży. Średnio wyniesie on 2% rocznie. Może to stanowić sygnał ograniczonych możliwości zapewnienia wkładu własnego przez JST na realizację przedsięwzięć finansowanych z funduszy europejskich w nowej perspektywie. Również potencjał inwestycyjny wszystkich jednostek wzrośnie. Szacuje się, że średnioroczny wzrost potencjału inwestycyjnego wszystkich JST województwa podkarpackiego wyniesie 4,1%, co na koniec analizowanego okresu da łączną kwotę 10 729 mln zł, tj. 2599,4 mln euro.

Ad. 6. Do wielkości środków pochodzących z funduszy europejskich należy doliczyć ponadto kwoty niewykorzystane jeszcze w ramach wsparcia przyznanego dla regionu podkarpackiego na realizację polityki spójności w latach 2007–2013. Na ten okres przewidziano dla regionu 1198,8 mln euro z funduszy europejskich w ramach

Tabela 5. Potencjał inwestycyjny jednostek samorządu terytorialnego województwa podkarpackiego w latach 2012–2020 w zł

Lata	Województwo		Powiaty		Gminy		Miasta na prawach powiatu		Suma	
	Potencjał własny	Potencjał inwestycyjny	Potencjał własny	Potencjał inwestycyjny	Potencjał własny	Potencjał inwestycyjny	Potencjał własny	Potencjał inwestycyjny	Potencjał własny	Potencjał inwestycyjny
2012	186019364,03	245051116,80	98380409,00	169508744,00	363940473,00	343897314,00	209553160,00	246569689,00	857893406,03	1005026863,80
2013	200982047,17	264060942,41	91871715,00	167678529,00	366980351,00	358401446,00	220351752,00	261739394,00	880185865,17	1051880311,41
2014	216495365,84	283810303,27	82570989,00	163172493,00	367050990,00	370501537,00	231493844,00	277499245,00	897611188,84	1094983578,27
2015	233268112,00	305090776,58	72081120,00	157725199,00	366486363,00	382681843,00	243493998,00	294406554,00	915329593,00	1139904372,58
2016	251757623,19	328346502,28	61327347,62	152311564,89	365645028,59	395253389,59	256312737,91	312394307,66	935042737,31	1188305764,42
2017	271369221,88	352988168,88	48179695,71	144707567,59	362680760,15	406431346,33	269873729,47	331432109,30	952103407,21	1235559192,10
2018	292779686,92	379734176,53	34094962,10	136473380,67	359081423,62	417765280,55	284431968,94	351784844,25	970388041,58	1285757682,00
2019	315933522,01	408524219,41	18426568,91	126939354,79	354025025,97	428439464,95	299924523,99	373398983,53	988309640,88	1337302022,68
2020	340870240,20	439424277,74	726048,11	115659610,89	347302006,84	438314657,92	316470470,63	396426312,35	1005368765,78	1389824858,90
2012–2020	2309475183,24	3007030483,90	507658855,45	1334176443,83	3253192422,17	3541686279,34	2331906184,94	2845651439,09	8402232645,80	10728544646,16
2012–2020 (mIn zł)	2309	3007	5077	1334	3253	3541	2332	2846	8402	10729

Potencjał własny stanowi suma dochodów (dochodów własnych, majątkowych, dotacji celowych z budżetu państwa oraz subwencji) oraz wolnych środków finansowych pomniejszona o wydatki zmniejszające potencjał własny (wydatki bieżące, koszt obsługi i spłat zadłużenia, dotacje, świadczenia na rzecz osób fizycznych oraz inwestycje kontynuowane i odtworzeniowe).

Potencjał inwestycyjny stanowi suma potencjału własnego jednostek samorządu terytorialnego oraz wartości nowego zadłużenia pomniejszona o spłaty zadłużenia.

Źródło: Ramy finansowe zaktualizowanej *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020*, Rzeszów 2012.

Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego 2007–2013. Z informacji Ministerstwa Rozwoju Regionalnego⁶ wiadomo, że poziom wykorzystania alokacji dostępnej w ramach *RPO Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2013*, biorąc pod uwagę wartość projektów, na które podpisano umowy o dofinansowanie, wyniósł 88,1% (stanu na koniec listopada 2012 r.). Z powyższych danych wynika, że do wykorzystania pozostało 142,42 mln euro z funduszy europejskich.

Wartość szacowanych dostępnych środków na realizację SRW w latach 2012–2020 łącznie wyniesie 6423,48 mln euro.

Na kwotę 6423,48 mln euro szacowanych dostępnych środków składają się wyżej wskazane: udziały pochodzące z europejskich funduszy strukturalnych przeznaczone na realizację polityki spójności (2289,4 mln euro, tj. 1815,55 mln euro z EFRR oraz 473,85 mln euro z EFS), publiczne i prywatne środki krajowe współfinansujące projekty realizowane ze środków unijnych (538,68 mln euro, w tym 404,01 mln euro – publiczne środki krajowe oraz 134,67 mln euro – prywatne środki krajowe), środki pochodzące z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i publiczne środki krajowe współfinansujące EFRROW (848,3 mln euro, w tym 721,1 mln euro – EFRROW oraz 127,2 mln euro – publiczne środki krajowe), środki z tzw. mechanizmów norweskich (5,3 mln euro), środki jednostek samorządu terytorialnego województwa podkarpackiego składające się na ich potencjał inwestycyjny (2599,4 mln euro) oraz niewykorzystane środki z funduszy europejskich na realizację polityki spójności na lata 2007–2013 (142,42 mln euro).

Podział środków na poszczególne dziedziny działań strategicznych województwa podkarpackiego

Propozycja podziału środków finansowych dostępnych dla województwa podkarpackiego w latach 2012–2020 na poszczególne dziedziny strategiczne opracowana została przy uwzględnieniu potrzeb regionu, możliwości wykorzystania jego potencjału, dotychczasowych doświadczeń, założeń odnośnie do przyszłej polityki regionalnej, a także wytycznych co do preferowanych zasad podziału dostępnych środków finansowych, sformułowanych na szczeblu unijnym i krajowym.

Ostatecznie podział środków na poszczególne dziedziny działań strategicznych przedstawia się następująco:

- Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka – 23%,
- Kapitał ludzki i społeczny – 21%,
- Sieć osadnicza – 37%,
- Środowisko i energetyka – 19%.

Dokonując podziału środków na poszczególne dziedziny strategiczne województwa podkarpackiego, uwzględniono m.in. propozycje Komisji Europejskiej dotyczące przyszłej perspektywy finansowej oraz propozycje wytycznych wskazujących, na jakie cele mogą być przeznaczane środki z funduszy strukturalnych.

⁶ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, *Wykorzystanie środków UE w ramach Strategii wykorzystania Funduszu Spójności na lata 2004–2006 oraz Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007–2013*, Warszawa, grudzień 2012.

Wykorzystanie środków EFRR obwarowano pewnymi warunkami co do podziału środków tego funduszu pomiędzy poszczególne projekty. Regiony słabiej rozwinięte będą zobligowane do przeznaczenia co najmniej 50% alokacji na projekty związane ze:

- zwiększaniem efektywności energetycznej i odnawialnych źródeł energii (co najmniej 6%);
- wspieraniem konkurencyjności MŚP;
- rozwojem innowacji.

Przyszła polityka spójności kładzie ponadto duży nacisk na zrównoważony rozwój obszarów miejskich i w związku z tym obliguje wszystkie regiony do wykorzystania co najmniej 5% środków EFRR w tym obszarze. Pozostałe 45% pozostaje do dowolnego rozdysponowania.

Za pomocą środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Społecznego przewiduje się osiągnięcie celów, jakimi są zmniejszenie liczby bezrobotnych, zwłaszcza wśród osób młodych, oraz zmniejszenie rozmiarów wykluczenia społecznego. Realizacja projektów finansowanych przez EFS koncentrować będzie się na czterech zasadniczych aspektach: promowaniu zatrudnienia i mobilności zawodowej, inwestowaniu w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie, promowaniu włączenia społecznego, na walce z ubóstwem, wzmacnianiu potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji publicznej. Dla zwiększenia skoncentrowania tematycznego zaleca się, aby co najmniej 20% środków EFS było przeznaczonych na działania z zakresu włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa skierowane do grup znajdujących się w najtrudniejszym położeniu, żyjących na marginesie społeczeństwa.

Również Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, uwzględniając zmiany w zakresie priorytetów przyszłej polityki spójności oraz zasady dotyczące podziału dostępnych środków finansowych, opracowało propozycje podziału dostępnych środków w układzie tematycznym⁷, które mają charakter wstępnej propozycji struktury udziału poszczególnych celów w całości alokacji na lata 2014–2020. Główny akcent położono na rozwój innowacyjności, edukacji i technologii cyfrowych. W związku z tym w stosunku do obecnej alokacji środków europejskich (w latach 2007–2013) zaproponowano na kolejny okres programowania (2014–2020) przeznaczenie znacznie większej części środków na działania związane ze wspieraniem badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji, tj. od 15,4% do 19,0% dostępnej alokacji. Proponuje się także przeznaczenie stosunkowo większego niż dotychczas wsparcia w obszarze wspierania przejścia na gospodarkę niskoemisyjną (4,8–9,3% dostępnej alokacji), a także w dziedzinie wspierania zatrudnienia i mobilności pracowników (4,4–5,6%) oraz wspierania włączenia społecznego i walki z ubóstwem (1,3–1,5%).

W odniesieniu do dziedzin działań strategicznych i priorytetów tematycznych województwa podkarpackiego można przyjąć, że w pierwszej dziedzinie: Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka zawierają się cele tematyczne związane z wspieraniem badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji oraz podnoszeniem kon-

⁷ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Koordynacji Polityki Strukturalnej, *Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020 – uwarunkowania strategiczne*, www.mrr.gov.pl.

kurencyjności MŚP, na które łącznie Ministerstwo Rozwoju Regionalnego proponuje przyznanie między 17,9% a 23,0% środków dostępnych w ramach dofinansowania unijnego. Druga dziedzina działań strategicznych województwa podkarpackiego: Kapitał ludzki i społeczny obejmuje cele tematyczne odnoszące się do wspierania zatrudnienia i mobilności pracowników, włączenia społecznego, walki z ubóstwem i inwestowania w szeroko pojętą edukację, ochronę zdrowia oraz sport. Sugestia Ministerstwa Rozwoju Regionalnego wskazuje na przyznanie na te cele od 19,2% do 23,3% środków. Trzecia dziedzina działań strategicznych: Sieć osadnicza obejmuje zwiększenie dostępności technologii informacyjno-komunikacyjnych, rozwój infrastruktury transportowej, promowanie zrównoważonego transportu oraz politykę rozwoju miast i obszarów wiejskich. Na cele te założono od 33,3% do 38,5% alokacji. Ostatniej dziedzinie działań strategicznych: Środowisko i energetyka odpowiadają cele tematyczne związane ze wspieraniem przejścia na gospodarkę niskoemisyjną, dostosowaniem do zmian klimatycznych, ochroną środowiska naturalnego i wspieraniem efektywności wykorzystania zasobów, na co przewiduje się od 16,9% do 23,7% dostępnych środków.

Przy dokonaniu podziału środków na realizację SRW zwrócono także uwagę na inne zalecenia Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, nawiązujące do celów zawartych w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*. Głoszą one, aby przy konstruowaniu zasad finansowania polityki regionalnej w strategii rozwoju dokonać takich szacunków podziału dostępnych środków, aby 63% było przeznaczonych na realizację celu 1. określonego w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego (KSRR)*, 30% odpowiadało priorytetom celu 2. *KSRR*, a 7% wpisywało się w działania celu 3. *KSRR*⁸.

Analiza *KSRR* oraz *SRW* prowadzi do wniosku, iż cel 1. *KSRR* (Konkurencyjność) realizowany jest we wszystkich dziedzinach działań strategicznych strategii województwa podkarpackiego. Z kolei cel 2. *KSRR* (Spójność) wpisuje się w dziedziny: Kapitał ludzki i społeczny oraz Sieć osadnicza. Zadania realizowane w ramach pierwszej z wymienionych dziedzin dotyczyć będą w szczególności rozwoju usług edukacyjnych i szkoleniowych, medycznych, komunikacyjnych, komunalnych i kulturalnych. Działania przypisane do dziedziny: Sieć osadnicza odnosić się będą do restrukturyzacji i rewitalizacji miast i innych obszarów tracących dotychczasowe funkcje społeczno-gospodarcze, przewycięzania niedogodności związanych z położeniem obszarów przygranicznych oraz zwiększania dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich na obszarach o najniższej dostępności. Nadto cel 3. *KSRR* (Sprawność) wpisuje się w całości w ww. dziedzinę działań strategicznych województwa podkarpackiego, tj. w Kapitał ludzki i społeczny.

Dokonując propozycji podziału środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz środków współfinansujących działania finansowane w ramach tego funduszu, wykorzystano wnioski wynikające z analizy sposobu finansowania działań rozwojowych realizowanych w ramach obowiązującego w latach 2007–2013 *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW)*. Środki objęte tym programem są wydatkowane na działania

⁸ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, *Aktualizacja strategii rozwoju województw z uwzględnieniem uwarunkowań krajowych i unijnych*. Przewodnik, Warszawa, maj 2011.

Tabela 6. Podział środków na finansowanie poszczególnych dziedzin działań strategicznych Strategii rozwoju województwa podkarpackiego (w mln euro)

Dziedziny działań strategicznych	Łączna kwota środków	Udział poszczególnych dziedzin w całości finansowania (%)	W tym											
			Fundusze UE i środki współfinansujące projekty z funduszy UE przeznaczonych na realizację polityki spójności						Udział poszczególnych dziedzin w całości finansowania ze środków funduszy unijnych i współfinansujących środki unijne w ramach realizacji polityki spójności (%)		Środki na wsparcie rozwoju obszarów wiejskich		Potencjał inwestycyjny jednostek samorządu terytorialnego województwa podkarpackiego	mechanizmy norweskie
			Fundusze UE		Publiczne środki krajowe współfinansujące fundusze UE		Środki prywatne współfinansujące fundusze UE		Niewykorzystane środki na realizację polityki spójności na lata 2007–2013		Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	Europejski Fundusz Rozwoju Obszarów Wiejskich		
			Europejski Fundusz Regionalny	Europejski Fundusz Społeczny	Europejski Fundusz Regionalny	Europejski Fundusz Społeczny	Europejski Fundusz Regionalny	Europejski Fundusz Społeczny	Europejski Fundusz Regionalny	Europejski Fundusz Społeczny	Europejski Fundusz Regionalny	Europejski Fundusz Społeczny		
Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka	1477,4	23,0	516,07	0,0	91,07	0,0	31,96	25,8	22	310,6	54,8	447,1	0,0	
Kapitał ludzki i społeczny	1348,93	21,0	86,17	473,85	15,21	83,62	34,68	3,4	24	35,9	6,3	605,1	4,7	
Sieć osadnicza	2376,69	37,0	776,94	0,0	137,11	0,0	43,64	86,5	35	149,1	26,3	1156,5	0,6	
Środowisko i energia	1220,46	19,0	436,37	0,0	77,00	0,0	24,39	26,7	19	225,5	39,8	390,7	0,0	
Razem	6423,48	100,0	1815,55	473,85	320,39	83,62	134,67	142,4	100	721,1	127,2	2599,4	5,3	

realizowane w ramach czterech osi. Na oś 1. – Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego – przeznaczono 42,7% dostępnych środków; udział osi 2.: Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich wynosi 30,9%; na oś 3.: Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej przyznano 10,3% środków, a na oś 4.: Leader przekazano 4,6%. Dodatkowo 1,5% środków przeznaczono na pomoc techniczną. Można przyjąć, że oś 1. PROW odpowiada pierwszej dziedzinie działań strategicznych wyznaczonych w SRW, oś 2. wpisuje się w działania czwartej dziedziny działań strategicznych, oś 3. odpowiada zadaniom z zakresu trzeciej dziedziny działań strategicznych, natomiast oś 4. wpisuje się w zadania z zakresu drugiej dziedziny działań strategicznych.

Pomocne w podjęciu decyzji o podziale dostępnych środków finansowych były również wnioski wynikające z analizy sposobu finansowania działań rozwojowych realizowanych w ramach obowiązującego w latach 2007–2013 *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego*, ponieważ dostarczyły one informacji na temat uznanych obecnie za ważne aspektów rozwoju.

Z szacunkowej łącznej wartości nakładów finansowych przeznaczonych na realizację SRW w latach 2012–2020, wynoszącej 6423,48 mln euro, kwota 2376,69 mln euro (tj. 37% łącznej wartości nakładów) zostanie przeznaczona na dziedzinę: Sieć osadnicza. Kolejną pod względem przewidzianej wartości nakładów dziedziną jest Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka, na którą przewidziano nakłady w wysokości 1477,4 mln euro (23%). Niewiele mniej środków zaplanowanych zostało na dziedzinę: Kapitał ludzki i społeczny – 1348,93 mln euro (21%). Wartość 1220,46 mln euro (19%) została przypisana dziedzinie: Środowisko i energetyka.

Wnioski z oceny oddziaływania na środowisko

Prognoza oddziaływania na środowisko projektu SRW została opracowana zgodnie z art. 5 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. nr 199, poz. 1227, z późn. zm.). Zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozie został uzgodniony z Państwowym Wojewódzkim Inspektorem Sanitarnym oraz Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska w Rzeszowie.

Celem opracowania prognozy oddziaływania na środowisko projektu SRW jest m.in. identyfikacja możliwych do określenia skutków środowiskowych realizacji kierunków działań określonych w ramach zidentyfikowanych priorytetów, ustalenie, czy realizacja celów, kierunków działań sprzyja ochronie środowiska przyrodniczego i zrównoważonemu rozwojowi województwa podkarpackiego.

Z analiz zawartych w prognozie oddziaływania na środowisko projektu SRW wynikają następujące wnioski:

- Szczegółowe skutki oddziaływania poszczególnych przedsięwzięć realizowanych w ramach kierunków działań zdefiniowanych w projekcie SRW są przedmiotem osobnej procedury oddziaływania prowadzonej na etapie projektowania inwestycji.
- Prognoza jest dokumentem wspierającym proces decyzyjny i procedurę konsultacji projektu SRW. Wskazuje na możliwe negatywne skutki realizacji projektu SRW oraz przedstawia zalecenia dotyczące przeciwdziałania ewentualnym niekorzystnym oddziaływaniom na środowisko, a także opisuje sposoby ich minimalizacji.
- Projekt SRW jest zgodny ze *Strategią Rozwoju Kraju* i odpowiada aktualnie obowiązującym wymaganiom stawianym tego typu dokumentom.
- Projekt SRW jest dokumentem ogólnym, w którym zawarte są zamierzenia określone i pogrupowane w następujących dziedzinach działań strategicznych: Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka, Kapitał ludzki i społeczny, Sieć osadnicza oraz Środowisko i energetyka.
- Pomimo oddziaływania SRW w sensie transgranicznym, na obecnym etapie nie przewiduje się możliwości znaczącego transgranicznego oddziaływania na środowisko. Nie przewiduje się, by oddziaływania np. poszczególnych odcinków tras komunikacyjnych powodowały znaczące oddziaływania na środowisko o zasięgu wykraczającym poza granice województwa.

- Realizując zapisy projektu SRW, należy przede wszystkim:
 - zachować spójność i integralność obszarów Natura 2000 (wyznaczonych oraz ważnych dla Wspólnoty);
 - unikać tworzenia barier dla przemieszczających się zwierząt oraz prawidłowego funkcjonowania układów przyrodniczych;
 - ograniczać presję inwestycyjną na tereny najcenniejsze pod względem przyrodniczym;
 - wykluczać lub w uzasadnionych przypadkach ograniczać fragmentację środowiska do niezbędnego minimum;
 - zapewniać drożność korytarzy ekologicznych oraz szlaków migracyjnych zwierząt.
- Prawdopodobne jest, iż realizacja części działań, w szczególności przewidzianych w ramach dziedziny działań strategicznych: Środowisko i energetyka, spowoduje trwałe zmiany i przekształcenia środowiska w wymiarze lokalnym, ale efekt ekologiczny ich realizacji będzie pozytywny w dłuższym horyzoncie czasowym i w wymiarze ponadlokalnym (np. działania w ramach priorytetu 4.1. *Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków*).
- Z przeprowadzonej analizy wynika, że najbardziej korzystna dla środowiska i zdrowia ludzi będzie realizacja następujących kierunków działań: 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3., 1.5.1., 1.5.2., 1.5.3., 2.1.1., 2.1.2., 2.1.3., 2.2.1., 2.2.3., 2.4.1., 2.4.3., 3.3.4., 3.5.4., 4.2.1., 4.2.4., 4.3.2., 4.3.4.
- Najwięcej potencjalnie negatywnych oddziaływań na środowisko będzie wiązać się z realizacją kierunków działań: 3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 3.5.3. Oddziaływanie negatywne na środowisko będzie związane z realizacją zamierzonych przedsięwzięć, które będą związane z robotami budowlanymi na terenach, które nie są jeszcze zainwestowane.
- Skala przedsięwzięć zaproponowanych do realizacji w ramach projektu SRW ma przede wszystkim charakter regionalny, a ewentualne prognozowane oddziaływanie powodowane ich realizacją będzie miało przeważnie zasięg lokalny.
- Nie stwierdzono, aby w projekcie SRW była przewidywana realizacja takich przedsięwzięć, których budowa i funkcjonowanie może powodować oddziaływania transgraniczne.
- Funkcjonowanie zrealizowanych już działań będzie korzystnie wpływać na stan środowiska i zdrowie ludzi, zwłaszcza gdy stosowane będą najnowsze technologie oraz dobre praktyki, niemniej jednak pozytywnych zmian należy spodziewać się w dłuższej perspektywie czasowej.
- Planowane zamierzenia realizowane w ramach kierunku 3.1.1. powinny być wykonywane z zapewnieniem minimalizacji ingerencji w tereny o dużym potencjale przyrodniczym i krajobrazowym oraz turystycznym.
- Mając na uwadze powyższe spostrzeżenia proponuje się, aby oprócz zasady zrównoważonego rozwoju stosować inne zasady, na których będzie opierać się realizowanie zamierzeń określonych w projekcie *Strategii* np. zasadę zapobiegania, zasadę stosowania najlepszych dostępnych technik (BAT), zasadę „zanieczyszczający płaci”.
- Nie można w sposób jednoznaczny wykluczyć negatywnego wpływu realizacji niektórych zadań realizowanych w ramach priorytetów rozwojowych na obszary Natura 2000, ale wpływ negatywny nie oznacza wpływu znaczącego. SRW nie jest

dokumentem decyzyjnym, na tym etapie nie jest znana dokładna lokalizacja poszczególnych przedsięwzięć, co więcej, dla przedsięwzięć ustawodawca przewidział odpowiednie procedury ocen, które przeprowadza się na etapie realizacji. Należy zaznaczyć, że obowiązujące prawo wyklucza realizację przedsięwzięć mogących w sposób znaczący oddziaływać na obszary Natura 2000, ale dopuszcza odstępstwa od tej reguły (art. 34. ustawy o ochronie przyrody).

- Należy się spodziewać, że realizacja przedsięwzięć związanych z turystyką (np. działania 1.3.1., 1.3.2.), rozwojem infrastruktury sportowej (działanie 2.6.3.), budową dróg (np. działania 3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 3.5.3.), rozwojem obszarów wiejskich (np. działania 3.4.1., 3.4.2., 3.4.4.) może powodować presję inwestycyjną na tereny objęte ochroną prawną na podstawie ustawy o ochronie przyrody, obszarów leśnych, dlatego wydaje się uzasadnionym monitorowanie ubytku powierzchni leśnej i gruntów rolnych wysokich klas bonitacyjnych na rzecz przedsięwzięć dotyczących budowy nowych dróg, innych inwestycji liniowych oraz obiektów turystycznych wraz z usługami okołoturystycznymi.
- Rozwiązania w zakresie zapobiegania, ograniczania i kompensacji przyrodniczej przewidywanych negatywnych oddziaływań, zwłaszcza w obszarach konfliktowych, nie są możliwe do określenia, ponieważ dokument ma charakter zamierzeniowy, nie ma też dokładnych wskazań lokalizacyjnych przedsięwzięć, a każde z realizowanych w przyszłości przedsięwzięć będzie poddane procedurze oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko na etapie wydawania dokumentów decyzyjnych. Na tym etapie można jedynie wskazać potrzebę stosowania rozwiązań alternatywnych i wybierania do realizacji takiego wariantu, który w sposób maksymalny chroni zasoby przyrodnicze.
- Rozwiązania alternatywne mogą stanowić wariantowe przebiegi tras komunikacyjnych, wariantowe przebiegi liniowych inwestycji infrastrukturalnych (innych niż trasy komunikacyjne), różne rozwiązania konstrukcyjne dla przedsięwzięć modernizowanych, stosowanie różnych sposobów realizacji przedsięwzięć (np. metody budowy przedsięwzięć, metody transportu ludzi i towarów – komunikacja drogowa czy kolejowa), wariantowe lokalizacje przedsięwzięć (zespoły obiektów).

Spis tabel, map i rysunków

Spis tabel

- Tabela 1. Powiązania pomiędzy poszczególnymi scenariuszami rozwojowymi a warunkującymi je czynnikami (uwarunkowaniami)
- Tabela 2. Układ celów, dziedzin działań strategicznych oraz priorytetów tematycznych
- Tabela 3. Wpływ samorządu województwa na realizację zaktualizowanej *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020*
- Tabela 4. Szacunkowe środki przyznane dla województwa podkarpackiego na realizację polityki spójności w latach 2014–2020, na podstawie propozycji Rady Europejskiej (w mln euro)
- Tabela 5. Potencjał inwestycyjny jednostek samorządu terytorialnego województwa podkarpackiego w latach 2012–2020 w zł
- Tabela 6. Podział środków na finansowanie poszczególnych dziedzin działań strategicznych *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego* (w mln euro)

Spis map

- Mapa 1. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 1.1.1
- Mapa 2. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 1.2.1
- Mapa 3. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania 1.2.2 i 1.2.3
- Mapa 4. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 1.3.2
- Mapa 5. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 3.1.1
- Mapa 6. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania 3.1.2 i 3.1.4
- Mapa 7. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 3.2.1
- Mapa 8. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania 3.3.1 i 3.3.4
- Mapa 9. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 3.4.1
- Mapa 10. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 3.4.4
- Mapa 11. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania od 3.5.1 do 3.5.4
- Mapa 12. Obszary strategicznej interwencji dla kierunków działania 4.1.1 i 4.1.2
- Mapa 13. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.1.3
- Mapa 14. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.2.1
- Mapa 15. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.2.2
- Mapa 16. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.2.3
- Mapa 17. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.2.4
- Mapa 18. Obszary strategicznej interwencji dla kierunku działania 4.3.3

Spis rysunków

- Rysunek 1. System realizacji *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020. Aktualizacja na lata 2013–2020*
- Rysunek 2. Podmioty zaangażowane w system monitoringu i ewaluacji *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020*

Wykaz skrótów

- B+R – badania i rozwój
- BRIC – grupa państw rozwijających się: Brazylia, Rosja, Indie oraz Chiny
- EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
- EFROW – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
- EFS – Europejski Fundusz Społeczny
- GMO – (*Genetically Modified Organisms*) organizmy modyfikowane genetycznie
- GUS – Główny Urząd Statystyczny
- ICT – (*Information and Communication Technologies*) teleinformatyka
- IOB – instytucja otoczenia biznesu
- IT – (*information technology*) technologia informacyjna
- KPZK – Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
- KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego
- KSU – Krajowy System Usług
- MPZP – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego
- MŚP – małe i średnie przedsiębiorstwa
- OKE w Krakowie – Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie
- OPP – organizacja pożytku publicznego
- OSI – obszar strategicznej interwencji
- OSP – Ochotnicza Straż Pożarna
- PFT – Podkarpackie Forum Terytorialne
- PKB – produkt krajowy brutto
- PO KL – Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007–2013
- PO PW 2014–2020 – Program Operacyjny Polska Wschodnia 2014–2020
- PO RPW 2007–2013 – Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007–2013
- PPNT – Podkarpacki Park Naukowo-Technologiczny
- PSeAP – Podkarpacki System e-Administracji Publicznej
- ROT – Regionalne Obserwatorium Terytorialne
- RPO WP 2007–2013 – Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2013
- SSE – specjalna strefa ekonomiczna
- SWOT – (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*) – metoda analizy strategicznej prowadząca się do uporządkowania posiadanej informacji o danej sprawie na następujące grupy: mocne i słabe strony oraz na szanse i zagrożenia
- ŚSRK – Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju
- TEN-T – (*Trans European Network for Transport*) Transeuropejska Sieć Transportowa
- TIK – techniki informacyjno-komunikacyjne
- UE – Unia Europejska
- UNESCO – (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury
- US w Rzeszowie – Urząd Statystyczny w Rzeszowie

Słownik pojęć

Aglomeracja – układ osadniczy skupiony wokół głównego ośrodka wielkomiejskiego, miasta lub grupy miast, stanowiący koncentrację ściśle powiązanych ze sobą działalności, dla których korzyści odnoszone z lokalizacji w gęsto zaludnionych i zurbanizowanych obszarach wynikają z powiązań funkcjonalnych i efektów zewnętrznych ekonomii skali.

Agroturystyka – jest działalnością turystyczną realizowaną w gospodarstwach rolnych. Jest jedną z form pozarolniczej działalności gospodarczej gospodarstw rolnych.

Badania stosowane – są zazwyczaj rozumiane jako zmierzające do wykorzystania w praktyce wyników badań podstawowych; ich rezultatem są nowe związki chemiczne, prototypy, modele itp., które powstają i są sprawdzane w laboratoriach i instytutach doświadczalnych pod względem efektywności, walorów technicznych i użyteczności.

Bieguny wzrostu – są jedną z koncepcji rozwoju gospodarczego, którą można stosować na różnych poziomach delimitacji. Teoria ta może tłumaczyć rozwój zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym. Ma ona głębokie umocowanie w teorii wzrostu endogenicznego, w której najważniejsze jest wykorzystanie funkcjonującego wewnątrz regionu potencjału społeczno-gospodarczego. Pokonywanie barier rozwojowych powinno następować przez pobudzenie wewnętrznych – endogennych – czynników wzrostu.

Biomasa – masa materii organicznej wchodzącej w skład organizmu zwierzęcego lub roślinnego. Biomasa wyrażana jest w jednostkach tzw. świeżej masy (naturalna masa organizmów) oraz suchej masy (masa bezwodna). Biomasa wykorzystywana jest w całym szeregu odnawialnych technologii energetycznych. Obecnie w Polsce biomasa wykorzystywana w przemyśle energetycznym pochodzi z dwóch gałęzi gospodarki – z rolnictwa i leśnictwa.

Bioróżnorodność, różnorodność biologiczna – różnorodność form i struktur żywej materii na wszystkich poziomach organizacji przyrody, obejmująca różnorodność ekosystemów, gatunkową i wewnątrzgatunkową.

Budownictwo pasywne – to nowa idea w podejściu do oszczędzania energii we współczesnym budownictwie. Jej innowacyjność przejawia się w tym, że skupia się ona przede wszystkim na poprawie parametrów elementów i systemów istniejących w każdym budynku, zamiast wprowadzania dodatkowych rozwiązań.

W domach pasywnych redukcja zapotrzebowania na ciepło jest tak duża, że nie stosuje się w nich tradycyjnego systemu grzewczego, a jedynie dogrzewanie powietrza wentylacyjnego. Do zbilansowania zapotrzebowania na ciepło wykorzystuje się również promieniowanie słoneczne, odzysk ciepła z wentylacji (rekuperacja), a także zyski ciepłe pochodzące od wewnętrznych źródeł, takich jak urządzenia elektryczne i mieszkańcy. Idea domów pasywnych nie jest opatentowana, zastrzeżona ani nie podlega innym formom ochrony prawnej. Możliwe jest wznoszenie domów pasywnych w różnych technologiach budowlanych.

Depopulacja obszaru – spadek przyrostu naturalnego.

Digitalizacja zasobów – wprowadzenie w postaci danych cyfrowych drukowanych lub rękopiśmiennych materiałów bibliotecznych metodą skanowania.

Dywergencja wewnątrzregionalna – zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego wewnątrz jakiegoś regionu.

Enoturystyka – turystyka winiarska, tj. wyjazdy do regionów winiarskich, podczas których turysta odwiedza przynajmniej jedno miejsce związane z produkcją wina (winnica, przetwórnia, gospodarstwo winiarskie) lub uczestniczy w imprezie o profilu winiarskim (degustacje, różnego rodzaju prezentacje win, święta winiarskie itp.).

Euroregion – forma współpracy transgranicznej pomiędzy regionami państw członkowskich Unii Europejskiej, państw kandydujących oraz regionami ich sąsiadów.

Funkcje metropolitalne – są generowane przede wszystkim przez:

- obecność instytucji reprezentujących struktury kierowania i zarządzania międzynarodowych korporacji gospodarczych;
- obecność struktur kierownictwa instytucji finansowych (banki) i głównych regulatorów rynków kapitałowych (gieldy);
- szybkie i częste połączenia komunikacyjne z głównymi ośrodkami życia gospodarczego;
- obecność najwyższego standardu placówek naukowych (uniwersytety, instytuty badawcze) i technologicznych (centra nowych technologii, technopolie, parki technologiczne);
- działania najwyższej rangi placówek kulturalnych (muzea, galerie, opery, orkiestry symfoniczne, teatry) i odbywanie się imprez oraz festiwali artystycznych;
- wyjątkowość *milieu* miasta, wynikająca z jego położenia, specyfiki atmosfery, standardu bazy noclegowej i gastronomicznej, instytucji rozrywki.

Funkcjonalny obszar miejski – zgodnie z klasyfikacją ESPON: funkcjonalny obszar miejski składający się z miejskiego rdzenia i sąsiadującej z nim zintegrowanej strefy gospodarczej.

Grupa producencka – mogą ją tworzyć osoby fizyczne, osoby prawne i jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej. Podmioty te muszą prowadzić gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzić działalność rolniczą w zakresie działań specjalnych produkcji rolnej. Grupy producentów rolnych działają na podstawie przepisów *Ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw* (Dz.U. nr 88, poz. 983, z późn. zm.).

Gospodarka oparta na wiedzy – gospodarka, w której zasób wiedzy i innowacji (zwrotnie sprzężonych) i ich dyfuzja do wszystkich sektorów implikują ekonomiczno-społeczne przemiany strukturalne i tworzą nowe możliwości w zakresie akceleracji rozwoju gospodarczego.

Inicjatywa klastrowa – jest mniej lub bardziej zinstytucjonalizowaną grupą podmiotów dążącą do zainicjowania funkcjonowania danego klastra bądź rozwiązania istotnych problemów już funkcjonującego klastra.

Innowacja – jest to wdrożenie w praktyce gospodarczej nowego albo znacząco udoskonalonego produktu, usługi lub procesu, w tym także wdrożenie nowej metody marketingowej lub organizacyjnej redefiniującej sposób pracy lub relacje firmy z otoczeniem. Przy czym nie każde nowe rozwiązanie jest innowacją, dopóki nie ma ono praktycznego zastosowania. Innowacja może mieć charakter techniczny, marketingowy, organizacyjny lub procesowy.

Innowacyjność gospodarki – to zdolność i motywacja przedsiębiorców do prowadzenia badań naukowych polepszających i rozwijających produkcję, do poszukiwania nowych rozwiązań, pomysłów i koncepcji. Innowacje w gospodarce prowadzą do tworzenia nowych produktów, do ulepszania technologii, zwiększenia efektywności i tym samym do zwiększenia konkurencyjności gospodarki wobec innych krajów.

Instytucje otoczenia biznesu – instytucje promocji i rozwoju przedsiębiorczości, inkubatory przedsiębiorczości, agencje rozwoju regionalnego i lokalnego, samorząd gospodarczy, izby gospodarcze oraz wszelkie inne instytucje o charakterze doradczym.

Inteligentne specjalizacje – to element nowej polityki Unii Europejskiej wobec regionów. Zgodnie z jej ideą regiony muszą wykazać swoje mocne i słabe strony i rozwijać się ze szczególnym naciskiem na innowacje. To, w którym kierunku pójdzie taka specjalizacja, zależy tylko i wyłącznie od nich samych. Dzięki inteligentnej specjalizacji regiony skoncentrują swoje zasoby na kilku kluczowych priorytetach.

Inteligentny rozwój – oznacza uzyskanie lepszych wyników w dziedzinie: edukacji, badań naukowych / innowacji, społeczeństwa cyfrowego.

Kapitał społeczny – potencjał zgromadzony w społeczeństwie i w jednostkach w postaci instytucji, norm, wartości, zachowań, tworzący podstawę do budowania opartych na zaufaniu relacji społecznych, które sprzyjając współpracy, kreatywności i wymianie wiedzy, przyczyniają się do osiągania celów, których osoby indywidualne nie byłyby w stanie samodzielnie zrealizować. Relacje te tym samym przyczyniają się do równoważenia oraz szybszego i stabilniejszego rozwoju.

Know-how – w prawie europejskim *know-how* to pakiet nieopatentowanych informacji praktycznych wynikających z doświadczenia i badań, które są:

- niejawne, czyli nie są powszechnie znane lub łatwo dostępne;
- istotne, czyli ważne i użyteczne z punktu widzenia wytwarzania produktów objętych umową;
- zidentyfikowane, czyli opisane w wystarczająco zrozumiały sposób, aby można było sprawdzić, czy spełniają kryteria niejawności i istotności.

Klaster – przestrzennie skoncentrowany zespół przedsiębiorstw, organizacji i instytucji powiązanych siecią pionowych i poziomych zależności, często o charakterze nieformalnym, który poprzez nagromadzenie szczególnych zasobów pozwala osiągnąć tym organizacjom trwałą przewagę konkurencyjną.

Kogeneracja – proces, w którym energia zawarta w paliwie zamieniana jest w jednym procesie technologicznym w energię elektryczną i ciepłą (skojarzone wytwarzanie energii elektrycznej i ciepłej).

Korytarz ekologiczny – to tereny leśne, zakrzaczone i podmokłe z naturalną roślinnością o przebiegu liniowym (pasowym) położone pomiędzy płacami obszarów siedliskowych. Korytarze zapewniają zwierzętom odpowiednie warunki do przemieszczania się – dają możliwość schronienia i dostęp do pokarmu. Są niezwykle ważne ze względu na fragmentację środowiska (podział siedliska na małe, odizolowane od siebie płyty) wskutek działalności człowieka i przekształcenia powierzchni ziemi.

Umożliwiają przemieszczanie się organizmów oraz ich wzajemne kontakty, np. doliny rzeczne, pasma górskie, prądy rzeczne.

Szerokość korytarza migracyjnego jest uzależniona od wymagań konkretnego gatunku.

Krajowe dokumenty strategiczne – aktualnie do podstawowych dokumentów strategicznych, w oparciu o które prowadzona jest polityka rozwoju, należą:

- długookresowa strategia rozwoju kraju (*DSRK*), określająca główne trendy, wyzwania oraz koncepcję rozwoju kraju w perspektywie długookresowej;
- średniookresowa strategia rozwoju kraju (*Strategia Rozwoju Kraju 2020*) – najważniejszy dokument w perspektywie średniookresowej, określający cele strategiczne rozwoju kraju do 2020 r.;

- dziewięć zintegrowanych strategii służących realizacji założonych celów rozwojowych (za ich przygotowanie odpowiedzialni będą koordynatorzy – ministrowie odpowiadający za dany obszar merytoryczny);
- *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK)*.

Powyższe strategie łączy wspólna hierarchia celów i kierunków interwencji.

Makroregion Polska Wschodnia – tworzy go pięć województw: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie.

Miasta o funkcji subregionalnej – w strategii rozwoju regionalnego kraju, w 4-szczeblowym układzie miejskich obszarów funkcjonalnych miasta o funkcji subregionalnej należą do szczebla trzeciego, po ośrodkach metropolitalnych i ośrodkach regionalnych, przed ośrodkami lokalnymi. Przy braku powszechnie przyjętej definicji miasta o funkcji subregionalnej można przyjąć, że jest nim stolica obecnego powiatu lub miasto liczące ponad 20 tys. mieszkańców.

Natura 2000 – obszary Natura 2000 są nową formą ochrony przyrody, wprowadzoną w Polsce po przystąpieniu naszego kraju do Unii Europejskiej w 2004 r., i są konsekwencją wdrożenia do naszego systemu prawnego postanowień dyrektywy Rady z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory, zwanej dyrektywą siedliskową, jak i tworzenia obszarów specjalnej ochrony ptaków na podstawie dyrektywy Rady Unii Europejskiej z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikich ptaków, zwanej dyrektywą ptasią. Od 2005 r. jest tworzony katalog obszarów Natura 2000 zawierający opisy ponad 1000 polskich obszarów Natura 2000.

Naturalne tworzywa lecznicze – wody mineralne, gazy i peloidy denne osadów wód (borowin i mułów) zawierających w dużych stężeniach sole mineralne oraz znaczną ilość resztek organicznych znajdują zastosowanie w leczniczych kąpielach i okładach.

Obszary białe i szare w dostępie do Internetu – obszary zupełnie pozbawione dostępu do Internetu (białe) lub posiadające ograniczony dostęp do Internetu (szare).

Obszar funkcjonalny miasta – miejski obszar funkcjonalny, zgodnie z *KPZK 2030* jest to układ osadniczy ciągly przestrzennie, złożony z odrębnych administracyjnie jednostek (gmin miejskich, wiejskich i miejsko-wiejskich) i składający się ze zwartego obszaru miejskiego oraz powiązanej z nim funkcjonalnie strefy zurbanizowanej. *KPZK 2030* wyróżnia cztery podtypy MOF: obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich, regionalnych, subregionalnych i lokalnych. Typologia ta odnosi się do funkcji ośrodków miejskich w systemie osadniczym kraju i została oparta głównie o ich wielkość.

Obszary problemowe – obszar problemowy będący częścią przestrzeni geograficznej cechuje występowanie negatywnych zjawisk ze sfery społecznej, ekonomicznej i technicznej, które wywołują określone anomalie wewnętrzne (w strukturze przestrzennej) i anormalność obszaru. Obszary o niskiej efektywności struktur społeczno-gospodarczych i przestrzennych, a więc wymagające ze strony planowania i polityki regionalnej specjalnych posunięć potrzebnych do rozwiązania zaistniałych tu problemów.

Obszar strategicznej interwencji (OSI) – przez to pojęcie rozumie się wydzielone przestrzennie obszary administracyjne lub funkcjonalne, które cechują się specyficznym zestawem uwarunkowań i cech społecznych, gospodarczych lub środowiskowych, decydujących o występowaniu na ich terenie strukturalnych barier rozwoju lub trwałych (możliwych do aktywowania) potencjałów rozwojowych, do których może być adresowana adekwatna interwencja publiczna.

Ochrona środowiska – są to działania mające na celu właściwe korzystanie z zasobów i składników środowiska, zarówno żywych, jak i nieżywych.

Ustawa Prawo Ochrony Środowiska definiuje ochronę środowiska jako podjęcie lub zaniechanie działań umożliwiające zachowanie lub przywrócenie równowagi przyrodniczej. Ochrona środowiska polega przede wszystkim na:

- racjonalnym kształtowaniu środowiska i gospodarowaniu zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju;
- przeciwdziałaniu zanieczyszczeniom;
- przywracaniu elementów przyrodniczych do stanu właściwego.

Odnawialne źródła energii (OZE) – źródła energii, których wykorzystywanie nie wiąże się z długotrwałym ich deficytem, a ich pozyskiwanie nie powoduje znacznego oddziaływania na środowisko.

Prawo energetyczne definiuje odnawialne źródła energii jako wszystkie te źródła, które wykorzystują energię wiatru, promieniowania słonecznego, geotermalną, fal, prądów i pływów morskich, spadku rzek, a także energię pozyskiwaną z biomasy, biogazu wysypiskowego, biogazu z oczyszczania ścieków czy rozkładu szczątek roślinnych i zwierzęcych.

Odpady biodegradowalne – są to odpady, które ulegają rozkładowi tlenowemu lub beztlenowemu przy udziale mikroorganizmów.

Osoba zależna – oznacza osobę wymagającą ze względu na stan zdrowia lub wiek stałej opieki, połączoną więzami rodzinnymi lub powinowactwem z osobą objętą usługami lub instrumentami rynku pracy lub pozostającą z nią we wspólnym gospodarstwie domowym.

Paneuropejski Korytarz Transportowy – system transportowy w Europie zdefiniowany na II Paneuropejskiej Konferencji Transportowej na Krecie w marcu 1994 r., a uzupełniony na III Paneuropejskiej Konferencji Transportowej w Helsinkach w 1997 r. Łączy drogi kołowe, wodne oraz linie kolejowe.

Park technologiczny – instrument polityki rozwoju regionalnego obejmujący zorganizowane w sieci organizacje o kompetencjach naukowych (biura pozostające w związku z wyższymi uczelniami, laboratoria naukowe i pracownie), których głównym celem jest wytwarzanie zaawansowanych technologii i świadczenie usług na rzecz przedsiębiorstw w regionie.

Poldery – obszary w dolinach rzek przeznaczone do zalania w razie powodzi w celu ochrony innych terenów, najczęściej miast. Rozlanie się fali powodziowej na większym terenie powoduje jej spłaszczenie i zmniejszenie groźby przerwania wałów w innym miejscu.

PKB per capita – jeden z najczęściej stosowanych na świecie wskaźników zamożności obywateli danego państwa. Oblicza się go, dzieląc wartość PKB (produktu krajowego brutto) tego państwa przez liczbę jego mieszkańców.

Platforma multimedialna – system służący do świadczenia zestawu usług, w tym m.in. dostępu do treści audio i wideo, dostępnych drogą elektroniczną dla użytkowników.

Polityka rozwoju – zgodnie z *Ustawą z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju* jest to zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenie nowych miejsc pracy w skali krajowej, regionalnej i lokalnej. Powadzi ją Rada Ministrów oraz jednostki samorządu terytorialnego na podstawie strategii rozwoju, przy pomocy programów służących osiągnięciu celów strategicznych z wykorzystaniem środków publicznych.

Polityka regionalna – rozumiana jest jako całość działań władz publicznych (zarówno centralnych, jak i terytorialnych), podmiotów prywatnych, różnych instytucji oraz organizacji w regionach mających na celu zwiększenie konkurencyjności gospodarek regionalnych, zdynamizowanie rozwoju w regionach oraz redukcja przestrzennych dysproporcji rozwoju.

Produkt turystyczny – wszystkie dobra i usługi nabywane przez konsumenta w związku z wyjazdem ze stałego miejsca zamieszkania: rzecz, np. mapy, foldery itp., usługa, wydarzenie, impreza, obiekt, szlak.

Rekultywacja – przywracanie terenom zniszczonym po eksploatacji, zwykle górniczej, przemysłowej lub leśnej, ich pierwotnego kształtu i doprowadzenie ich do stanu umożliwiającego racjonalne wykorzystanie w gospodarce, w przemyśle.

Retencja – czasowe zatrzymanie wody opadowej na obszarze zlewni: w zbiornikach wodnych, ciekach, lodowcach, śniegu i bagnach oraz w gruncie.

Rewitalizacja – działanie skoncentrowane na ożywieniu zdegradowanych obszarów (np. miast poprzemysłowych), którego celem jest znalezienie dla nich nowego zastosowania i doprowadzenie do stanu, w którym obszary zmieniają swoją funkcję.

Rolnictwo ekologiczne – oznacza system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa. Oparty jest na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego nieprzetworzonych technologicznie. Podstawową zasadą jest odrzucenie w procesie produkcji żywności środków chemii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej.

Samodzielny pracownik naukowy – pracownik naukowy lub naukowo-dydaktyczny posiadający stopień naukowy doktora habilitowanego (często w związku z tym także stanowisko profesora nadzwyczajnego) albo tytuł naukowy profesora, który prowadzi samodzielne badania naukowe lub kieruje samodzielnym zespołem naukowym. Osiągnięcie pozycji samodzielnego pracownika nauki uprawnia do uczestnictwa w głosowaniach w sprawie nadania stopni naukowych doktora i doktora habilitowanego.

Sektor B+R – ogół instytucji i osób zajmujących się pracami twórczymi podejmowanymi dla zwiększenia zasobu wiedzy, jak również znalezienia nowych zastosowań dla tej wiedzy. Należą do nich: Polska Akademia Nauk, jednostki badawczo-rozwojowe, szkoły wyższe prowadzące działalność w zakresie B+R, jednostki obsługi nauki, jednostki rozwojowe – przedsiębiorstwa posiadające własne zaplecze badawcze.

Siedliska przyrodnicze – pojęcie używane w terminologii prawnej Unii Europejskiej w związku z programem Natura 2000. Wprowadzone zostało w celu identyfikacji obszarów lądowych lub wodnych o określonych cechach środowiska przyrodniczego, wyodrębnianych w oparciu o cechy geograficzne, abiotyczne i biotyczne. Termin ten nawiązuje do biogeocenozy albo ekosystemu, obejmując postaci lub fragmenty tych układów identyfikowane zwykle przez określone zbiorowiska roślinne lub warunki geograficzno-ekologiczne.

Specjalna strefa ekonomiczna (SSE) – wydzielona część terytorium kraju, w której działalność gospodarcza może być prowadzona na preferencyjnych warunkach, tj. przedsiębiorstwom, które uzyskały zezwolenie na działalność w strefie, przysługuje pomoc publiczna w formie zwolnienia podatkowego. Celem funkcjonowania SSE jest przyspieszenie rozwoju regionów poprzez m.in. przyciąganie nowych inwestycji, rozwój eksportu i tworzenie nowych miejsc pracy.

Społeczna odpowiedzialność biznesu – koncepcja, według której przedsiębiorstwa na etapie budowania strategii dobrowolnie uwzględniają interesy społeczne i ochronę środowiska, a także relacje z różnymi grupami interesariuszy.

Spójność terytorialna – stanowi ją sieć wzajemnych powiązań wielu aspektów współczesnej przestrzeni życiowej (spójność gospodarcza, transportowa, ekologiczna, rozwojowa, społeczna i inne), wyrażająca się poprzez minimalizację występowania konfliktów przestrzennych oraz równoważenia różnic potencjałów rozwojowych pomiędzy regionami, a także negatywnych efektów procesów rozwojowych (wynikających tak z indywidualnych cech poszczególnych regionów, jak i ze specyfiki rynków globalnych). W Unii Europejskiej spójność terytorialna stanowi wyższą formę, na którą składają się poszczególne polityki sektorowe. Ze względu na ich równoległe funkcjonowanie i wzajemne przenikanie nie należy rozpatrywać spójności wewnątrzspółnotowej z rozdziałem na poszczególne ich aspekty. Dlatego też rolą spójności terytorialnej powinno być integrowanie wszelkich dotychczasowych polityk w ścisłym odniesieniu do przestrzeni.

Spółdzielnia socjalna – forma prawna podmiotu łączącego cechy przedsiębiorstwa oraz organizacji pozarządowej mająca umożliwić jej członkom, którymi muszą być w 50% osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, powrót do uregulowanego życia społecznego i aktywności na rynku pracy. Spółdzielnia socjalna jako rodzaj spółdzielni pracy opiera się na zasadzie osobistego świadczenia pracy przez jej członków.

Struktura agrarna – stan rolniczych jednostek produkcyjnych; udział zaklasyfikowanych do różnych grup według: własności ziemi, wielkości powierzchni gospodarstw rolnych, rozproszenia gruntów w ogólnej liczbie gospodarstw w państwie (lub np. regionie, województwie, gminie).

Struktura demograficzna – jest układem różnych cech ludności; jej elementy to: wiek, płeć, stan cywilny, rasa, narodowość, język ojczysty, wyznanie, a także wykształcenie, zajmowane w społeczeństwie stanowisko i wykonywany zawód. Wszystkie powyższe elementy można zbadać pod względem liczebności i poznać tym samym budowę społeczeństwa.

Suburbanizacja – określa proces dekoncentracji ludności, polegający na odpływie ludności z obszarów centralnych aglomeracji na ich peryferie i na obszary bardziej oddalone.

Surowce wtórne – użyteczne materiały odpadowe powstające w procesach produkcyjnych (odpady poprodukcyjne), wyroby zużyte (odpady poużytkowe) oraz wstępnie wysortowane (wysegregowane) frakcje odpadów komunalnych (bez ich przetworzenia) nieprzydatne do bezpośredniego wykorzystania w przetwórstwie przemysłowym.

System GIS – System Informacji Geograficznej; system informacyjny służący do wprowadzania, gromadzenia, przetwarzania oraz wizualizacji danych geograficznych, którego jedną z funkcji jest wspomaganie procesu decyzyjnego. Każdy system GIS składa się z: bazy danych geograficznych, sprzętu komputerowego, oprogramowania oraz twórców i użytkowników.

System osadniczy – zbiór powiązanych ze sobą funkcjonalnie jednostek osadniczych tworzący wyodrębniającą się z otoczenia całość. Powiązania te mogą mieć charakter społeczny, ekonomiczny lub infrastrukturalny (techniczny).

Środowisko naturalne – całość składników przyrody, ściśle ze sobą powiązanych, otaczających organizmy żywe. W jego ramach można wyróżnić następujące elementy: budowa geologiczna, rzeźba terenu, klimat, stosunki wodne, gleba, organizmy żywe.

Transport intermodalny – przewóz ładunków wykorzystujący więcej niż jeden rodzaj transportu. Najważniejszą regułą jest wykorzystanie tylko jednej jednostki ładunkowej, np. kontenera lub nadwozia wymiennego, na całej trasie przewozów, bez przeładunku samego towaru przy zmianie rodzaju transportu.

Transport multimodalny – przewóz towarów (lub osób, jednak określenia używa się najczęściej w odniesieniu do towarów) przez więcej niż jeden środek różnych gałęzi transportu (np. samochodowy i kolejowy lub morski, kolejowy i samochodowy). Występuje jedna umowa o przewóz.

Usługi publiczne – usługi świadczone przez administrację publiczną obywatelom bezpośrednio (w ramach sektora publicznego) lub poprzez finansowanie podmiotów prywatnych zapewniających daną usługę. Termin ten wiąże się z pojęciem wyrażanej w demokratycznych wyborach zgody społecznej, która przewiduje, że pewne usługi przysługują wszystkim. Obszar usług publicznych obejmuje szeroki zakres aktywności ze strony jednostek samorządu terytorialnego, przybierając różnorodne formy organizacyjne. Usługi świadczone są m.in. przez jednostki budżetowe (np. urzędy), zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze, spółki prawa handlowego.

Walory krajobrazowe – wartości ekologiczne, estetyczne lub kulturowe obszaru oraz związane z nim: rzeźba terenu, twory i składniki przyrody, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich – jeden z kierunków wspólnej polityki rolnej, zakładający rozwój regionów wiejskich i ograniczenie migracji ludności wiejskiej. Realizacja tego programu następuje dzięki wspieraniu podejmowania działalności komplementarnej, tworzenia nowych źródeł dochodów oraz tworzenia miejsc pracy na terenie wsi, ale poza rolnictwem.

Wielopodmiotowe i wielopoziomowe zarządzanie (*multi-level governance*) – to koncepcja polegająca na głębszej integracji wszystkich aktorów uczestniczących w tworzeniu polityk mających wpływ terytorialny, gospodarczy i społeczny. Zrodziła się z potrzeby zniesienia podziałów między strukturami politycznymi i administracyjnymi. W konsekwencji wytwarza się układ wielu segmentów, które odpowiedzialne są, każdy w swoim zakresie, za funkcjonowanie sfery publicznej. Nie oznacza to jednak zastąpienia instytucji publicznych (wspólnotowych, krajowych, regionalnych czy lokalnych), które mają określone uprawnienia i budżet, ale dają im możliwość prowadzenia własnej polityki w sposób spójny z działaniami ogółu podmiotów (publicznych i prywatnych) zaangażowanych w daną kwestię.

Włączenie społeczne – polityka wyrównywania społecznych różnic między ludźmi mającymi dostęp do nowej wiedzy a tzw. wykluczonymi. Polityka ta opiera się na:

- promowaniu lepszego zrozumienia społecznego poprzez podtrzymywanie ciągłego dialogu oraz wymianę informacji i doświadczenia;
- promocji włączenia społecznego do prowadzonych przez kraje lub wspólnoty polityk zatrudnienia, edukacji, szkoleń, zdrowia i mieszkaniowej;
- ustaleniu priorytetów oraz działań skierowanych do poszczególnych grup społecznych.

Wykluczenie cyfrowe – podział społeczeństwa na osoby z dostępem do Internetu i innych nowoczesnych form komunikacji oraz na osoby bez takich możliwości. Wynika on z szybkiego rozwoju technologii informatycznych, który doprowadził do powiększenia różnic między klasami bogatą i średnią, które mogły sobie pozwolić na ich zakup, a klasą niższą, której nie stać na swobodny dostęp do Internetu. Obecnie można nawet mówić o nowym rodzaju stratyfikacji społecznej, gdzie podział przebiega między połączonymi i niepołączonymi z siecią.

Zrównoważony rozwój – to rozwój społeczno-gospodarczy, który zaspokaja podstawowe potrzeby wszystkich ludzi oraz zachowuje, chroni i przywraca zdrowie i integralność ekosystemu Ziemi bez zagrożenia możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń i bez przekraczania długookresowych granic pojemności ekosystemu Ziemi.

Prace nad *Strategią Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2020. Aktualizacja na lata 2013–2020* prowadzone były pod kierunkiem: zarządu Województwa Podkarpackiego IV kadencji w składzie: Mirosław Karapyta – Marszałek Województwa Podkarpackiego, Anna Kowalska – Wicemarszałek Województwa Podkarpackiego, Zygmunt Cholewiński – Wicemarszałek Województwa Podkarpackiego, Lucjan Kuźniar – członek zarządu, Sławomir Miklicz – członek zarządu; oraz: Władysław Ortyl – Marszałek Województwa Podkarpackiego, Lucjan Kuźniar – Wicemarszałek Województwa Podkarpackiego, Jan Burek – Wicemarszałek Województwa Podkarpackiego, Bogdan Romaniuk – członek zarządu, Tadeusz Pióro – członek zarządu.

Dokument powstał przy aktywnym udziale radnych Sejmiku Województwa Podkarpackiego IV kadencji: Teresa Kubas-Hul i Wojciech Buczak – przewodniczący oraz radni: Stanisław Bajda, Stanisław Bartman, Stanisław Bartnik, Lidia Błądek, Jerzy Borcz, Jarosław Brenkacz, Edward Brzostowski, Andrzej Buczek, Janusz Ciólkowski, Ewa Draus, Fryderyk Kapinos, Mariusz Kawa, Janusz Konieczny, Maciej Lewicki, Czesław Łączak, Janusz Magoń, Tadeusz Majchrowicz, Mieczysław Miazga, Zdzisław Nowakowski, Dariusz Sobieraj, Władysław Stępień, Jan Tarapata, Bronisław Tofil, Władysław Turek.

Założenia i wytyczne do części kierunkowej dokumentu opracowane zostały przez Zespół Roboczy ds. aktualizacji *Strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020* w składzie: Mirosław Karapyta – Marszałek Województwa Podkarpackiego, Anna Kowalska – Wicemarszałek Województwa Podkarpackiego, Jerzy Rodzeń – Dyrektor Departamentu Strategii i Planowania Przestrzennego, Renata Drażek – Dyrektor Podkarpackiego Biura Planowania Przestrzennego, Wiesław Baranowski – Dyrektor Departamentu Programowania Rozwoju Obszarów Wiejskich, Marta Cisek-Babiarz – Dyrektor Departamentu Wspierania Przedsiębiorczości, Marcin Ciżła – Dyrektor Departamentu Rolnictwa i Gospodarki Wodnej, Sławomir Cynkar – Dyrektor Departamentu Społeczeństwa Informacyjnego, Jarosław Reczek – Dyrektor Departamentu Promocji i Turystyki, Teresa Gwizdak – Dyrektor Departamentu Ochrony Zdrowia i Polityki Społecznej, Ryszard Jur – Dyrektor Departamentu Wdrażania Projektów Infrastrukturalnych, Zofia Kochan – Dyrektor Departamentu Geodezji i Gospodarki Mieniem, Andrzej Kulig – Dyrektor Departamentu Ochrony Środowiska, Krystyna Lech – Dyrektor Departamentu Edukacji, Nauki i Sportu, Marta Matczyńska – Dyrektor Departamentu Rozwoju Regionalnego, Maria Ragan – Dyrektor Departamentu Infrastruktury i Transportu, Grażyna Szeliga – Dyrektor Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Konrad Fijołek – p.o. Dyrektora Wojewódzkiego Urzędu Pracy, Mariola Zajdel-Ostrowska – Dyrektor Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej, Jan Tarapata – Radny Sejmiku Województwa Podkarpackiego.

Prace nad aktualizacją *Strategii* toczyły się z udziałem eksperta zewnętrznego: prof. UW dra hab. Andrzeja Miszczuka – EUROREG Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego – sprawującego merytoryczny nadzór w pracach nad aktualizacją *Strategii*.

Korekta językowa: prof. dr hab. Kazimierz Ożóg – Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego, członek Rady Języka Polskiego; Anna Soja – mgr filologii polskiej.

Projekt dokumentu został opracowany w Departamencie Strategii i Planowania Przestrzennego UMWP przez zespół redakcyjny pod kierunkiem Jerzego Rodzenia, Dyrektora Departamentu, w składzie: Rafał Baranowski, Joanna Barańska, Jerzy Drupka, Piotr Golema, Anna Kiełbasa, Agnieszka Nowak, Roman Ostafijczuk, Piotr Pernak, Aleksandra Stec, Paweł Wais, Lidia Żarowska.

W pracach nad aktualizacją *Strategii* czynnie uczestniczyli członkowie Zespołów Zadaniowych oraz Podzespołów Tematycznych, które powołano w celu wypracowania zapisów części kierunkowej dokumentu.